

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

**CÂHİLİYEDEN EMEVİLERE ARAPLARDA ŞAİRİN VE ŞİİRİN
ASKERÎ, SİYASÎ, SOSYOKÜLTÜREL VE İLMÎ AÇIDAN
ETKİLERİ**

HAZIRLAYAN

Esratur BENDUR

2130208017

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Belkıs ÖZSOY DEMİRAY

İSPARTA- 2025

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Câhiliyeden Emevîlere Araplarda Şairin Ve Şiirin Askerî, Siyasî, Sosyokültürel ve İlmî Açıdan Etkileri” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Esratur BENDUR

28.04.2025

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Esranur BENDUR
Öğrenci Numarası	2130208017
Enstitü Ana Bilim Dalı	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
Programı	YÜKSEK LİSANS
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Dr. Öğr. Üyesi Belkıs ÖZSOY DEMİRAY
Tez Başlığı	CÂHİLİYEDEN EMEVİLERE ARAPLARDA ŞAİRİN VE ŞİİRİN ASKERİ, SİYASİ, SOSYOKÜLTÜREL VE İLMİ AÇIDAN ETKİLERİ
Turnitin Ödev Numarası	2697494958

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **128** sayfalık kısmına ilişkin olarak, **12/06/2025** tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesinin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;
% 26'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

- ( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.
- (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe: Tez çalışmasında konu gereği Arapça şiirler kullanılmıştır. Kullanılan şiirler intihal oranını artırmaktadır. Tarihi belgeler olarak kullanılan bu şiirlere müdahale söz konusu olamayacağından çalışmanın orijinalliğine zarar vermemektedir.

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

12/06/2025

Dr. Öğr. Üyesi Belkıs ÖZSOY DEMİRAY

(BENDUR, Esranur, *Câhiliyeden Emevîlere Araplarda Şairin Ve Şiirin Askerî, Siyasî, Sosyokültürel ve İlmî Açından Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2025)

ÖZET

Arap toplumunda şair ve şiir, eski dönemlerden itibaren şifahî kültürün en güçlü unsurlarından biri olmuştur. Bilhassa Câhiliye döneminde şiir, toplum arasındaki en etkili iletişim aracıydı. Kabilelerin şeref ve haysiyeti şairlerin beyitleriyle yüceltilirken hasım kabilenin siyasî ve sosyal gücü hicivlerle sarsılırdı. Şairler, söyledikleri beyitlerle bir savaşı başlatabilir ya da barışa aracı olabilirlerdi. Aynı şekilde söyledikleri motivasyon ve teşvik şiirleri ile galibiyeti desteklemekteydiler. Şiir, aynı zamanda şifahî tarih ve kültürel mirasın taşıyıcısı ve aktarıcısıydı. Bu sebeplerle şair yetiştirmek kabilelerin en büyük iftihar kaynağıydı.

Câhiliye döneminde şiire daha çok medih, hiciv, kahramanlık, yiğitlik, asabiyet gibi konular hakimse de toplumu güzel ve erdemli olana teşvik eden şairler de vardı. İslâm'la beraber ahlakî açıdan toplumu doğru ve iyi olana sevk eden şairler çoğaldı. Yeni dinin yayılmasında da şiir etkin bir şekilde kullanıldı ve İslâmî değerlerin benimsenmesine vesile oldu. Bu şekilde toplumu iyi kılmaya yönelik medih ve hicivler serdeden şairler daha sonraki dönemlerde de var olmuştur. Böylece şiirler vasıtasıyla sosyal yapı ve ahlak anlayışı şekillendirilmeye çalışılmıştır. Şiirin bir diğer önemli özelliği de Tarih, Arap Dili ve Edebiyatı, Hadis, Tefsir, Musikî gibi değerli ilim alanlarının gelişmesinde önemli rol oynaması ve kıymetli bir kaynak olmasıdır.

Câhiliye döneminde kabilelerin onurunu koruyup mevkisini yücelten şiir sonraki dönemlerde propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Halifeler, kendilerini yücelten şairleri himaye etmiş, toplum nezdinde itibar kazanmaya çalışmışlardır. Devletin meşruiyetini sağlamak veya sağlamlaştırmak için şiirden faydanılmış ve şairlere değerli hediyeler verilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, çoğunlukla klasik ama modern kaynaklar da kullanılarak şair ve şiirin Arap toplumu, yönetimi ve gelişen ilimler üzerinde ne derecede etkin olduğunu sarıh bir şekilde göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, İslâm Tarihi, Câhiliye Dönemi, Şiir, Şair, Arap Dili ve Edebiyatı

(BENDUR, Esranur, The Military, Political, Sociocultural and Scientific Effects of Poets and Poetry in the Arabs from the Age of Ignorance to the Umayyads, Master's Thesis, Isparta, 2025)

ABSTRACT

Poet and poetry in Arab society have been one of the most powerful elements of verbal culture since ancient times. In particular, poetry was the most influential means of communication between society. While the honor and dignity of the tribes was glorified by the couplets of the poets, the political and social power of the tribe was shaken by satiricals. Poets could start a war with the couplets they said or lead to peace. They also support the win with their poems of motivation and encouragement. Poetry was also the carrier and transmitter of verbal history and cultural heritage. For these reasons, educating poets was the greatest source of tribes.

In the period of ignorance, there were poets who encouraged the society to the good deeds and virtuous, although the issues such as mediocrity, satirical, heroism, bravery, and frustrations were mostly dominant in the early stages of poetry. At the moral point of Islam, the poets who led the society to the right and good deeds increased. Poetry was used effectively in the construction of the new religion and the spread of Islamic values was made. In this way, poets and satirical poets to make society good existed in later periods. Thus, the understanding of social structure and morality through poems was tried to be shaped. Another important activity of poetry is Arabic Language and Literature, Hadith, Tafsir, Music, History, such as the development of valuable sciences and has played an important resource.

In the period of ignorance, the poetry, which protected the dignity of the tribes and glorifies the position, could be used as a propaganda tool in the following periods. The caliphs have protected the poets who glorified themselves and tried to rejuvenate reputation before the society. In order to ensure or consolidate the legitimacy of the state, poetry was beneficial and values were given gifts to poets.

The aim of this study is to show the extent to which poets and poetry are mostly effective on Arab society, administration and developing sciences by using classical but modern sources.

Key Words: History, Islamic History, Ignorance Period, Poetry, Poet, Arabic Language and Literature,

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

ŞAİRİN VE ŞİİRİN ASKERÎ VE SİYASÎ AÇIDAN ETKİLERİ

1. ASKERÎ MORAL VE MOTİVASYON SAĞLAMA AÇISINDAN ŞAİR VE ŞİİR.....	6
2. SAVAŞÇI ŞAİRLERİN ASKERÎ AÇIDAN ETKİLERİ	17
3. SİYASÎ VE TOPLUMSAL DÜZENİ TESİS İÇİN ÖLDÜRÜLEN ŞAİRLER	26
4. SİYASETE YÖN VEREN ÖNDER ŞAİRLER	34
5. YÖNETİCİLER VE ŞAİRLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	38
6. SİYASÎ MESRUIYET SAĞLAMA AÇISINDAN ŞAİR VE ŞİİR.....	44
7. ŞAİRLERDEN YÖNETİCİLERE İKAZ VE TAVSİYELER.....	49

2. BÖLÜM

ŞAİR VE ŞİİRİN SOSYOKÜLTÜREL AÇIDAN ETKİLERİ

1. SOSYOKÜLTÜREL HAYATIN AYNASI OLARAK ŞİİR.....	55
2. SOSYAL YAŞAMI ŞEKİLLENDİREN BİR UNSUR OLARAK ŞAİR VE ŞİİR.....	65
2.1. Şair ve Şiirin Müspet Yönlendirmesi	65
2.2. Şair ve Şiirin Menfî Yönlendirmesi.....	72
2.3. Şair ve Şiirin İslâm'ın Yayılmasındaki Rolü	76

3. BÖLÜM

ŞAİR VE ŞİİRİN TARİH VE DİĞER BAZI İLMÎ ALANLARA ETKİLERİ

1. TARİH	84
2. TEFSİR	95
3. HADİS	98
4. MUSİKÎ.....	101

5. DİL.....	102
6. EDEBİYAT	104
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA.....	111
ÖZGEÇMİŞ.....	118

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: bin, ibn (oğlu)
bk.	: Bakınız
bnt.	: binti
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
sad.	: Sadeleştiren
şrh.	: Şerh Eden
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
tsh.	: Tashih Eden
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
vs.	: Vesaire
y.y.y.	: Yayın Yeri Yok

ÖNSÖZ

Şair ve şiir, eşine az rastlanır bir şekilde Arap toplumunda önem ve kıymet arz eder. Bu önem, şiirin barındırdığı Arap tarih, siyaset, kültür ve ilimleri konusundaki hususiyetlerinden ileri gelmektedir. Şiir hem sözlü aktarıldığı dönemde hem de tedvin edildikten sonra bu önemini korumuştur. Arap Dili ve Edebiyatı'nın gelişmesine olanak sağladığı gibi bu alanın en nadide örnekleri de şiirler olmuştur. Aynı şekilde Tarih ilmine yön verip aktarıcısı olmuştur. Tefsir, Hadis ve Musikî gibi ilimlerin de gelişmesine katkı sağlamış ve bu alanlarda kaynak olarak kullanılmıştır. Savaşlarda askerî motivasyon sağlayan şiir, yöneticilerin otoritelerini sağlamlaştırmalarında da bir araç olmuştur. Ancak gerektiğinde toplum ve yöneticilerde bulunan eğriler noktasında da şiirler serdedilmiş, yanlışlar düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada da şair ve şiirin Arap toplumundaki bu geniş ve etkili potansiyelinin nasıl kullanıldığı ve hangi alanlarda gelişmelere vasıta olduğu arz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde; şairlerin, savaşlarda fizikî olarak yer almaları, kabilelerine liderlik etmeleri gibi askerî ve siyasî rolleri işlenmiştir. Serdedilen şiirlerin, askerî motivasyon sağladığı, siyasî meşruiyet ve otorite sağlamlaştırmada da önemli bir araç olarak kullanıldığı ifade edilerek şair ve şiirin sahip olduğu askerî ve siyasî roller ön plana çıkarılmıştır. İkinci bölümde; şiirin sosyokültürel hayatı yansıtan bir ayna konumunda olduğu işlenmiştir. Çünkü şairler toplumlarına dair birçok sosyal ve kültürel bilgiyi şiirlerine konu edinmişlerdir. Ayrıca şairlerin kendi dönemlerinde toplum realitesine aykırı olsa dahi sahip oldukları düşünce ve tutumları şiirlerinde işlemeleri toplum efkarını yönlendirme potansiyeline sahip olmuştur. Böylece şair ve şiir sosyokültürel hayatı hem aktarmış hem de şekillendirmiştir. Üçüncü bölümde ise, şair ve şiirin başta tarih olmak üzere dil, edebiyat, hadis, tefsir, musiki gibi bazı ilim dallarına olan etkisi işlenmiştir. Şairler Arap tarihinin aktörleri olarak siyasî arenada yer almalarının yanı sıra söyledikleri şiirlerle tarihe tanıklık etmişler ve tarihin aktarıcısı olmuşlardır. Aynı şekilde zikredilen diğer ilmî alanlara da kaynaklık etmişlerdir. Bilhassa dil ve edebiyatın nadide parçaları olarak bu alanların gelişiminde önemli rol oynamıştır. Her bölümde şair ve şiirin Arap hayatının farklı boyutlarına olan etkisi işlenerek konunun önemi öne çıkarılmıştır.

Bu süreçte maddî ve manevî desteklerini hissettiğim değerli aileme minnettarım. Çalışmada desteklerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Belkıs ÖZSOY DEMİRAY, kıymetli eleştiri ve tavsiyeleriyle çalışmanın şekillenmesine yardımcı olan hocalarım Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY ve Dr. Öğr. Üyesi Necati AYKON’a teşekkürü borç bilirim.

Esratur BENDUR

Isparta, Mayıs 2025

GİRİŞ

Araplar sözün kudretine inanırlardı. Arapların buna yönelik şöyle bir sözü vardır: “Fasih bir söz, oktan daha etkilidir.”¹ Dolayısıyla sözlerden mürekkep şiir de bu vasfa sahiptir. Bir şair, şiirin yarattığı etkiyi ifade etmek maksadıyla şöyle demektedir:

“راوية مرًا ومرًا شاعرا... لقد خشيت أن تكون ساحرا”²

“Bazen şiir rivayet eden bazen de şairsin,

Bu yüzden senin sihirbaz olmandan korkuyorum.”

Görüldüğü üzere şairlik ve şiirin sihrin olağanüstü etkisiyle bağdaştırılması şairlik ve şiirin kudretini ve etki düzeyini göstermektedir. İfadenin ve retoriğin gücünü ifade eden bir diğer Arap şiiri de şöyledir:

“Dediler ki: Başının üstündeki kemiği göğe değdirse bile,

İfade etmesi eksik olanın bir değeri yoktur”.³

Sözün kutsallığına inanan bu toplumun edebiyatından bahsedildiğinde akla ilk gelen şey elbette ki şiir olmaktadır. Şiir, Arap toplumunda büyük bir değer taşımaktaydı. Şairler de uğraşlarına atfedilen bu değer sayesinde yüksek bir saygınlık ve prestijli bir konum elde ederlerdi. Araplar için şiir, kabile kimliğini, şerefini ve onurunu koruyan ve kabileyi tarihe mâl eden bir güce sahipti. Şairler, kabilelerini sözle yüceltip rakiplerini de yine sözle yerlere çalan mânevî liderlerdi. Kabileler için şairler yetiştirmek büyük bir övünç kaynağı ve şeref meselesiydi. Çünkü tarihte ve toplum nezdinde onlara sosyal erki sağlayacak olan şairlerdi. Şiir, Araplar için sadece kasıtlı bir çabanın sonucu değil bilakis yaradılış melekelerinin ve dillerinin bu uğraşa gayet müsait bir yapı teşkil etmesinden doğmaktaydı. Araplar, doğal bir eğilim gibi şiir inşâd edip belleklerde korumuşlar ve büyük zorluklar yaşamadan bu alanda öne çıkmışlardır. Şiir, Arap bünyesine öyle sinmiştir ki hiyerarşik yapı engel olmaksızın köleler, mevlâlar, reisler, emirler, hükümdarlar, kadınlar ve erkekler, kısacası toplumun her

¹ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l -ferid*, Daru'l-kütübi'l-alemiyye, Beyrut, h. 1404, C. 2, s. 4.

² İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l -ferid*, (h. 1404), C. 2, s. 4.

³ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l -ferid*, çev. Musa Kazım Yılmaz, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2021, C. 2, s. 12.

ferdi şiirle ilgilenebilmiştir. Siyasî görüşmeler, gece sohbetleri ve panayırarda yeri daima hazır olan şairler, halkın duygularının ve düşüncelerinin sözcüleriydiler. Günümüz basın ve medyanın sahip olduğuna benzer bir gücü ellerinde bulunduran şairler, inşâd ettikleri şiirle, kabilelerini yüceltip onurlandırırken, muhalif kabilelerin şeref ve haysiyetlerinin sarsılmasına sebep olurlardı. Özellikle savaş dönemlerinde bünyelerde derin etki bırakan şiirle hasım kabilenin sosyal gücünü elinden alıp psikolojik savaş usulüyle yıkmaya çalışırlardı. Şiirin sadece edebî bir uğraş olarak görülmemesi, toplumsal statü ve gücün sembolü olması ve toplumdaki etkin potansiyelinden dolayı şair yetiştirmek de büyük bir üstünlük ve iftihar kaynağı olmaktaydı.

Şiir, Arap yaşantısında belirleyiciliğe sahip olmasının yanı sıra içtimaî bir değer olarak görülmüştür. Şiirin, Arap hayatı ve düşünce yapısıyla tamamen girift olan muazzam bağı, yalnızca hatırlanmasını kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Arap yaşamına dair çeşitli alanlarda, bilgi aktarmada önemli bir belge niteliği taşımasını sağlamıştır. Arap duygu ve efkârı üzerinde büyük etkiye sahip olan şiir, toplumun hareket almasında belirleyici olmuştur. Toplum dinamiklerine hâkim şairler, kritik durumlarda söyledikleri şiirlerle gerek yöneticileri gerekse de kamuoyunu yönlendirebilmişlerdir. Arap toplumunun hem siyasî hem de sosyal hayatını şekillendirmenin yanı sıra kültürel ve tarihsel belleğini muhafaza eden şiir, şifâhî geleneğin edebî şaheserleri olarak hafızadan hafızaya aktarıldıktan sonra tedvin edilerek günümüze kadar ulaşabilmişlerdir.

Araplar arasında bir iletişim aracı, dayanışma unsuru, muharrik güç ve aktarım vasıtası olarak yüksek konumunu ve önemini kazanan şiir, sonraki nesiller nezdinde de bu değeri korumuş ve şiir merkezli pek çok eser yazılmıştır. Salt şiire ve Arap edebiyatına hasredilmiş çalışmaların yanı sıra; İbn İshak'ın (ö. 151/768) *es-Sîre*'si, İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretu'n- Nebeviyye*'si, Vâkıdî'nin (ö. 218/823) *Kitâbu'l-Meğâzi*'si, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Tabakâtu'l-Kübrâ*'sı, İbn Habîb'in (ö. 245/860) *Kitâbu'l-Muhabber*'i, Ezrakî'nin (ö. 250/864 [?]) *Ahbâr-u Mekke*'si, Şehristânî'nin (ö. 548/1153) *el-Milel ve'n-Nihal*'i, İbnu'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-Târih*'i ve İbn Kesir'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'si gibi pek çok İslâm Tarihi kaynaklarında şiir, referans alınarak kullanılmıştır.

Arap dünyasında şiir, eşine az rastlanır bir şekilde büyük bir değere sahip olmuştur. Bilhassa İslâm öncesi Arap toplumunda kitabî geleneğin hâkim olmaması ve şifâhî gelenek çerçevesinde bir yaşantının devam etmesi, o dönemde nazmedilen şiirin değerini en üst seviyelere taşımaktadır. Arap şiiri hak ettiği bu değer nispetinde savaş, barış, dinî yaşantı, ahlakî kaideler, içtimaî değerler gibi Arap yaşantısına dair pek çok bilgi barındırmaktadır. Şiir, bu vasfıyla ilmî disiplinlerin gelişimine katkı sağlamış ve kaynaklık etmiştir.

Bu çalışmanın gayesi Arap hayatı, tefekkürü ve yaşayışı üzerinde bu derece müessir olan ve bütün bunlara dair ayrıntılı veri sunan şiirin, Arap kültür, tarih, siyaset ve ilimlerinde nasıl bir aksiyona sahip olduğunu ve etki düzeyini belirginleştirmektir. Arap hayatının anlaşılmasında şiirin önemi bilinmekle beraber bu konuya münhasır müstakil bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Arap şiirinde kavram irdellemelerine, tek bir şaire hasredilmiş çalışmalara, Câhiliye dönemi ve harici dönem bazlı çalışılmış şiirlere, Arap şiirine dair eleştirel yaklaşımlara dair araştırmalar ve ayrıca Câhiliye dönemi Arap edebiyatında şiirin önemine değinen çalışmalar mevcuttur. Konu daha çok edebiyat tarihi bağlamında incelenmiştir. Ayrıca konuyla ilgili Emevî dönemi şiirinin içerik bakımından incelendiği çalışmalar da mevcuttur. Ancak Yakup Göçemen'in "Emevîler Döneminde Şiir ve Siyaset" adlı şiir ve siyaset ilişkisini irdelediği ve Dönemin siyasî şiirlerine yer verdiği çalışması haricinde şiirin ve şairin Arap hayatına etkilerini kapsayıcı bir şekilde bilhassa da siyasî ve sosyal açıdan irdleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Eksikliği farkedilen bu husus gerek modern gerekse klasik kaynaklar ışığında irdelenmiş; Arap geleneğinde en önemli ifade ve aktarım aracı olan şiirin, bu biricik konumuyla Arap yönetimi, sosyal hayatı, ilmi ve tarihi üzerindeki etkisi vurgulanmak istenmiştir.

Çalışmada zikredilen olay ve örnekler, Câhiliye döneminden itibaren Emevîler dönemi de dahil edilerek sınırlandırılmıştır. Çalışmanın konusu, şiir ve şairler üzerinden ilerlemekte olduğundan bu sınırlandırmada ilim adamlarının şairleri tabakalara ayırması etkili olmuştur. Alimler, şairleri tabakalara, dolayısıyla şiir tarihini de devirlere ayırmışlardır. Şairler dört temel tabakaya ayrılmaktadır. Birincisi, Câhiliyyûn; bunlar *İmru`u'l-Kays* (ö. 540 civarı) ve *el-A`şâ* (ö. 7/629 [?]) gibi İslamiyet'in gelişinden önce, Câhiliye döneminde yaşamış olan şairlerdir. İkincisi, Muhadramûn; bunlar *Lebîd b. Rebia* (ö. 40 veya 41/660 veya 661) ve *Hassân b. Sâbit*

(ö. 60/680 [?]) gibi hayatlarının bir bölümünü Câhiliye döneminde bir bölümünü de İslam'ın zuhurundan sonra yaşamış olan şairlerdir. Üçüncüsü, İslâmiyyûn; *Cerîr* (ö. 110/728 [?]) ve *Ferezdak* (ö. 114/732) gibi İslamî dönem ve Emevîler dönemini idrak etmiş olanlardır. Dördüncüsü, Muhdesûn; bunlar *Beşşâr b. Bürd* (ö. 167/783-784), *Ebû Nuvâs* (ö. 198/813 [?]), *Müslim b. el-Velîd* (ö. 207/823) gibi, üçüncü tabaka şairlerden sonra yaşamış şairlerdir ve muhdes şairlerin ilki *Beşşâr b. Bürd*'dür. Bu şairlerin bu isimle anılmasının nedeni ise, bunların artık bir yandan yabancılarla karışmış bir İslam toplumunda doğup yetişmiş olmaları, diğer yandan da şiirde birtakım yenilikler yapmış olmalarıdır.

İlk üç gruptaki şairler “Kudemâ” diye anılırlar ve ilk iki gruptaki şairlerin dillerinin fasih olduğu ve bunların şiirlerinin ilmî delillendirmelerde kullanılabileceği ve dil ile ilgili konularda da istişhad edilebileceğine dair ittifak vardır. Üçüncü grubu oluşturan şairlerin şiirleri temkinli olarak delil olarak kullanılırken *Beşşâr* ve *Ebû Nuvâs* gibi şairleri içine alan dördüncü tabaka ile başlayan ve günümüze kadar gelen çağ içinde yaşamış şairlerin şiirleriyle delillendirmelere ekseriyetle müsaade gösterilmemiştir. İstîşhad açısından güvenilir kabul edilen şiirin, Emevîler döneminin sonlarıyla Abbasîler döneminin başlarında yaşayan *İbn Herme* (ö. 150/767) ile son bulunduğu belirtilir. Bu sebeple *İbn Herme* şiiri delil olarak kullanılabilen kadim şairlerin sonuncusu olarak kabul edilir.⁴ Bu sebepten bu çalışma, kaynak güvenilirliğini sağlamak açısından, istîşhad edilebilen şiirleri inşad etmiş “Kudema” şairlerinin yaşamış bulunduğu dönemlerle tahdit edilmiştir.

Çalışmanın kapsamı, Kenan Demirayak, Mehmed Fehmî gibi yazarların Arap edebiyat tarihine yönelik yayınlanmış bulunan eserleri incelendikten sonra belirlenmiştir. Kapsam belirlendikten sonra İbn İshak'ın (ö. 151/768) *es-Sîre*, İbn Hişam'ın (ö. 218/833) *es-Siretü'n-nebeviyye*, İbn Habîb'in (ö. 245/860) *el-Muhabber*, Ezrakî'nin (ö. 250/864 [?]) *Ahbâru Mekke*, Belâzürî'nin (ö. 279/892-893) *Fütûhu'l-büldan*, İbn Abdirabbih'in (ö. 328/940) *el-İkdu'l-ferîd*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Siretü'n-nebeviyye*, İbnu'l-Esir'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-Tarih*, İbn Kesir'in (ö.

---

⁴ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Cahiliye Dönemi)*, Fenomen Yayınları, Ankara, 2009, C. 1, s. 13-14.

774/1353) *el-Bidâye ve'n-nihâye* isimli eserleri referans alınarak konu irdelenmiş ve içerik şekillendirilmiştir.

Referans alınan bu eserler ışığında gerekli tasnif ve başlıklandırmalar yapıldıktan sonra konulara örneklik teşkil edecek şair ve şiiirlere ulaşabilmek için daha ziyade, İbn Sa`d'ın (ö. 230/845) *Tabakât*, Cumahî'nin (231/846 [?]) *Tabakâtu fuhuli's-şu`ara*, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *eş-Şi`r ve's-şu`ara*, İbnu'l-Esir'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-ğabe* gibi tabakat ve teracim eserlerine başvurulmuştur. Bunların haricinde şairlerin şiiirlerinin bir araya getirildiği divanlar konu için oldukça yararlı ve besleyici olmuştur. Arapların ortak beğeni ve takdirini toplamış eserler olan *Muallakâtı seb`a*'nın Şerafeddin Yaltkaya tarafından yapılan çevirisi ve Zevzenî'nin şerhiyle yayınlanan çalışmalar da konuya güvenilir ve isabetli örnekler bulmak açısından faydalı olmuştur. Şiir tercümeleri için daha çok çevirisi bulunan klasik eserlere başvurulmuştur. Ancak şiiirlerin konu edildiği modern kaynaklar da gerektiğinde referans gösterilmiştir. Tercümesi bulunmayan şiiirler tez yazarı tarafından çevrilmiştir.

Ağırlıklı olarak yararlanılan İslâm Tarihi kaynakları, Arap edebiyat tarihi çalışmaları, tabakât ve teracim kitapları ve şiiir divanları haricinde TDV İslâm Ansiklopedisinin de pek çok maddesinden istifade edilmiştir. Gerekli görülen noktalarda tefsir ve hadis kitaplarından da yararlanılmıştır. Çalışmada modern kaynaklar da göz ardı edilmemiştir. Tüm bu literatür taramaları yapılırken Mektebetü's-şamile, Mektebetü'n-nur, Internet Archive, Academia.edu, Câmi'u'l-kütübi'l-İslâmiyye gibi internet kaynaklarından büyük istifade sağlanmıştır. Çalışma boyunca etik değerlere uygun davranılmış, başvuru her kaynağın dipnot ve kaynakçada zikredilmesine özen gösterilmiştir.

Sonuç olarak zikredilen tüm bu kaynaklar ışığında, Arap hayatının her alanında yerini alan şiiir ve şairin, bu kapsamlı yelpazesi askerî, siyasî ve sosyal açıdan incelenmek üzere daraltılmıştır. Bunların yanı sıra konunun daha sarih bir şekilde gözlenebilmesi için şiiir ve şairin gelişen İslâmî ilimlerdeki rolü de destekleyici bir başlık olarak incelenmiştir. Şiiir ve şairin, bu alanlardaki derin etkisi örneklendirilerek belirginleştirilmiştir. Böylece şiiir ve şairin, İslâm Tarihi açısından kıymeti öne çıkarılmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

ŞAİRİN VE ŞİİRİN ASKERÎ VE SİYASÎ AÇIDAN ETKİLERİ

1. ASKERÎ MORAL VE MOTİVASYON SAĞLAMA AÇISINDAN ŞAİR VE ŞİİR

Şiir; insanın ruhundakileri dış aleme taşıyan, içindekileri aşıkâr eden bir yüksek ilimdir. İnsanın içinde gizli olan yaşam, cesaret, yiğitlik, ihtiras gibi duyguları şaha kaldıran bir amildir. Şiir öyle etkili bir güce sahiptir ki toplumun ve savaşların kaderini belirlemede lazım olan hisleri canlandırdığı gibi intikam hırsıyla nefret ve öfkenin en hiddetli ve kuvvetli dilidir. Arapların da farkında olduğu şiirin bu etkin gücü, şairlerin toplumda yüksek bir önem ve mevki elde etmesine sebep olmuştur. Şairler uhdelelerinde barındırdıkları bu kuvveti, klanları lehine kullanmışlar, istedikleri vakit kabileleri intikam sevdasına düşürmüşlerdir. Örneğin meşhur Câhiliye şairlerinden *Lebid b. Rebia* (ö. 40 veya 41/660 veya 661), hayvan otlatma meselesi üzerine çıkan bir sorunu aşağıdaki şiiriyle bir intikam davasına dönüştürmeye çalışmıştır:

لَسْتُ بِعَافٍ لِّتَنِي بَغِيضٍ ... سَفَاهَتُهُمْ وَلَا خَطَلَ اللِّسَانِ
سَأَخْذُ مِنْ سَرَائِهِمْ بِعَرَضِي ... وَلَيْسُوا بِالْوَفَاءِ وَلَا الْمَدَانِي
فَإِنَّ بَقِيَّةَ الْأَحْسَابِ مِنَّا ... وَأَصْحَابَ الْحِمَالَةِ وَالطَّعَانِ
جَرَانِي مَنَعَنَ بَيَاضَ نَجْدٍ ... وَأَنْتَ تُعَدُّ فِي الزَّمَعِ الدَّوَانِي⁵

“Benû Bagîd'i affedecek değilim ne ahmaklıklarını ne de dillerinin boşboğazlığını!

(Zarar görmüş) ırzımın (intikamını), onların liderlerinden alacağım! (Hoş, onların en şereflileri dahi intikamımın adilane şekilde alınabilmesi için yeterli olmaz. Çünkü şeref açısından bana) denk değildir; hatta yanına bile yaklaşamazlar.

Çünkü asaletlerden geriye kalanlar, bizdendir ancak! (Bizim kabilemizin asil üyeleri), (insanların diyetini ödemeyi) üstlenen kimselerdir. Onlar (düşmanlarını mızraklarla) delik deşik ederler.

Onlar çok köklüdür. Platonun çıplak arazilerini savunurlar. Sense, en aşağı zümreden sayılırsın ancak!”⁶

⁵ *Divanu Lebid b. Rebia el-Âmirî*, haz. Hamdu Tammas, Daru'l-ma'rife, y.y.y., 2004, s. 136.

⁶ Esat Ayyıldız, *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020, s. 12.

Şair, kendi kabilesinin asalet sahibi ve cesur olduğunu ifade ederek bu tehdit ve mesaja onları da dahil etmiş olmaktadır. Karşı kabilenin de kendileri karşısında aşağılık bir konuma sahip olduklarını söyleyerek onları sindirmeye ve onurlarını kırmaya çalışmıştır.

Şairler, kabile savaş ve çatışmalarına dair inşad ettikleri şiirlerle de bir kabileyi onurlandırıp gerekirse de övücünü yerle bir ederlerdi. Şiir, Arap toplumunun tüm varlığıydı. Arap hayatında maddî ve manevî merkezi bir yer teşkil ederdi. Toplumsal tabakalar fark etmeksizin her birey şiire göre hareket alabilecek ve şiire aşına bir anlayışa sahipti. Bundan dolayı Palabıyık'ın ifadesine göre, şiir, zaman zaman savaş başlatıcı bir sebep arz ederken bazı zamanlarda ise tutuşulmuş savaşları durdurmaya muktedir bir araç olmuştur.⁷

Örneğin Hudeybiye Antlaşması'nın bozulup Mekke'nin fetih sürecinin başlatılması da, söylenen bir şiirin yarattığı tahrik sebebiyle olduğu ileri sürülmüştür. Kinâne kabilesine mensup *Enes b. Züneym* adındaki bir adam İslâm'la müşerref olmadan önce Resulullah'ı zemmeden şiirler inşad etmiş, Müslümanların müttefiki olan Huzâa kabilesinden bir genç buna tahammül gösteremeyerek Enes'in kafasını yarmıştı. Kinâne kabilesiyle taraftar olan Kureyşliler bu vukuatı işitip Huzâalılara ani bir saldırı düzenlediler. Bu şekilde Hudeybiye Antlaşması müşrikler tarafından bozulmuş oldu. Yaşananlar üzerine Huzâalılardan Amr b. Sâlim eşliğinde kırk kişilik bir grup Medine'ye geldi. Amr b. Sâlim, Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek Kureyşlilerin yaptığı baskını uzun bir şiir okuyarak izah etti. Olanlardan dolayı son derece müteessir olan Resulullah, Huzâalılara yardım edeceğini ifade ederek sonucu Mekke'nin fethi olan harp planlamalarına başladı.⁸

Arap edebiyatında şiir, yalnızca bir estetik ifade aracı değil, aynı zamanda toplumun nabzını tutan, savaşlar ve toplumsal olaylar üzerinde etkili bir güç olarak da var olmuştur. Arap şairleri, tarih boyunca savaşlarda hem motivasyon kaynağı hem de propaganda aracı olarak önemli bir rol üstlenmişlerdir. Sözlü geleneğin güçlü olduğu

⁷ M. Hanefi Palabıyık, "Câhiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, S. 27, s. 36.

⁸ Mücteba Uğur, "Amr b. Sâlim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, C. 3, s. 91.

Arap toplumunda şairler, savaş meydanlarında tıpkı birer asker gibi stratejik bir öneme sahipti. Nitekim bir şair şiirinde şöyle demektedir:

“Benim dilim sarraf gibidir, keskindir.

Tıpkı kılıcın ucu gibi dokunduğunu keser.”⁹

Görünüşe göre, Arap şairleri, icra ettikleri yergicilik faaliyetlerinin, büyük ölçüde askeriye'nin desteklenmesine hizmet ettiğinin bilincindedir. Bu yüzden şairler, kendilerini kabileleri için savaşan atlılara denk tutmakta, hatta onlardan daha yararlı olduklarını düşünmektedir. Öyle ki, savaş konusundaki yararlılıklarını anlatmak isteyen şairler, kendilerini "sonu gelmez savaşın efendisi" (مَدْرَةُ الْحَرْبِ الْعَوَان) olarak tanımladıkları gözlenmektedir.¹⁰ Yani şair, yeri geldiğinde kabilesini şiir vasıtasıyla bir savaşçının silahıyla korumasından daha iyi müdafaa ederdi.¹¹ Şairler, özellikle kabilelerin onurunu ve gücünü yücelten övgü şiirleri söylerlerdi. Bu şiirler, bir kabilenin zaferlerini kutlarken düşmanları alaya alır veya küçük düşürürdü. Bu şekilde şairler, düşmanı psikolojik olarak zayıflatırken kendi topluluklarına moral verirdi. Bu sebepten şair, toplum içinde ve siyasî meselelerin görüşüldüğü meclislerde biricik konuma ve güce sahipti. Bu durumun farkında olan muallaka şairi *Tarafe b. el-Abd* (ö. 564 [?]) şöyle demektedir:

وَإِنْ تَقْتَنَصْنِي فِي الْحَوَانِيتِ تَصْطَـطِدِ... فَإِنْ تَبْغِنِي فِي حَلَقَةِ الْقَوْمِ تَلْقَانِي

إِلَى ذِرْوَةِ الْبَيْتِ الشَّرِيفِ الْمُصَمَّدِ... وَإِنْ يَلْتَقِ الْحَيُّ الْجَمِيعُ ثُلَاثِنِي¹²

“Beni, kabilemin mühim konularının konuşulduğu meclisinde ararsan, orada görebilirsin ayrıca meyhanelerde avlamak istersen, orada da bulabilirsin.

Tüm kabile toplandığında beni, soylu ailenin ve herkesin gözünü diktiği, zirvesinde görürsün.”¹³

Tarafe'nin ifadesinden de anlaşıldığı üzere, şairler, soyluların dahi bulunmak istediği bir konuma sahip olmuşlardır. Dolayısıyla güç ve itibar bakımından toplumun zirvesinde bulunan şairlerin doğal olarak toplum kesimlerini etkileme düzeyi de

⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, çev. Cemalettin Saylık, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 355.

¹⁰ Ayyıldız, *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*, s. 7.

¹¹ Fatih Duman, *İslamiyet Öncesi Arap Folkloru ve Kur'an*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2018, s. 86.

¹² Ebû Abdillâh ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti seb'a*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, y.y., 2002, s. 104-105.

¹³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 202.

artmaktadır. Şairlerin enstrümanı olan şiir de buna yönelik olarak tahrik, teşvik ve savaşların motivasyonunda doğrudan etkili olmaktadır.

Örneğin müşrikler Hâşimoğulları'ndan Mekke'de olanları Bedir Savaşı'na (624) zoraki dahil etmeye çalıştıklarında henüz Müslüman olmayan Hz. Peygamber'in amcazâdesi *Neyfel b. el-Hâris* (ö. 15/636), bu konu hakkındaki duygularını aktarmak ve insanların savaş konusundaki motivasyonlarını kırmak için şöyle bir şiir söylemiştir:

أرى أحمدا مني قريبا أو اصره ... حرام على حرب أحمد إنني

عليه فإن الله لا شك ناصره ... وإن تك فھر ألبت وتجمعت¹⁴

“Ahmed’e karşı savaşmak bana yasaktır; ben hem Ahmed’i hem de onun dostluk bağlarını kendime yakın görüyorum,

Fihroğulları Ahmed’e karşı kıskırtsa ve toplansa bile, Allah onun yardımcısıdır.”¹⁵

Müşrikler, Bedir Savaşı'nda büyük bir mağlubiyet yaşamışlardır. Ve bu durum onlara çok ağır gelmiştir. Alay ettikleri, haksız ve hor gördükleri Müslümanların kendilerini alt etmesinin ezici etkisini kırmak, korkmadıklarını göstermek için şiirler söyleyerek meydan okumuşlardır. Bu şiirlerden bir tanesi de müşriklere taraftar olan ve daha sonra Hz. Peygamber tarafından öldürülme emri verilen *Ka'b b. Eşref* in (ö. 2/624) şiiridir:

وَلِمَثَلٍ بَدْرٍ تَسْتَهْلُ وَتَدْمَعُ ... طَحَنْتَ رَحَى بَدْرٍ لِمَهْلِكِ أَهْلِهِ

لَا تَبْعُدُوا إِنَّ الْمُلُوكَ تُصَرِّعُ ... قُتِلَتْ سَرَاةُ النَّاسِ حَوْلَ حِيَاضِهِمْ

ذِي بَهْجَةٍ يَأْوِي إِلَيْهِ الضُّعْفُ ... كَمْ قَدْ أَصِيبَ بِهِ مِنْ أَبْيَضَ مَا جِدَّ

حَمَالٍ أَنْقَالَ يَسُودُ وَيَرْبَعُ ... طَلَقُ الْيَدَيْنِ إِذَا الْكَوَاكِبُ أَخْلَفَتْ

إِنَّ ابْنَ الْأَشْرَفِ ظَلَّ كَعْبًا يَجْزَعُ ... وَيَقُولُ أَقْوَامُ أَسْرُ بِسَخَطِهِمْ

ظَلَّتْ تَسُوخُ بِأَهْلِهَا وَتُصَدَّعُ ... صَدَقُوا فَلَيْتَ الْأَرْضُ سَاعَةً قُتِلُوا¹⁶

¹⁴ Muhammed İbn Sa'd, *Tabakât*, Dâr Sâdir, Beyrut, 1968, C. IV, s. 45.

¹⁵ Muhammed İbn Sa'd, *Tabakât*, çev. Abdurrahman Elmalı-Mehmet Akbaş, Siyer Yayınları, İstanbul, ts., C. IV, s. 55.

¹⁶ Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretu'n-nebeviyye*, thk. Mustafa el-Sakâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhafız eş-Şelebî, Şirketü mektebe ve matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evladühü, Mısır, 1955, C. 2, s. 52.

“Bedr’in değirmeni, ölüm için ehlini öğüttü. Bedir için gözyaşları akıtır ve ağlarsın gözyaşlarıyla.

Havuzlarının etrafında toplumun önderleri öldürüldü. Uzak sanmayın, melikler de yere serilirler.

Şerefli güzel yüzlü, fakirlerin kendisine sığındığı çok kimseler musibetle öldürüldü.

Yıldızlarda yağmur olmadığı zamanda çok iyilik eden, ağırlıkları yüklenen, efendilik eden ve reis olduğu için ganimetin dörttebirini alan kimse.

Gazablarını gizlemiş bazı kabileler diyorlar ki muhakkak Ka`b b. Eşref sabırsızlık ediyor.

Doğru söylediler, keşke yer onların öldürüldükleri saat yarılmaya, oranın ahalisine varılıp içine çekmeğe devam etseydi...”¹⁷

Kazanılan Bedir zaferinden sonra şiirlerle başarıları değersizleştirilmeye çalışılan Müslümanlar da bunlara cevap vermek ve zaferlerini korumak zorundaydılar. Fiilen kazandıkları savaşın ve davalarının kamuoyu nezdinde küçültülmesine izin verilemezdi. Bu sebeple Müslüman şairler de aleyhlerine söylenen şiirlere karşılık vermişlerdir. Örneğin *Ka`b b. Eşref*’in şiirine karşı *Hassan b. Sabit* (ö. 60/680 [?]) de şöyle bir şiir söylemiştir:

مِنْهُ وَعَاشَ مُجَدَّعًا لَا يَسْمَعُ؟... أَبْكَى لِكَعْبٍ ثُمَّ عَلَّ بِعَبْرَةٍ
قَتَلَى تَسْحُ لَهَا الْعُيُونُ وَتَدْمَعُ... وَلَقَدْ رَأَيْتُ بِبَطْنِ بَدْرِ مِنْهُمْ
شِبْهَ الْكُلَيْبِ إِلَى الْكُلَيْبَةِ يَتَّبِعُ... فَأَبْكِي فَقَدْ أَبْكَيْتَ عَبْدًا رَاضِعًا
وَأَهَانَ قَوْمًا قَاتَلُوهُ وَصَرَّعُوا... وَلَقَدْ شَفَى الرَّحْمَنُ مِنَّا سَيِّدًا
شَغَفَ يَظُلُّ لِحَوْفِهِ يَتَصَدَّعُ... وَنَجَا وَأَقْلَتَ مِنْهُمْ مَنْ قَلْبُهُ¹⁸

“Ka`b için ağladı mı, sonra göz yaşını bir kez daha içti mi, yani ağlamaktan sonra ağladı mı? O, azmi gitmiş işitmez olarak yaşadı.

Bedr’in vadisinde onlardan birçok maktuller görmüşüm ki onlar için gözler yaş dökerler ve ağlarlar.

O halde ağla, çünkü süt emen bir köleye ağlıyorsun. Köpek yavrusunun köpeğe tâbi olup ardından gitmesi gibi.

¹⁷ Abdülmelik İbn Hişam, *Siretu İbn Hişam*, çev. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2006, C. 3, s. 71-72.

¹⁸ İbn Hişam, *es-Siretu'n-nebeviyye*, (1955), C. 2, s. 52-53.

Şüphesiz Rahman, bizden bir seyyide şifa verdi. Onunla savaşı ve yere serilen bir kavmi hakir kıldı.

Kalbi yanmış onlardan bir kimse kaçarak kurtulmuştur ki onun yüreği, korkusundan halen atmaya devam ediyor.”¹⁹

Bedir Savaşı’nda müşrikler ileri gelen pekçok kişiyi kaybetmişlerdir. *Ka`b* da şiirinde öldürülenlerin ne kadar değerli ve şerefli olduklarından bahsederek Müslümanların yaptığını yanlış ve mâsiyet olarak kamuoyuna sunmaya çalışmaktadır. Ancak *Hassan* cevaben yazdığı şiirle, müşriklerin ölümlerini değersizleştirmek için köle ve köpeğe benzetmekte ve onların hakir bir toplum olduğunu ifade etmektedir. Böylece savaşlarının, gerçekten kıymetli ve şerefli olan kişilere ve olgulara karşı olmadığını imâ ederek muzafferiyetlerinin haklılığını ispatlamaya çalışmaktadır.

Uhud Savaşı (625) öncesi de Kureyş ordusu yola koyulunca Safvan b. Ümeyye (ö. 41/661 [?]) aralarındaki şaire seslenerek, "Ey Ebû Aneze! Sen şair bir insansın, bu savaşta dilinle bize yardım et ve bizimle savaşa katıl!" dedi. Bunun üzerine *Ebû Aneze*, Kinaneoğullarını savaşa teşvik etmek ve cesaretlerini artırmak üzere Tihame'ye doğru yola çıktı ve şu şiiri söyledi:

أنتم بنو الحرب ضرابو الهام... يا بني عبد مناه الزرام

لا تعدوني نصركم بعد العام... أنتم حماة وأبوكم حام

لا تسلموني لا يحل إسلام²⁰

“Ey savaşta sabitkadem olan Abdümenatoğulları! Sizler kelleleri vuran savaşçılarsınız.

Sizler himaye edenlersiniz, atanız da himaye eden biriydi. Bu seneden sonra artık yardımınız benden geri kalmasın!

Beni (düşmana) teslim etmeyin! Teslim etmek helal olmaz.”²¹

Ebu Süfyan (ö. 31/651-652) da Bedir yenilgisini hazmedemeyerek müşrikleri savaşa teşvik ederken ve Mekke'de asker toplarken şu şiiri söylüyordu:

فإن ما جمعوا لكم نفل... كروا على يثرب وجمعهم

¹⁹ İbn Hişam, *Siretu İbn Hişam*, (2006), C. 3, s. 73.

²⁰ Muhammed bin İshak, *es-Siretu'n-nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkar, Daru'l- fikr, Beyrut, 1978, C. 5, s. 363.

²¹ İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, çev. Selahattin Yıldırım, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2021, s. 352.

فإن ما بعده لكم دول... إن يك يوم القليب كان لهم
يمس رأسي وجلدي الغسل... واللات لا أقرب النساء ولا
خزرج إن الفؤاد مشتع... حتى تبيروا قبائل الأوس وال²²

“Yesrib'e ve orada bir araya gelenlere saldırın, onların biriktirdikleri mallar, sizin için ganimettir.

Kalib (Bedir) Savaşı onların olduysa, ondan sonraki savaşlar sizin olacaktır.

Lât'a yemin ederim ki ne kadınlara yaklaşacağım ne de vücudum ve başıma su değecektir.

Evs ve Hazrec kabilelerinin kökü kazınıncaya kadar, kalp yanmaya devam ediyor.”²³

Bu şekilde yeminler ederek müşrikleri intikama teşvik eden Ebû Süfyan, toplanan müşriklerle beraber Medine'ye kadar gelip şehrin yakınlarındaki bir hurmalığı yakıp Ensar'dan da birini ve antlaşmalısını öldürdüler. Hz. Peygamber'in ardına düştüğünü öğrenen Ebû Süfyan, yükünü hafifletmek için de öğütülmüş un dahil bazı yiyecekleri atarak kaçtı. Bundan dolayı bu olaya Sevik Gazvesi (2/624) denildi. Olay üzerine Hz. Muhammed'in şairlerinden *Ka'b b. Malik* (ö. 50/670) de şiirinde, Ebû Süfyan'ın yaptığını yererek alay etmekte ve çakal gibi davrandıklarını söyleyerek yaptıklarını aşağılık bir iş olarak değerlendirmektedir. Şiir aşağıdaki gibidir:

جيش ابن حرب في الحرة الفشل... يا لهف أم المشجعين على
ير ترقوا بقية الجبل... إذ يطرحون الرمال من نسم الط
لم يك إلا كمعرس الدول... جاؤوا بجمع لو قيس منزله²⁴

“Cesaretlendirenlerin annesine yazık olsun, Harre'de başarısız olan İbn Harb 'in ordusuna,

Hani kaçanlar kuşların esintisinde eşyalarını atıyorlardı, dağın diğer kısmına doğru yükseliyorlardı,

Bir topluluk olarak gelmişlerdi. Şayet konakladıkları yer kıyaslanırsa, ancak çakalın gecelediği yere benzer.”²⁵

²² İbn İshak, *es-Siretu'n-nebeviyye*, (1978), C. 5, s. 311.

²³ İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, (2021), s. 340.

²⁴ İbn İshak, *es-Siretu'n-nebeviyye*, (1978), C.5, s. 311.

²⁵ İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, (2021), s. 340.

Böylece orduların duygularını galeyana getirmek, Arapların yiğitlik damarlarını kabartmak ve şecaatlerini artırmak için söylenen şiirler toplumun talihine yön verebilmiştir. Şiirlerin en tesirlisi de doğal olarak hislere hitap eden, kahramanlık duygularını besleyenlerdi. Bu sebeple Arap hayatında şiir bir silah kadar etkili, hatta bazı zamanlarda silahtan daha tesirli dahi olabiliyordu.²⁶

Şiirin düşmana karşı psikolojik bir savaş enstrümanı olduğunun farkında olan Peygamber Efendimiz de bir gün Mescid-i Nebi'ye uğrayan *Abdullah b. Revaha*'yı (ö. 8/629) yanına çağırarak, "Müşriklere karşı da şiir söylemen lazım" diyerek şiirin toplumdaki gücünden askerî ve siyasî fayda sağlamak ve Müslümanlar aleyhine serdedilen şiirlerin etkisini kırmak adına istifade etmek istemiştir.²⁷

Bazı zamanlarda ise yazılan methiye, mersiye veya hicivler yaşanan bir olayda teskin edici ve barışçıl bir vazife görmek yerine olayın vahametini artırıp sürekli taze kalmasını ve insanların harekete geçmesini sağlayabilmekteydi. *Hassan b. Sabit*'in Hz. Osman'ın şehadeti üzerine yazdığı mersiye buna örnek verilebilir:

"Her kim katıksız bir ölümü görmekten hoşlanıyorsa, arslanlar yatağı olan Osman'ın evine gelsin.

Osman'ın boğazında bal vardı. Ama yanaklarının üzerine tokat vurdular.

Onun beyazlığı bedenlerimizi ziynetlendirmişti. Alnında siyah ve beyaz saç telleri bulunan,

Ve secde izinden dolayı parlayan, geceleri tesbihat yapıp Kur'an okuyarak, vaktini geçiren Osman'ı kuşluk vakti öldürdüler.

Anam ve çocukları size feda olsun. Sıkıntılı zamanlarda sabretmek bazen fayda verir.

Biz, yurdumuzdan ayrılıp Şam diyarına gelmeye razı olduk, emire ve buradaki kardeşlerimize razı olduk.

Ben -onlar hazır da olsalar gaipte de olsalar- hayatta olduğum ve Hassan adını taşıdığım sürece onlardanım.

---

²⁶ Duman, *Arap Folkloru ve Kur'an*, s. 85.

²⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 3, s. 302.

Yakın zamanda onların yurtlarında, "Allahu ekber ey Osman'ın intikamı!" denildiğini işiteceksiniz."²⁸

Hassan, söylediği şiirle ölen kişinin masumiyetini ve iyiliğini yücelterek olayın vehametini ve haksızlığını öne çıkarmak suretiyle birgün yaşananların intikamının alınacağını belirtmektedir. Şiirden anlaşıldığı kadarıyla kendisi de daha sonra çeşitli savaşlarla Hz. Osman'ın kanının ardına düşenlerin destekçisi olmuştur.

Hulefa-i Raşidin döneminde de kritik savaş zamanlarında şiirin vereceği motivasyon sağlanmak istenmiş ve şiirler okunmuştur. Örneğin Muaviye'nin (ö. 60/680), Sıffin Savaşı'nda (37/657) misal getirdiği beyitler şunlardır:

وأخذي الحمد بالثمن الرّيح ... أبت لي شيمة وأبى بلائي
وضربي هامة البطل المشيح ... وإقدامي على المكروه نفسي
مكانك تحمدي أو تستريحي ... وقولي كلما جشأت وجاشت
وأحمي بعد عن عرض صحيح ... لأدفع عن مآثر صالحات²⁹

“Mizacım engelledi ve musibetim ve övgüyü kârlı bir fiyatla satın alışım ...

Ve nefsimi cesaretle zorluklara atışım ve atılğan yiğitlerin başlarına vuruşum,

Ve nefsim her hoplayıp coştığında, ona, dur yerinde ya övülürsün ya da istirahat edersin, değişim.

Bütün bunlar, geçmişlerin iyi işlerini savunmak için ve daha sonra temiz bir ırzı korumak için ...³⁰

Hz. Ali (ö. 40/661) de Sıffin'de her gün çıkar, saflar arasında dolaşır ve şöyle derdi:

يوم لا يقدر أو يوم قدر ... أيّ يومي من الموت أفرّ
ومن المقدور لا ينجى الحذر ... يوم لا يقدر لا أرهبه³¹

“Hangi iki günümde kaçacağım ölümden? Ölümün bana yazılmadığı gün mü, yoksa yazıldığı gün mü?

²⁸ İmaduddin Ebû 'l-Fidâ İbn Kesir, *el-Bidâye ven 'nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994, C. 7, s. 320-321.

²⁹ İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (h. 1404), C. 1, s. 96.

³⁰ İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 113.

³¹ İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (h. 1404), C. 1, s. 96.

Yazılmadığı günde, korkmuyorum ölümden; kurtarmaz beni, ölümün yazıldığı gün de.”³²

Hız. Ali, ordusuna, ecelin olmadığı günde savaş dahi olsa ölüm yoktur, ancak ecel gelmişse savaşta olmasanız dahi ölüm sizi yakalayacaktır anlamındaki şiiri okuyarak savaştan kaçmanın, ölümden korkmanın anlamsızlığını dile getirmekte ve askerlerinin ümitsizlik ve tereddüt yaşamalarını engellemeye çalışmaktadır. İbn Hişam’a göre, Ammar b. Yasir de (ö. 37/657) Sıffin Harbi’nde şöyle bir şiir okumaktadır:

خلوا فكل الخير في رسوله... خلوا بني الكفار عن سبيله

أعرف حق الله في قبوله... يا رب إني مؤمن بقبيله

كما قتلناكم على تنزيله... نحن قتلناكم على تأويله

ويذهل الخليل عن خليله... ضربا يزيل الهام عن مقيله³³

“Kafir soyları! Çekilin yolundan onun! Çekilin! Maal-hayrdır Resulü O'nun.

Müminiyyim sözlerinin ben ey Allah'ım! Bihakkın arif-i billahım ben Allah'ım!

Vuruşmuştuk sizinle mazide; tenzili için Kur'an'ın! Vuruşacağız sizinle atide; tevili için Kur'an'ın!

Öyle bir vuruş ki omuzdan başı uçurur! Öyle bir vuruş ki dostu dostu unutturur!”³⁴

Araplar, atalarının daha önceden yaşadıkları hadiseleri, elde ettikleri zaferleri, düstur ve şiarlarını şiirler yoluyla sonraki nesillere aktarmışlardır. İşte bu şiirlerde savaşmak ve savaştan kaçmamak çok büyük bir haysiyet ve şeref meselesi olarak kaydedilmiştir. Bu şiirlerle büyüyen ve hayatına yön veren nesiller, savaşa iştiaak ve savaştan kaçan olarak hakkında inşad edilecek ve sonraki nesillere kalacağını bildiği şiirler vasıtasıyla toplum hafızasında zelil olarak anılmaktansa, savaşta ölmeyi yeğlemiştir. Araplar cesaretle savaşma ve savaştan kaçmama konusunda, büyük bir arzu ve motivasyon bulmuştur şiirlerde. Savaşa iştiaak bu tarz şiirlerle arttırılmıştır.

³² İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 113.

³³ Ebû Hâtım Muhammed İbn Hibban, *es-Siretu'n-nebeviyye ve ahbaru'l-hulefa*, Müessesetu'l-kütübi's-sekafiyye, Beyrut, 1987, C. 1, s. 313.

³⁴ Ebû Hâtım Muhammed İbn Hibbân, *es-Siretu'n- Nebeviyye ve ahbaru'l-hulefa*, çev. Harun Bekiroğlu, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 237.

Örneğin Emevî devrinin büyük şairlerinden olan *Cerir b. Atiyye* (ö. 110/728 [?]) bir beyitinde şöyle demektedir:

هل أنت من شرك المنية ناج... قل للجبان إذا تأخر سرجه³⁵

“Söyle korkak adama, eyeri geride kaldığı zaman,
Acaba kurtulacak mısın ölüm tuzağından?”³⁶

Emevî döneminin önemli vali ve kumandanlarından Yezid b. el-Mühelleb (ö. 102/720) de savaşlarda en çok şu beyiti dile getirerek ordusunu teşvik ederdi:

لنفسى حياة مثل أن أتقدما... تأخرت أستقي الحياة فلم أجد³⁷

“Geride kalıp hayat istedim,
Fakat bulamadım nefsim için ileriye atılmak gibi bir hayat...”³⁸

Arapların ortak beğenisini toplamış adeta savaşla kazanılan şan ve şerefın övgüsü, cesaret ve cengaverlik şiiri olan *Amr b. Kûlsûm*’un muallakasındaki şu beyitler de konuya dair önemli bir örnektir:

وَنُصْدِرُهُنَّ حُمْرًا قَدْ رَوَيْنَا... بِأَنَا نُورِدُ الرِّايَاتِ بَيْضًا

عَصَيْنَا الْمُلْكَ فِيهَا أَنْ نَدِينَا... وَأَيَّامَ لَنَا غُرٌّ طَوَالٍ

يَكُونُوا فِي اللَّقَاءِ لَهَا طَحِينَا... مَتَى نَنْقُلُ إِلَى قَوْمٍ رَحَانَا

وَأَسْرَى فِي الْحَدِيدِ مَقَرَّ نِينَا... لَيْسْتَلِينَ أَفْرَاسًا وَبَيْضًا

قَدْ اتَّخَذُوا مَخَافَتَنَا قَرِينَا... بَرَانَا بَارَزِينَ وَكُلَّ حَيٍّ

وَلَدْنَا النَّاسَ طُرًّا أَجْمَعِينَ... كَأَنَّا وَالسُّيُوفُ مُسَلَّلَاتُ

وَأَنَا الْمُهْلِكُونَ إِذَا ابْتُلِينَا... بِأَنَا الْمُطْمَعُونَ إِذَا قَدَرْنَا

وَأَنَا الْعَازِمُونَ إِذَا عُصِينَا... وَأَنَا الْعَاصِمُونَ إِذَا أُطِعْنَا³⁹

“Anlatalım, savaşa bayraklarımızı bembeyaz götürüp -kahramanların kanına bulanmış olarak- kıpkırmızı çıkardığımızı.

Krala bile isyan edip boyun eğmediğimiz nice parlak günlerimiz olmuştur bizim.

³⁵ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (1404), C. 1, s. 96.

³⁶ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 114.

³⁷ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (1404), C. 1, s. 95.

³⁸ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 112.

³⁹ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti seb'a*, s. 224-231.

Savaş değirmenimizi hangi topluluğun üzerine sürsek, değirmenle karşılaştıklarında un ufak olurlar.

Atlılarımız düşmandan atlar, güzel kadınlar ve demirler içinde tutsaklar yakalarlar.

Bütün oymaklar bizim korkumuzdan bir yandaş edindikleri halde bizi açık alanda görürsün.

Kılıçlar kınından çıktığında, adeta bütün insanları, istisnasız biz dünyaya getirmişcesine koruruz.

Gücümüz yettiğince insanları doyuran, savaşla sınıdığımızda bizi sınımaya kalkanları helak edenlerizdir biz.

İtaat edenleri koruyan, isyan edenleri şiddetle cezalandıranlarız biz.”⁴⁰

Şiirden de anlaşıldığı üzere şairler, geçmiş zaferlerden bahsederek kabilelerinin şan ve şerefini yüceltirler. Bu şekilde kabilenin özgüven ve motivasyonunu arttırmışlardı. Savaşlarda gerektiğinde ne acımasız, korkusuz ve cesur olduklarını ifade ederek de hasımların kararlılık ve şecaat binalarını sarısmaya çalışırdı. Sonuç olarak Arap tarihinde savaşlar sadece kılıç ve mızrakların karşılaşmasından ibaret değildi. Etkileyici sözlerle bezeli şiir, sanat olmanın ötesine geçerek ordunun moralini yükselten, kabile bağlarını güçlendirerek zorlu zamanlarda birliği pekiştiren, düşmana tereddütler yaşatıp korku salan ve savaşın psikolojik boyutunu şekillendiren hayatî bir motivasyon kaynağı olarak kritik bir rol oynamıştır.

2. SAVAŞÇI ŞAİRLERİN ASKERÎ AÇIDAN ETKİLERİ

Şairler, savaş dönemlerinde sadece şiirleriyle orduları motive etmekle kalmamış, aynı zamanda doğrudan savaşlara katılarak askerî gücü desteklemişlerdir. Aşağıda fiilen savaşlara iştirak etmiş bazı şairlere yer verilmiştir.

Câhiliye dönemi şairlerinden *Züheyr b. Cenab b. Hübel el-Kelbî*, Kuda'a kabilesinin liderlerinden birisiydi. Aynı zamanda savaşçı ve iyi bir şairdi. Kahraman, başarılı ve tuttuğunu koparan bir kimseydi. *Züheyr b. Cenab* 'ın iki yüz elli yıl yaşadığı ve bu müddet içerisinde iki yüz vakaya iştirak ettiği belirtilir.⁴¹

---

⁴⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi*, C. 1, s. 215-217.

⁴¹ Ebû'l-Hasan İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, thk. Ömer Abdussalim Tedmürî, Daru'l-kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1997, C.1, s. 454.

Muallaka şairlerinden *Antere b. Şeddad* (ö. 600 veya 615), Mudar'a dayanan Abs kabilesinin meşhur şairiydi. Siyahi olan Antere, cariye olan annesinden dolayı köleydi. Cesur, atılgan, akıllı ve şedid bir savaşıydı. Zulme boyun eğmez, hak bildiği yoldan sapmaz bir süvariye. Savaşlara iştirak eden *Antere*, zamanının önemli savaşlarından olan Dahis ve Gabra savaşlarında da tüm yiğitliğiyle var olmuştu. Bu vasıfları sebebiyle de kölelikten azâd olunmuştu. Yaşlı olmasına rağmen katıldığı, Tay kabilesine karşı yapılan savaşta okla vurularak ölmüştür. Ancak cesaretiyle ve kahramanlıklarıyla adını ölümsüz kılmıştır. *Antere*'nin kıssaları yüzyıllarca dilden dile aktarılmış, temsillere konu olmuştur. *Antere*'nin kendisinden ve doğrularından bahsettiği bir şiiri şöyledir:

سَهْلٌ مُخَالَفَتِي، إِذَا لَمْ أُظْلَمْ....أُنْتِي عَلَيَّ بِمَا عَلِمْتُ، فَإِنِّي
مُرٌّ مَذَاقُهُ كَتَطْمِ الْعَلَقَمِ....فَإِذَا ظَلِمْتُ فَإِنَّ ظُلْمِي بِاسِلٌ
الْمَطْعَمِ حَتَّى أَنَالَ بِهِ كَرِيمَ....وَلَقَدْ أَبَيْتُ عَلَى الطَّوَى وَأُظْلَهُ

“Beni nasıl bilersen öyle tavsif et! Hukukuma tecavüz edilmedikçe benim muaşeretim kolaydır;

Fakat bana tecavüz edilirse maazallah mukabele esnasındaki zulmüm şiddetlidir, zehir gibi acıdır.

Zulme niçin baş eğeyim? Ben, meşru bir taama nail oluncaya kadar gece de gündüz de açlığa katlanırım.”⁴²

Bu konudaki bir diğer örnek de *Ebû Kays b. Sayfî b. Eslet* (ö. 1/623) adıyla bilinen şairdir. Asıl adının Hâris veya Abdullah olduğu rivayet edilir. Evs kabilesinin usta bir şairi idi. Evs ve Hazrec kabileleri arasında yaşanan savaşlara katıldı⁴³ ve Buas Savaşında kumandanlık yaptı. Arapların dahi ve kahramanlarından bir şairdi. İslâm dini Medine’de kabul görmeye başlayınca Evs kabilesinin şairi olarak bu kabilenin İslâm’ı benimsemesini uzunca bir süre geciktirdi. Ancak Resulullah’ın Medine’ye

⁴² Mehmed Fehmî, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, thk. İsmail Araz, FCR Yayınları, Ankara, 2023, C. 2, s. 201-212.

⁴³ Muhammed b. Sellam el-Cumahî, *Tabakâtü fuhulî`ş-şuâra*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Daru’l-medenî, Cidde, t.s., C. 1, s. 226.

hicretinden sonra Müslüman olmaya kani oldu. Fakat rivayetlere göre bu emelini gerçekleştiremeden öldü.⁴⁴ *Ebû Kays*'ın savaşa dair şöyle bir şiiri vardır:

أعداء كَيْلِ الصَّاعِ بِالصَّاعِ... لَا نَأْلَمُ الْقَتْلَ، وَنَجْزِي بِهِ ال

“Biz savaşın acısından şikâyet etmeyiz,

Savaşla, düşmanların yaptıklarına misliyle karşılık veririz.”⁴⁶

Şair şiirinde, savaşın acı yüzünün kendilerini korkutmadığını, düşmanlarının hiçbir hamlesine kayıtsız kalmadıklarını ve savaşın yıpratıcı etkisine rağmen mutlaka intikam aldıklarını dile getirmiştir. Şairler, bu tarz şiirlerinde toplumun savaşma azmini güçlendirmekte ve düşmanlarına kararlılık mesajı vermektedir.

Savaşçı olan diğer bir şair *Büşeyr b. el-Hâris*'tir. *Büşeyr*, Ebû Tu'me künyesiyle anılırdı. O, münafıklardan biriydi. Şair olduğu gibi iyi bir savaşçıydı. Söylediği şiirlerle Peygamber'in ashâbına dil uzatırdı. *Hassân b. Sâbit* de onu hicveden şiirler söylerdi. Bu olaylar hicretin 4. yılında yaşandı. Savaşçı olan *Büşeyr*, Uhud savaşına da müşriklerin safında katılmıştı.⁴⁷

Konuya diğer bir örnek de *Malik b. Nüveyre*'dir (ö. 11/632). *Malik*, Temîm kabilesinin alt kollarından Hanzale'nin Yerbû' kolundandır. Hz. Peygamber, hicretin onuncu yılında hacdan döndükten sonra Araplara zekât toplamak için memurlar gönderdi. *Malik*'i de kendi kabilesinin zekâtını toplamak üzere görevlendirdi. *Malik* kavminin şairiydi.⁴⁸ Savaşçı bir kimseydi. Cesareti sebebiyle, “Mâlik kadar olmasa da delikanlı” sözü darbimesel olmuştur. Câhiliye devrindeki savaşlarda da aktif rol oynamıştır.⁴⁹

Bir diğer şair de *Hureys b. Zeyd el-Hayl*'dir (ö. 11/632). *Hureys*, kavminin iyi bir süvarisi ve iyi bir Arap şairiydi. Resulullah'ın sohbet meclislerine katılmış ve Hz.

⁴⁴ Asri Çubukçu, “Ebû Kays”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 10, s. 175.

⁴⁵ Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu eş'ari'l-Arab*, thk. Ali Muhammed Becadî, Nahda Mısır, t.s., s. 524.

⁴⁶ Abdurrahman Fehmî Efendi, *Medresetu'l-Arab*, sad. Hüseyin Elmalî-Cüneyt Eren, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2005, s. 129-130.

⁴⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 4, s. 352-354.

⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübra*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-hancı, Kahire, 2001, C. 4, s. 166.

⁴⁹ Mustafa Fayda, “Mâlik b. Nüveyre”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, C. 27, s. 514.

Peygamber'in vefatından sonra Hâlid b. el-Velîd ile beraber irtidat edenlere karşı mücadele etmiştir.⁵⁰

Sabit b. Kays b. Şemmâs (ö. 12/633) da şair bir sahabiydi.⁵¹ Hz. Peygamber Medine'ye ulaştığında onu karşılayanlar arasındaydı ve Resulullah'a şöyle dedi: "Nefsimizi ve evlatlarımızı muhafaza ettiğimiz gibi seni de korursak bize ne vaadedersin?" Hz. Peygamber de "Cennet" cevabını verdi. *Sabit* de Ensar ile beraber razı olduklarını ifade etti. Uhud Savaşında Müslümanların safındaydı. Ayrıca Rıdvan Biatında da hazır bulunanlardandı. Hz. Peygamber'in "Sâbit b. Kays ne güzel adam!" diyerek övdüğü bir sahabidir.⁵² Yemâme Savaşı'nda Ensâr'dan olanlara kumandanlık etmekteydi. Ve bu savaşta şehit olanlardandı.⁵³

Bir diğer şair de *Dirâr b. el-Hattâb b. Mirdâs*'tır (ö. 12/633 [?]). Kendisi, Kureyş'e mensup atlı savaşçılardandı. Aynı zamanda Arapların şairlerinden biriydi. Kureyşlilerle gerek Câhiliye'de gerekse İslâmî dönemde tüm sefer ve savaşlara iştirak etmiştir. Şiirleriyle Arapları coşturur ve kendisi de fevkalade savaşırdı. Müslümanların Mekke'yi fethettikleri gün İslâm'la müşerref oldu.⁵⁴ *Dirâr*, aynı zamanda Kadisiye Savaşı'nın (15/636) kahramanlarından sayılmaktadır.⁵⁵

Diğer bir şair, *Dirâr b. el-Ezver*'dir (ö. 13/634). *Dirâr*, yalancı peygamberlerle yapılan savaşlarda ve çeşitli şehirlerin fetihlerinde görev aldı. *Dirâr*, şair olan savaşçı bir süvariye.⁵⁶ *Dirâr*, Bizans'a karşı yapılan Fihl Savaşı'na (14/635) süvarilerin kumandanı olarak katılmıştır. Yermük Savaşı'na (636) da katılan şair, bu savaşta şehit olanlar arasındaydı.⁵⁷ *Dirâr*, ailesini ve tüm servetini geride bırakıp din olarak İslâm'ı seçtiğinde şöyle demiştir:

ن وَالْخَمْرَ تَصْلِيَةً وَابْتِهَالًا... خَلَعْتُ الْقَدَاحَ وَعَزَفْتُ الْقَبَا

⁵⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 4, s. 231.

⁵¹ Mustafa Karataş, "Sâbit b. Kays b. Şemmâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, C. 35, s. 352.

⁵² Şemsuddin ez-Zehebî, *A'lamu'n-nubela*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-risale, b.y., 1985, C. 1, s. 309-312.

⁵³ Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, çev. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul, 2013, s. 108-112.

⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 4, s. 147.

⁵⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'nihâye*, (1994), C. 7, s. 75.

⁵⁶ Nevzat Aşık, "Dirâr b. Ezver", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9, s. 275-276.

⁵⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'nihâye*, (1994), C. 7, s. 23,26,45.

وَجَهْدِي عَلَى الْمُشْرِكِينَ الْقِتَالَ... وَكَرَى الْمُحَبَّرَ فِي غَمْرَةٍ

وَطَرَحْتُ أَهْلَكَ شَتَّى شِلَالًا... وَقَالَتْ جَمِيلَةٌ بَدَدْتَنَا

وَقَدْ بَعَثْتُ أَهْلِي وَمَالِي بِدَالَا... فَيَا رَبِّ لَا أُغَبِّنُ صَفَقَتِي⁵⁸

“Kadehi, şarkıcıları ve şarabı Allah için terk ettim.

el-Muhabber adlı atımı koşturmam ve tüm çabam müşriklere karşı savaşmak içindir.

Cemîle dedi ki: Bizi harcadın ve aileni parça parça attın.

Ey Rabbim! Alışverişimde yanılmayayım! Ailemi ve malımı rızana karşılık sattım.”⁵⁹

Ebû Hırâş el-Hüzeli (ö. 15/636) de Hüzeyl kabilesinin cengâver şairlerindendi.

Asıl adı Huveylid b. Mürre’dir. Yılan sokması yüzünden Hz. Ömer devrinde vefat etti.⁶⁰ Hicretin yirminci senesinde vefat eden *Ebû Hırâş* hem Cahiliye hem de İslâmî devirde yaşamış meşhur bir şairdi. O kadar atik ve atletik biriydi ki koştuğu zaman atları bile geride bırakırdı.⁶¹ Hızlı bir koşucu ve iyi bir savaşçıydı. Zelil bir hayat sürmektense şerefli bir ölümü kucaklayan bir yapıya sahipti. Hayatının son demlerinde uzlete çekilerek her şeyden uzak ömrünü tamamladı.⁶²

Bir diğer şair *Safvan b. Muattal* (ö. 19/640 [?]), hicrî 5. senede vuku bulan Müreysi Gazvesinden önce Müslüman olmuştur. İfk hadisesinde Hz. Aişe ile birlikte kendisine iftira atılmıştır.⁶³ Şairlik vasfına sahip olan *Safvan b. Muattal*, bir savaşçı ve ordu komutanıydı. Ermeniye Savaşında yaralanıp daha sonra da vefat etmiştir.⁶⁴

Hz. Peygamber’in amcasının oğlu ola *Ebû Süfyan b. Hâris b. Abdilmuttalib* (ö. 20/641) de savaşçı şairlerden birisidir. Adının Muğire olduğu söylenir. Mekke’nin fethi sıralarında İslâm’ı seçti ve samimi bir Müslüman olarak hayatını yaşadı. Kendisi muktedir bir şairdi. İslâm’la şereflenmeden önce İslâm dini, Hz. Peygamber ve Müslümanlar aleyhinde hicivler söylerdi. İslâmlığından sonra savaşlarda Hz. Peygamberin yanında yer aldı. Huneyn Gazvesi’ne de katılmıştı. Rivayete göre hacdan

⁵⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübra*, (2001), C. 4, s. 159.

⁵⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, (ts.), C. 6, s. 167-168.

⁶⁰ Ebû Muhammed Abdillâh İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve’ş-şuarâ*, Daru’l-hadis, Kahire, h. 1423, C. 2, s. 650.

⁶¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ven’nihâye*, (1994), C. 7, s.175.

⁶² İbrahim Sarmış, “Ebû Hırâş el-Hüzeli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 10, s. 158.

⁶³ Zehebî, *A’lamu’n-nubela*, C. 2, s. 545-546.

⁶⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye ven’nihâye*, (1994), C. 7, s. 159-160.

sonra saçını tıraş ettirirken başındaki benin de kesilmesi sonucu Medine'ye döndükten sonra vefat etmiştir.⁶⁵

Amr b. Ma'dikerib (ö. 21/641-642) de Arapların şair bir süvarisiydi. Kendisine "Ebû Sevr" künyesi verilmiştir. Kendi kabilesi olan Zübeyd aşiretinden on kişiyle Medine'ye gelip Hz. Muhammed'le görüştüktan sonra İslâm'ı seçmiştir. Fakat Resulullah'ın irtihaliinde sonra dinden dönmüştür. Hz. Ebubekir'in mürtedlere karşı mücadelesinde teslim olarak tekrar müslüman olmuştur. Daha sonra fetih süreçlerinde aktif rol oynamıştır.⁶⁶ Suriye'nin fetih sürecinde görev alan *Amr*, Yermük Savaşı'na katılmış ve bu savaşta bir gözünü kaybetmiştir. Irak fethine de katılmıştır. Kadisiye Savaşı öncesinde Hz. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkas'a yazdığı mektupta, 2000 kişiye bedel iki kişi gönderdiğini ve onlardan istifade etmesini söyledikten sonra bunlardan birinin *Amr b. Ma'dikerib* diğerinin ise yine önemli bir şair ve savaşçı olan *Tuleyha b. Huveylid* olduğunu yazmıştır.⁶⁷ *Amr*, aynı zamanda Celula Savaşı'nın yiğit bahadırlarından sayılarak adını yaşatmıştır.⁶⁸ Savaşlardan geri kalmayan *Amr*, dillerden düşmeyecek büyük bir cesaret ve kahramanlık örneği sergilemiştir. Hz. Ömer, Nihavend Savaşı komutanı Numan b. Mukarrin'e ordusunda *Amr b. Madikerib*'in bulunduğunu hatırlatarak onunla istişare halinde olmasını, savaşçılığından ve savaş tecrübelerinden istifade etmesini buyuran bir mektup yazmıştır.⁶⁹ Bütün bu savaş ve fetihlerdeki cesaret ve yiğitliğinden dolayı ona "Arap cengâveri" unvanı verilmiştir. Nihavend Savaşında aldığı bir yara iyileşmediğinden 120 yaşlarındayken vefat etmiştir.⁷⁰

Tuleyha b. Huveylid el-Esedî (ö. 21/642 [?]) de savaşçı olarak Hendek Savaşına müşriklerin safında katılmıştı. Hicretin dokuzuncu senesinde Müslüman oldu. Ancak henüz Hz. Peygamber sağken dininden döndü ve peygamberlik iddiasında bulundu. Müslümanlarla birkaç kez çarpışan *Tuleyha*, Halid b. Velid tarafından hezimeye uğratılınca Şam'a firar etti. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde ona gelerek İslâm'a geri döndü. Kadisiye ve Nihavend savaşlarına katıldı. Namılı yiğitlerden ve meşhur

⁶⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'nihâye*, (1994), C. 7, s. 172-173.

⁶⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 6, s. 287-289.

⁶⁷ H. Ahmed Sezikli, "Amr b. Ma'dikerib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, C. 3, s. 88.

⁶⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'nihâye*, (1994), C. 7, s. 117.

⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 6, s. 287-290.

⁷⁰ Sezikli, "Amr b. Ma'dikerib", s. 88.

bahadırlardandı. Onun yiğitliğinden ve savaş hususunda basiretli oluşundan dolayı 1000 süvariye bedel olduğu söylenmiştir. Hicretin 21. senesinde vefat etmiştir. Peygamberliğini iddia ettiği zamanlarda Müslümanların onun adamlarını öldürmeleri konusunda şöyle bir şiir söylemiştir:

أليسوا وإن لم يسلموا برجال... فما ظنكم بالقوم إذ تقتلونهم

فلم يذهبوا فرعا بقتل خيال... فان يكن اذواد أصبن ونسوة

معاودة قتل الكماة نزال... نصبت لهم صدر الحماله إنها⁷¹

“Kendilerini öldürdüğünüz zaman o kavim hakkında ne düşünüyordunuz? Onlar Müslüman olmasalar erkek değil midirler?

Müslüman olmasalar da çoluk çocukları ve kadınları yok mudur? Hiyal’in öldürülmesi sebebiyle onlar Fer’a gitmediler mi?

Onlar için develerin göğsünü dikip hazırladım (yani develere binerek karşılarna çıktım). Bu, yiğitleri öldürmeye karşı bir rövanştır.”⁷²

Bir diğer savaşçı da *Furat b. Hayyan b. Sa’lebe*, Bekr kabilesinin İcl kolundan olduğundan el-İclî olarak nisbelenir. Vefat tarihi bilinmemektedir. *Furât*, İslâm’ı seçmeden önce Resulullah’ı hicveden bir şairdi.⁷³ Aynı zamanda coğrafyada yolları iyi bilen bir rehberdi. Bu sebeple Kureyş’in kervanlarına refakat ederdi. Hz. Peygamber’in emriyle Kureyş kervanı üzerine gönderilen seriyye, *Furat*’ın rehberlik ettiği kervanı ele geçirerek onu da esir olarak Medine’ye götürdü. Öldürüleceğini anlayan *Furat*, Müslüman olduğunu söyledi ve affedildi. Resulullah vefat edene kadar onunla beraber gazvelere katılmıştır.⁷⁴ Hz. Peygamber’in vefatından sonra bazı savaşlarda yer almıştır. *Furat b. Hayyan*, Tikrit fethindeki ordu kumandanlarından biridir. Ganimetten hazine payını, fetihten sonra Hz. Ömer’e götüren savaşçıdır.⁷⁵

Bu konudaki bir diğer örnek de *Süraka b. Malik b. Cü’şüm*’dür (ö. 24/645). Kinane’ye bağlı Müdlic kabilesindendir. Mekke ve Medine arasında bulunan

⁷¹ İmaduddin Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'niḥâye*, Matbaatu's-sa'ade, Kahire, 1358, C. 7, s. 118.

⁷² İbn Kesir, *el-Bidâye ven'niḥâye*, (1994), C. 7, s. 197.

⁷³ Asri Çubukçu, “Furat b. Hayyan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C. 13, s. 218.

⁷⁴ İzzuddin İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe fi ma'rifeti's-Sahabe*, thk. Ali Muhammed Muavvid-Adil Ahmed Abdulmevcud, Daru'l-kütübi'l-alemiyye, Beyrut, 1994, C. 4, s. 425-426. s. 335-336.

⁷⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'niḥâye*, (1994), C. 7, s. 119-120.

Kudeyd'te ikamet etmekte olduklarından bazı rivayetlerde Mekke bazılarında da Medine ehlinde sayılmışlardır. Medine'ye hicret esnasında Müşrikler tarafından Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir'in başına ödül konmuştu. Bunun üzerine *Süraka*, onların ardına düştü ve onları buldu. Ancak onları yakalamaya bir türlü muvaffak olamadı. Çünkü her harekete geçişinde atı düştü. Bu olay üç defa tekrar edince *Süraka* Hz. Peygamber'in hak olduğunu anladı. Kendisinden onlara bir zarar gelmeyeceğini ifade ettikten sonra aralarında geçerli olmak üzere bir emanname yazılmasını istedi. Ve Mekke'ye geri dönerek kimseye olanlardan bahsetmedi. Huneyn ve Taif seferlerinden sonra elindeki emannameyle Medine'ye gelerek Hz. Peygamberle görüşmek istediğini söyledi. Hz. Peygamber'in de müsaadesiyle onunla görüştüktan sonra Müslüman oldu.⁷⁶ Aynı zamanda savaşçı olan *Süraka*, Medain'in fethine katılmış ve rivayete göre fetihten sonra Kisra'nın elbiseleri ve altın bilezikleri Hz. Ömer tarafından *Süraka*'ya verilmiştir.⁷⁷

Bir diğer bahadır şair de *Kays b. Mekşûh*'tur (ö. 37/657). Asıl adının Abdüveğüs Hübeyre b. Hilal olduğu rivayet edilmektedir. Kendisi iyi bir Arap savaşçısı, karşı konulamaz bir süvari ve şairdi. Hz. Ebubekir döneminde Müslüman olduğu düşünülmektedir. Peygamberlik iddiasında bulunan Esved el-Ansî'yi öldürmekle görevlendirilenlerdendir. Bundan sonra İslâm fetihlerine iştirak etmiştir. Irak fetihlerine katılmıştır.⁷⁸ Yermük Savaşı'na katılan ve bu savaşta gözlerinden birini kaybeden⁷⁹ *Kays*, bu savaşta başarılarından sonra destek kuvvet olarak Kadisiye'ye gitmiş, Kadisiye ordusunun komutanlarından biri olmuş ve bu savaşın kahramanlarından sayılmıştır. *Kays*, Celula Savaşı'nın da cengaverlerindendir. Nihavend Savaşı'nda da Hz. Ömer'in emriyle şehit olmaları durumunda ordunun dördüncü başkomutanı olması istenmiştir.⁸⁰ *Kays b. Mekşûh*, nihayetinde Sıffin Savaşı'na (657) da katılarak Hz. Ali'nin safında savaşmış ve bu savaşta öldürülmüştür.⁸¹

⁷⁶ İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, C. 2, s. 412-414.

⁷⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'nihâye*, (1994), C. 7, s. 114.

⁷⁸ İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, (1994), C. 4, s. 425-426.

⁷⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, (2013), s. 158.

⁸⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'nihâye*, (1994), C. 7, s. 74, 75, 117, 180.

⁸¹ İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, C. 4, s. 426.

Ka'ka b. Amr (ö. 40/660 [?]) da cesaretiyle tanınan iyi bir şairdi. Pek çok savaş ve fetih hareketine katılmıştır. Hz. Ebubekir döneminde irtidad edenlere ve yalancı peygamberlere karşı gerek savaşçı olarak gerekse komutan olarak mücadele etmiştir. 633 yılında Hire, Übülle ve Ulleys fetihlerinde Halid b. Velid ile savaşlarda yer almıştır.⁸² Yermük Savaşı'nda (15/636) yer alan *Ka'ka* bu savaşa dair şiir söylemiştir. Bu şiir daha sonra zikredilecektir. Çetin bir savaş olan Kadisiye Savaşı'na (15/636) katılan şair bir kahraman olarak tarihe adını yazdırmıştır. Medain'in fethinde ordu komutanlarından biri de yine *Ka'ka b. Amr*'dı. Farisilere karşı ordusunu yüreklendirmekten geri durmayan *Ka'ka*, Celula Savaşı'nın (16/637) da komutanlarından biriydi. Celula Savaşı'ndan sonra kaçan Kisra ve ordusunun ardından Hulvan'a giden *Ka'ka*, Fars komutanını öldürüp ordularını bertaraf edebildi. *Ka'ka*, Nihavend Savaşı'nda (21/642) da kılıçlı birliklerin başındaydı. *Ka'ka*, hicretin 36. senesinde vuku bulan Cemel Savaşı'na da Hz. Ali'ye sadık bir destekçi olarak katılmış ve ona taraftar kazandırmak için insanları, Hz. Ali'nin haklı ve hak yolda bir emir olduğunu söyleyerek ikna etmeye çalışmıştır.⁸³

Cerir b. Abdullah el-Becelî (ö. 51/671) de bir diğer savaşçı şairdir. Hicretin 10. yılında Yemen'den kabilesi Becîle ile Medine'ye gelip Müslüman oldu. Resulullah, vefat ettikleri yılda, *Cerir*'i İslâmiyet'e davet etmek üzere Esved el-Ansî'ye gönderdi. Ancak Esved, İslâmı kabul etmedi. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm fetihlerinde aktif rol aldı. Yemâme bölgesinde yardıma ihtiyacı olan Halid b. Velid'e Halife Hz. Ebû Bekir, *Cerir*'i gönderdi. Hz. Ömer devrinde Irak fetihlerine katıldı. *Cerir*, Enbar'ı fethetti; orada kendisinin azadlılarından bir topluluk bulunmaktadır. Kadisiye Savaşı'nda, ordunun dörttebiri reisleri *Cerir b. Abdullah* olan Becîle kabilesi mensuplarındandı. Celula Savaşı'nda da kuvvetli bir süvari birliğinin başında düşmanla Müslümanlar arasında tampon olmakla vazifeliydi. Müslümanlar şiddetli Celula Savaşı'nı tamamladıktan sonra *Cerir* yanındaki askerlerle birlikte Hulvan'a yürüdü ve Hulvan'ı sulh yoluyla fethetti. *Cerir b. Abdullah*'ın çocuklarından bir zümre, buraya yerleşti ve onların soylarından gelenler hâlâ oradadır. *Cerir*, hicretin 23. yılının sonlarına doğru Hemedan'ı savaşarak fethetti ve bu savaşta bir gözünü kaybetti.

⁸² Hayrettin Yücesoy, "Ka'ka b. Amr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C. 24, s. 216.

⁸³ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'nihâye*, (1994), C. 7, s. 28, 75, 110, 116, 119, 182, 382,383.

Bu tarihlerde ordu toplayan Ermeni ve Azerbaycan halklarının üzerine de yürüyerek onları bozguna uğrattı. Haricîlerle yapılan Nuhayla Savaşı'nda da (659) Müslümanların kumandanı *Cerir b. Abdullah*'tı. Hicretin 51. yılında vefat etmiştir.⁸⁴

Sahâbiler arasında en son vefat eden *Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile* (ö. 100/718-19) cengâver şairlerdendir.⁸⁵ Uhud Savaşı'nın olduğu sene doğmuştur.⁸⁶ Sıffin Savaşı'nın silahşoru ve şairiydi. Hz. Ali'ye en yakın insanlardandı.⁸⁷ Savaşlarda Hz. Ali'nin saflarında yer almıştır. Hz. Ali şehit edildikten sonra bir vesileyle Muaviye döneminde Şam'a gitmiş ve Muaviye'nin huzurundakiler Hz. Ali ile yaptıkları savaşlarda *Ebû't-Tufeyl*'in kendilerine kılıcı ve diliyle çok zarar verdiği hatırlatmasında bulunmuşlardır. Ancak Muaviye şaire karşı hoşgörülü bir tutum sergilemiştir. Kerbela olayından sonra Hz. Hüseyin'in intikamını almak üzere Emevîlere karşı harekete geçen Muhtar es-Sekafî (ö. 67/687) ile aynı saflarda yer almıştır. Muhtar'ın öldürülmesinden sonra geri plana çekildiği ancak daha sonra isyankâr Emevî komutanı İbnü'l-Eş'as (ö. 85/704) ile beraber tekrar Emevîlere karşı mücadele ettiği rivayet edilmektedir. Nihayetinde Mekke'de vefat etmiştir.⁸⁸

Sonuç olarak savaş arenalarındaki bu kılıç ve kalem ortaklığı hem askerî hem de siyasî iklimi şekillendirebilmiştir. Şiirleriyle savaş meydanlarının pesimist atmosferini dağıtıp yüreklendiren şair, ordunun davaya olan inancını arttırmaktaydı. Onların bizzat savaşlardaki varlığı ve kahramanlıkları da askerî ve siyasî bir önem taşımaktaydı. Asker olarak onların savaş meydanlarındaki deneyimleri ve şahit oldukları, şiirlerinde yerini alarak tarihe de kaynaklık etmektedir.

3. SİYASÎ VE TOPLUMSAL DÜZENİ TESİS İÇİN ÖLDÜRÜLEN ŞAİRLER

Şair, genellikle kamuoyunu şekillendiren birer "kanaat önderi" konumundaydı. Şair, kelimelerin etkileyici gücünü kullanarak fanatizmi körükler, düşmanlığı derinleştirip intikama teşvik eder dolayısıyla da şiddeti meşrulaştırırdı. Onların

⁸⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, (2013), s. 124, 276, 281, 289, 290, 301, 304, 343, 352, 375,552.

⁸⁵ Ali Osman Koçkuzu, "Ebû't-Tufeyl", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 10, s. 346.

⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *et-Tarihu'l-kebir*, thk. Muhammed b. Salih ed-Debasî, en-Naşiru'l-mütemeyyiz, Riyad, 2019, C. 5, s. 545.

⁸⁷ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, s. 259.

⁸⁸ Koçkuzu, "Ebû't-Tufeyl", s. 346.

kalemlerinden çıkan mısralar, bir topluluğun itibarını arttırabilir ya da bir kabileyi küçük düşürebilirdi. Bu nedenle, yöneticiler ve kabile liderleri, şairlerin gücünü bir tehdit olarak görebilmekteydi. Özellikle sert eleştirilerde bulunan ya da halkın memnuniyetsizliğini pekiştirerek isyana teşvik eden şairlerin susturulması, kamu düzenini koruma gerekçesiyle elzem görülmekteydi. İslâm öncesi dönemde ve İslâm tarihinde yaşanan bazı olaylar, şairlerin bu bağlamda öldürüldüğünü ortaya koymaktadır.

Hız. Peygamber'i etkisiz hale getirme planları yapmak için Daru'n-Nedve'de bir araya gelip neticede Resulullah'ın canına kastetme konusunda müşrikler birliğe vardıklarında, aralarında yer alan biri: "Onu bağlayarak tutuklayın. Kendinden önceki şairlerin de başına geldiği gibi tükenip ölünceye kadar gözaltında tutun. Çünkü onun da diğer şairlerden bir farkı yok" dedi. Bu fikir, taraftarlarının Hız. Peygamber'i kurtarıp müşrikler üzerine saldıracakları düşüncesiyle kabul görmemiştir.⁸⁹ Ancak bu ifadelerden, şairlerin tehlikeli görülüp hapsedilip öldürülmelerinin yeni bir yaptırım olmadığı anlaşılmaktadır. Bu meyanda öldürülmüş bazı şairlere aşağıda kronolojik olarak yer verilecektir.

Ünlü muallaka şairi *Tarafe b. Abd* (ö. 564 [?]), bu bağlamda Cähiliye döneminde öldürülmüştür. *Tarafe*, etrafındakileri hicvetmekten çekinmezdi. Bu sebeple kabilesiyle arası açılmıştı. Bunun üzerine Hire sarayına giden şair orda mesleğini icra etmeye devam etti. Ancak hicivciliğinden kaçgeçemeyen *Tarafe*, Hire kralı Amr b. Hind'in öfkesini üzerine çekti. Amr, onu idam fermanıyla Bahreyn'e gönderdi ve *Tarafe*, orada kolları kesilerek öldürüldü. Henüz yirmi yaşındaydı. Bu sebeple "İbnü'l-işrin" olarak yad edilir. Genç yaşında öldürülmesinin Arap edebiyatı için büyük bir kayıp olduğu düşünülmektedir.⁹⁰

Ebû Afek (ö. 2/624 [?]) adındaki Yahudi asıllı bir şair de konuya örnek teşkil eder. Resulullah Medine'ye geldiğinde *Ebû Afek*, 120 yaşlarına ulaşmıştı. Bu adam insanları Hız. Peygamber'e karşı düşmanlığa sevk ediyordu. Müslümanlar, Bedir Savaşı'ndan galip dönünce *Ebû Afek* kin ve öfkeyle şiirler söylüyordu. Bunun üzerine

⁸⁹ İbn Hibbân, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, (2017), s. 95.

⁹⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şuara*, C. 1, s. 182-186.

sahabeden Salim b. Umeyr onu öldürdü.⁹¹ Bu olay Hz. Peygamber'in müsaadesi dahilinde vuku bulmuştur.⁹² *Ebû Afek*'in Hz. Peygamber aleyhine söylediği şiirlerden bir tanesi aşağıdaki gibidir:

مِنْ النَّاسِ دَارًا وَلَا مَجْمَعًا... قَدْ عِشْتُ حِينًا وَمَا إِنْ أَرَى
مُنِيبٍ سِرَاعًا إِذَا مَا دَعَا... أَجَمَّ عُقُولًا وَآتَى إِلَى
حَرَامًا حَلَالًا لِسِتِّي مَعَا... فَسَلَبَهُمْ أَمْرَهُمْ رَاكِبٌ
وَبِالنَّصْرِ تَابَعْتُمْ تُبْعَا... فَلَوْ كَانَ بِالْمُلْكِ صَدَقْتُمْ⁹³

“Ben uzun bir ömür yaşadım; [lakin ömrüm boyunca] ne bir hane ne de bir insan topluluğu gördüm ki,

Sözlerine [onlardan] daha sadık olsunlar. Ne de [yardıma] çağrıldıklarında, ittifak kurdukları kişilere karşı [Medineli Ensâr'ın atalarından sayılan Kayle oğullarından] daha vefalı olan kimselere [rastladım].

Kayle oğulları, bir araya geldiklerinde dağları yıkarlar. Onlar hiçbir zaman [birisine] boyun eğmemişlerdir.

Onlara gelen bir binici [yani Hz. Muhammed], çeşitli şeyler hususunda, [şu] “helal” [bu] “haram” [diyerek] onları ayırmıştır.

Şayet sizler şana yahut hükümdarlığa inanmış olsaydınız, [gerçek bir kral olan] Tubba'ya tâbi olurdunuz.”⁹⁴

Şiirden de anlaşıldığı üzere *Ebû Afek*, Hz. Peygamber'den, onun Medine'de bulunmasından, insanların ona itaat etmesinden oldukça rahatsızdı. Bunu önlemek için yukarıdaki gibi şiirler serdederek insanlara geçmiş şerefli ve özgür günlerini hatırlatarak isyana sürüklenme amacı taşımaktaydı. Çünkü Medine asıl onların şehriydi. Kendilerinden bile olmayan, dışarıdan gelen biri onların işine karışamaz, onları yönetemezdi. Hele o güne kadar gerçek krallara dahi itaat etmeyip bağımsızlıklarını koruyabilmişken nasıl olur da Ensar, kendilerine onu bunu yasaklayan ve kral bile olmayan bir adama boyun eğebiliyordu. Onu şaşırtan ve nefretini körükleyen asıl durumun bu olduğu gözlenmektedir. Ayrıca *Ebû Afek* burda Hz. Peygamber'i bir kralla

⁹¹ Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitabu'l-meğâzî*, çev. Musa Kazım Yılmaz, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2014, C. I, s. 227-228.

⁹² İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 3, s. 274.

⁹³ Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitabu'l-meğâzî*, thk. Marisden Cevnes, Camiatu Oxford, London, 1966, C. 1, s. 175.

⁹⁴ Esat Ayyıldız, “Medineli Yahudi Şair Ebû 'Afek ve Tahrîd (Kışkırtma) Şiiri”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2021, C. 11, 21\141.

kıyaslayarak değersizleştirmeye de çalışmaktadır. Neticede bu şiir Hz. Peygamber'e söylenmiş ağır hicivlerdendir.

Mevzuya örnek teşkil edecek bir diğer şair de *Nadr b. Hâris*'tir (ö. 2/624). Çevre coğrafyaları gezip pek çok konuda diğer şairlerden bilgi yönüyle öne çıkmış olan *Nadr b. Hâris* kuru bir gurur ve kibre kapılmış ve İslâm'a ılımlı yaklaşmak şöyle dursun, Resulullah'a hiddetli bir kin ve düşmanlık duygusuyla yaklaşmıştır. Bedir Savaşı'nda esir düştüğünde bir pişmanlık emaresi dahi göstermeden inatçı cahilliğini sürdürmüştür.⁹⁵ Bu sebeple şiirleriyle İslâm aleyhine etkili propaganda yapan bu şahıs Hz. Peygamber'in emriyle Hz. Ali tarafından öldürülmüştür.⁹⁶

Medine Yahudilerinden olan *Ka'b b. Eşref* (ö. 2/624) de insanları Resulullah'a karşı kışkırtıyor ve bu konuda şiirler söylüyordu. Bedir Savaşı'ndaki kayıplarından sonra müşrikleri intikam almaları için kışkırtıyor ve olayın Arap bünyesindeki sarsıcı etkisini derinleştiriyordu. Aynı zamanda Müslümanlar hakkında rencide edici şiirler söylüyordu. Rivayete göre Hz. Peygamber, "Kim benim için Ka'b b. Eşref'in hakkından gelecek?" dediğinde, Abdüleşheloğullarından Muhammed b. Mesleme göreve talip olup bir grupla beraber *Ka'b b. Eşref*'i öldürmüştür.⁹⁷ Konuyla ilgili *Hassan b. Sabit* şöyle bir şiir söylemiştir:

يَا بْنَ الْحَقِيقِ وَأَنْتَ يَا بْنَ الْأَشْرَفِ... اللَّهُ دَرُ عَصَابَةٍ لَا قِيَتَهُمْ
مَرَحًا كَأَسَدٍ فِي عَرِينٍ مُغْرَفٍ... يَسْرُونَ بِالْبَيْضِ الْخَفَافِ إِلَيْكُمْ
فَسَقَوْكُمْ حَنْفًا بَيْضَ دُفْفٍ... حَتَّى أَتَوْكُمْ فِي مَحِلٍّ بِلَادِكُمْ
مُسْتَنْصَعَرِينَ لِكُلِّ أَمْرٍ مُجْجَفٍ... مُسْتَنْصَرِينَ لِنَصْرِ دِينِ نَبِيِّهِمْ

"Ey İbn Hukayk ve sen ey İbn Eşref! Kendileriyle karşılaştığınız adamların topluluğu, Allah için çok hayırlı işler yapmışlardır.

Size, ormandaki aslanlar gibi şiddetli bir şekilde hafif hareketli kılıçlarla gece yürüdüler.

Nihayet kalelerinize geldiler. Ve size şiddetli katl edici kılıçlarla, ölüm şerbetini içirdiler.

⁹⁵ Fehmî, *Medresetu'l-Arab*, s. 132-133.

⁹⁶ İbn Hibbân, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, (2017), s. 137.

⁹⁷ İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, (2021), s. 347-349.

Peygamberlerinin dininin muzaffer olması için yardım dileyerek ve helak edici her işi küçümseyerek.”⁹⁸

Şiirden öldürme olayının nasıl gerçekleştiğine dair malumat edinilebilmekte ayrıca şiirden çıkarılabilen bir netice de şudur: beyitlerden Arapların, Hz. Peygamber’in dininin galip olması ve Allah için mücadele ettikleri anlaşılmaktadır. Yani daha önceden dünyevî şan, şeref, güç ve ün kazanmak için güdülen davaların referansını artık din oluşturmaktadır.

Bir diğer şair *Asma bint Mervân* (ö. 2/624) adında, Ümeyye b. Zeyd oğullarına mensup bir kadındır. Bu şair kadın, müşrikleri İslâm aleyhine saldırmaya sevk eder, müminlere de acı çektirip hicivler inşad ederdi. Benî Hatm kabilesine mensup adı Umeyr b. Adî olan mümin biri Bedir Savaşı’ndan galibiyetle dönmeleri halinde *Asma*’yı öldüreceğine ant içmişti. Bedir zaferle nihayetlenip Müslümanlar Medine’ye dönünce Umeyr, bir gece *Asma*’ya evinde saldırıp onu öldürdü. Sonra mescide gelip sabah namazını eda etti. Namazdan sonra kalkıp evine gidecekken Hz. Peygamber “*Asma*’yı öldürdün mü?” diye Umeyr’e sordu. Umeyr: “Evet, Allah’ın Elçisi! Onu öldürdüğüm için başıma bir şey gelir mi?” diye endişelenince Hz. Peygamber, “Bu meselede iki keçi bile toslaşmaz” diye yanıtladı.⁹⁹

Amr b. Abdullah adında *Ebû Azze* künyesiyle bilinen bir şair de Hz. Peygamber döneminde Uhud Savaşı’nda hapsedilerek öldürülmüştür.¹⁰⁰ Bu şair Bedir’de de müşriklerin safında savaşınlardandı. Ancak savaş Müslümanların galibiyeti ile sonlanınca esir olarak ele geçirilmiştir. Bizzat Hz. Peygamber’den, fakir, muhtaç ve aile sahibi bir adam olduğunu söyleyerek af dilemiştir. Affedildikten sonra Hz. Peygamber’e bir mersiye nazmetmiştir:

بِأَنَّكَ حَقٌّ وَالْمَلِكُ حَمِيدٌ... مَنْ مَبْلَغُ عَنِّي الرَّسُولُ مُحَمَّدًا
عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ الْعَظِيمِ شَهِيدٌ... وَأَنْتَ أَمْرٌ تَدْعُو إِلَى الْحَقِّ وَالْهُدَى
لَهَا دَرَجَاتٌ سَهْلَةٌ وَصُعُودٌ... وَأَنْتَ أَمْرٌ بُوِّتَ فِينَا مَبَاءَةٌ
شَقِيٌّ وَمَنْ سَأَلَمْنَاهُ لَسَعِيدٌ... فَإِنَّكَ مَنْ حَارَبْتَهُ لِمَحَارَبٍ

⁹⁸ İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, (2006), C. 3, s. 79-80.

⁹⁹ Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzi*, (2014), C. I, s. 225-226.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 7, s. 25.

حَسْرَةً وَقُعُودٌ: تَأَوَّبَ مَا بِي... وَلَكِنْ إِذَا ذُكِّرْتُ بِدُرٍّ وَأَهْلَهُ¹⁰¹

“Benden Muhammed Resûlullah’a kim bildirecek ki; sen haksın Melik de Hamid’dir.

Sen hak ve hidayete davet eden bir kişisin. Senin için büyük Allah’tan şahid vardır.

Sen bizim içimizde bir mertebeye gelensin ki, menziline dereceleri vardır.

Sen kiminle muharebe edersen elbette o mağluptur, şakidir, mutsuzdur ve kiminle de barış yapmışsan elbette o mutludur.

Fakat Bedir ve onun ehli bana hatırlatıldığı zaman bendeki hasret ve ümitsizlik geri dönüyor.¹⁰²

Serbest bırakıldıktan sonra Mekke’ye geri dönen şair, unutamadığı Bedir’in acısının intikamını almak üzere Uhud Savaşı’nda tekrar Müslümanların karşısına çıkmış ancak bu sefer acı akıbetten kurtulamamıştır.

Daha önce bir savaşçı olarak bahsi geçen *Malik b. Nüveyre* (ö. 11/632), Hz. Peygamber tarafından kendi kabilesinden zekât toplamakla görevlendirilmişti. Fakat Resulullah’ın ahirete irtihalinden sonra dinden dönmüştür.¹⁰³ Aktarılanlara göre, kavminden zekât toplamakla vazifeli *Malik*’e, Hz. Peygamber’in vefat haberi ulaşınca, “Ey Beni Hanzala! Mallarınızı istediğiniz gibi kullanınız” diyerek elindeki zekât mallarını sahiplerine geri iade etti.¹⁰⁴ Aldığı bu insiyatıftan sonra Hz. Muhammed’e kim halife olursa olsun kendilerinden zekât istememesi kaydıyla ona destek olabileceklerini çünkü malları üzerinde kendilerinden başka kimsenin tasarruf hakkının bulunmadığını ifade etti. Kabile mensupları da şairlerinin yanında yer aldıklarını “Bizim savaşımız senin savaşındır, bizim barışımız senin barışındır” ifadeleriyle beyan ettiler. Aynı zamanda *Malik b. Nüveyre*’nin, yalnızca zekât vermemek suretiyle değil Secâh’ın peygamberlik iddiasına karşı çıkmayıp onu kabul etmek suretiyle de irtidat etmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁵ İrtidat edenlere karşı savaşmakla görevlendirilen Hâlid b. Velîd, yakalanan *Malik*’in öldürülmesini emretti. Bu işi üstlenen de başka bir şair olan *Dırar b. Ezver* olmuştur.¹⁰⁶

¹⁰¹ İbn Hişam, *es-Siretu’n-nebeviyye*, (1955), C. 1, s. 660.

¹⁰² İbn Hişam, *Siretu İbn Hişam*, (2006), C. 2, s. 404.

¹⁰³ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-kübra*, (2001), C. 4, s. 166.

¹⁰⁴ Belâzurî, *Fütûhu’l-büldân*, (2013), s. 116.

¹⁰⁵ Mustafa Fayda, “Mâlik b. Nüveyre”, s. 515.

¹⁰⁶ Ebû’l-Kâsım Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1994, C. 8, s. 294.

Hulefa-i Raşidin döneminde *Ma'dân b. el-Esved* adında bir şair de benzer bir akıbete uğramıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra irtidat ederek şu şiiri söylemiştir:

فيا عَجَبًا ما نال مُلْكُ أَبِي بَكْرٍ... أَطَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ إِذْ كَانَ صَادِقًا

فَتَلَّكَ إِذَا وَاللَّهِ قَاصِمُهُ الظَّهْرُ... أَيُورِثُهَا بَكْرًا إِذَا كَانَ بَعْدَهُ¹⁰⁷

“Dürüst olduğu için itaat ettik Allah Resûlü’ne. Hayret! Ebû Bekir’in mülkünün eriştiği noktaya,

Ebû Bekir’i mi varis kılacak o mülke, halefi diye, vallahi beli büken büyük bir beladır bu, o takdirde!”

Şiirinden de anlaşıldığı üzere şair, Hz. Ebubekir’in hilafetini kabul etmek istemeyip dinden dönmüştür. İrtidatından sonra esir alınarak hapsedilmiş ve hapiste aç-susuz bırakılmak suretiyle öldürülmüştür.¹⁰⁸

İslam ve müslümanlar aleyhine şiirleriyle kamu efkarını menfi yönde şekillendirmeye çalışan şairler, bu ısrarlı mücadeleleri sonucunda ölüme müstehak görülmüşlerdir. Ancak bazı şairler katı cahiliklerinden vazgeçip doğru yolu seçebilmişlerdir. Bu şairler haklarında verilen ölüm kararının tatbikinden bu şekilde canlarını kurtarabilmişlerdir. Affedilen bazı şairler aşağıda zikredilecektir.

Öldürülmesi Hz. Peygamber tarafından uygun görülen bir şair *Ka'b b. Züheyr*’dir (ö. 24/645 [?]). Resulullah ve Müslümanlar aleyhine hicviyeler serdedirdi. Hz. Peygamber’in en şedid düşmanlarından. Kardeşi Müslüman olmasına rağmen kendisi Müslümanları zemmetmeye devam etti. Nihayet Resulullah *Ka'b b. Züheyr*’in bulunduğu yerde katline ferman verdi. Bu haber şaire ulaşınca korkuya kapılıp yardım aramış ancak beklediği yardımı göremeyince Resulullah’a sığınıp İslâm’la müşerref olmuş ve ünlü Kaside-i Bürde’nin münşidi olmuştur.¹⁰⁹

Hz. Muhammed’in amcasının oğlu *Ebû Süfyan b. Haris* (ö. 20/641) de Müslümanlara karşı şiirler söyleyen bir şairdi. İslâm’dan önce Müslümanlara ve Hz. Peygamber’e karşı katı tutumu ve sert yergileri sebebiyle Hz. Peygamber tarafından

¹⁰⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübra*, (2001), C. 4, s. 250.

¹⁰⁸ İbn Sa’d, *Tabakât*, (ts.), C. 6, s. 264-266.

¹⁰⁹ Abdurrahman Fehmi Efendi, *Medresetü’l-Arab*, sad. Hüseyin Elmalı-Cüneyt Eren, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2005, s. 143-144.

görüldüğü yerde öldürülmeye mahkûm edilmişti.¹¹⁰ Daha sonra şair, Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olarak bu ölüm kararından beraat etmiştir. Başta onu affetmeye yanaşmayan Hz. Peygamber daha sonra şefkate gelerek müslüman olmasına izin vermiştir. Resulullah, *Ebû Süfyan*'ın ihlas ve muhabbetine şahit olduktan sonra onun cennetlik olduğunu müjdelemiştir. Hatta kendisine “Hamza'nın halefi olmanı umarım” demiştir. Muharebelerde Hz. Peygamber'i yalnız bırakmak istemeyen *Ebû Süfyan*, Huneyn Gazvesi'ne 88/630) de iştirak etmişti. Ancak kendisi İslâm'a girmeden önce Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı çok katıydı. Onlar aleyhine hicviyeler yazardı. Peygamber şairi *Hassan b. Sabit*, onun yazdığı bir hicvi şöyle cevaplamıştır:

مغللة فقد برح الخفاء... ألا أبلغ أبا سفيان عنى
وعند الله في ذاك الجزاء... هجوت محمدا وأجبت عنه
فشركما لخيركما الفداء... أتتهجوه ولست له بكفاء¹¹¹

“Dikkat edin! Ebû Süfyan'a benden haber salın ki, gizlilik yok olmuştur.

Sen Muhammed'i yerdin, ben de bu yergine cevap verdim. Bu sebeple Allah katında benim için bir sevap vardır.

Sen dengi olmadığın halde onu yeriyor musun? İkinizden kötü olanınız, iyi olanınıza kurban olsun.”¹¹²

Şiirde görüldüğü üzere İslâm aleyhtarı olan şairlerin şiirleri ölüm kararı verilene dek karşılıksız bırakılmayıp reddiyeler ve hicivler söylenmiştir. Müslüman şairler böylece bu sözlü arenada onların yarattıkları menfî etkiyi bertaraf edip başarı yakalamalarına engel olmuşlardır.

Dîlî nisbesiyle anılan *Enes b. Züneym* (ö. 60/680 [?]) de aile efradıyla beraber şairdi. Daha evvel kendisinden bahsedilen *Enes*, diğer müşrik şairler gibi Resullullah'ı zemmederdi. Yine inşad ettiği yergilerden birini söylerken Huzâa kabilesinden Müslüman bir genç Resûl-i Ekrem'e hakaret edilmesine dayanamayarak şairin başını yardı. Bu olay üzerine Kinâne ve Huzâa kabileleri arasında kavga çıktı. Kinâneoğulları ile anlaşmalı olan Mekkeli müşrikler Hudeybiye Antlaşması'na (6/628) muhalif davranarak Huzâa kabilesine saldırı düzenledi. Huzâa kabilesi liderlerinden Amr b.

¹¹⁰ M. Yaşar Kandemir, “Ebû Süfyan el-Hâşimî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 10, s. 232.

¹¹¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'niḥâye*, (1358), C. 7, s. 103.

¹¹² İbn Kesir, *el-Bidâye ven'niḥâye*, (1994), C. 7, s. 172.

Salim, Medine'ye gelerek *Enes b. Züneym*'in hicivlerini ve yaşananları Hz. Peygamber'e anlattı. Hz. Peygamber de Enes'in bulunduğu yerde katledilmesini istedi. Mekke'nin fethiyle beraber Müslüman olan şair, yine de canından endişe ettiğinden Resulullah'ın huzuruna tek başına çıkmaya cesaret edemeyerek yaşlı bir sahabe olan Nevfel b. Muaviye'nin desteğiyle Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp affedilen bazı hiciv şairleri gibi affını talep etti. Hz. Peygamber de onu affetti.¹¹³

Görüldüğü üzere şairler inatla İslâm aleyhine insanları yönlendirmeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber de bunun önüne geçebilmek adına hızlı sonuç alabilecekleri pratik bir yol olarak bu şairlerin öldürülmelerini faydalı bulmuştur. Artık böyle bir yöntemle başvurulacağı anlaşıldıktan sonra bile özellikle Bedir zaferinin ardından öldürüleceklerini tahmin etmelerine rağmen bu şairler durmamışlardır. Bu sebeple hicrî 2. sene pek çok şairin öldürüldüğü bir yıl olmuştur.

Sonuç olarak şiirin güçlü etkisi ve geniş kitlelere ulaşma potansiyeli yöneticiler tarafından tehdit olarak algılanabilmiştir. Bu sebeple şairleri öldürme, genellikle "düzeni sağlama" ya da "kargaşayı önleme" gerekçesiyle hayata geçirilmiştir. Öldürülmelerin yanı sıra hapis veya sürgünle cezalandırılan şairler de olmuştur. Bu hadiseler, şiirin sözlü bir silah ve şairlerin de toplumu isyana sürükleyebilme potansiyeline sahip güçler olarak algılandığını gösterir.

4. SİYASETE YÖN VEREN ÖNDER ŞAİRLER

Arap tarihinde şiir ve liderlik arasında güçlü bir bağ var olmuştur. Çünkü şairler kabilelerinin sözcüsü, savaşların kahramanları, tarihin yaşatıcısı olarak savaş kararlarını etkileyebiliyor, gerekirse arabuluculuk yapabiliyor ve boylarının sosyal ve siyasî alanda itibarını arttırabiliyordu. Bu sebeplerle büyük nüfuza sahip olan şairler zaten toplumlarına yön veren manevî liderlerdi. Ancak bazı şairler somut olarak da liderlik vasıflarıyla öne çıkmıştır. Dolayısıyla şairler, birer kültürel simge olmanın ötesinde, askerî liderler ve siyasi figürler olarak toplumda yer bulmuşlardır. Aşağıda toplumlarına önderlik yapmış bazı şairlere yer verilecektir.

---

¹¹³ M. Yaşar Kandemir, "Enes b. Züneym", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, C. 11, s. 236.

Hem savaşçı hem de kahraman olarak tanınan *Züheyr bin Cenab* Kuda'a kabilesine önderlik etmekteydi. İsabetli görüşlerinden dolayı kendisine "Kâhin" denirdi. *Züheyr bin Cenab* iki yüz elli yıl yaşadığı ve bu müddet içerisinde iki yüz vakaya iştirak ettiği ifade edilmişti. O kahraman, başarılı ve tuttuğunu koparan uğurlu görülen bir kişiydi. Habeşlilerin Yemen valisi Ebrehe tarafından Bekr ve Tağlib kabilelerine emir olarak tayin edilmişti.¹¹⁴ Kabilesinin şair lideri olan *Züheyr b. Cenab*'ın buyurmasıyla boy, konak yerini değiştirir veya konaklamaya devam ederdi. Savaşlar *Züheyr*'in direktiflerine göre şekillenirdi. Ganimet paylaşımında en cengâver yiğitlerin payına eş pay alırdı. Silahtan geri kalmayan hicvi maden kılıçlardan daha çok yaralar peyda eder, boyları savaş meydanlarında karşı karşıya getirtirdi.¹¹⁵

Tay kabilesinin reisi olan *Hâtim et-Tâî* (ö. 578 [?]),¹¹⁶ iyi bir şair ve cömertliğiyle nam salmış biriydi. Misafir ağırlamaya ve insanları doyurmak için develerini kesmeye daima hazırdı. Cömertlikte sınır tanımamazlığı yakınlarının ikazlarına sebep olmaktaydı. *Hâtim*, bu konuda kardeşinden gelen bir uyarıya şöyle bir şiirle cevap vermiştir:

فَأَلَيْتَ أَلَّا أَمْنَعُ الدَّهْرَ جَائِعًا... لِعَمْرِي لَقَدَّمَا عَضَّنِي الْجُوعُ عَضَّةً
وَأَنْتَ لَمْ تَفْعَلْ فَعَضَّ الْأَصَابِعَا... فَقُولَا لِهَذَا اللَّائِمَى الْآنَ أَعْفَنِي
فَكَيْفَ بَتَرَكِي، يَا ابْنَ أُمِّ الطَّبَّاعَا... وَلَا مَا تَرُونَ الْيَوْمَ إِلَّا طَبِيعَةً¹¹⁷

“Ömrüme yemin ederim ki, açlık beni öyle bir ısırdı ki, artık hiçbir zaman bir aç olana engel olmamaya yemin ettim.

Şimdi beni kınayan bu kişiye deyin ki, beni affet! Eğer yapmazsan, parmaklarını ısıracaksın!

Bugün gördüğünüz şey ancak bir doğadır... Ey anacığımın oğlu, tabiatları nasıl terk edebilirim ki?”

Muallaka şairlerinden olan *Amr b. Kûlsûm* (ö. 600) de Tağlib kabilesinin meşhur şairlerindendi. Usta bir şair olan *Amr*, aynı zamanda kavminin efendisi ve

¹¹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, C. 1, s. 454-455.

¹¹⁵ Clement Huart, *Arap ve İslâm Edebiyatı*, çev. Cemal Sezgin, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1971, s. 14-15.

¹¹⁶ Süleyman Tülücü, “Hâtim et-Tâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C. 16, s. 472.

¹¹⁷ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şuara*, C. 1, s. 235-236.

reisiydi. Henüz onbeş yaşındayken kavmine hükmetmeye başladı. Yüzelli yıl yaşadığı söylenir. Cesur, yiğit, güçlü bir süvari ve korkusuz bir savaşçıydı.¹¹⁸ *Amr b. Kūlsūm*, Hire hükümdarı Amr b. Hind'i öldürmüştür. Çünkü *Amr b. Kūlsūm* ve annesinin, Hire hükümdarı tarafından davet edildikleri bir yemekte annesine saygısızlık yapılmıştır. Buna sinirlenen şair, Amr b. Hind'i katletmiştir. Buna dair *Amr b. Kūlsūm*'un şöyle bir şiiri vardır:

تطيع بنا الوشاة وتزدرينا... بأى مشية عمرو بن هند

متى كنا لأمك مقتوبنا... تهّدنا وأوعدنا رويدا¹¹⁹

“Hangi kibirli edayla ey Amr b. Hind, gammazların sözüne uyup bizi hor görüyorsun?

Bizi yavaşça tehdit edip meydan okuyorsun, biz ne zaman annen için kul köle olmuştuk ki?”

Hiz. Peygamberin amcası olan *Zübeyr b. Abdūlmuttalib* (ö. 610'dan önce) de Mekke'nin önderlerinden ve savaşçılarındandı, iyi bir süvari idi. Aynı zamanda ilmi bilgisi yüksek ve şairlik vasfına da sahipti. Edebiyatı yüksek şiirler söylerdi.¹²⁰

Savaşçı olarak daha önce bahsi geçen Câhiliye devri şairlerinden *Ebû Kays b. Eslet* (ö. 1/623), Benî Evs'in reisi, şairi, hatibi, kumandanı ve bilginlerindendir.¹²¹ Kabilesine savaşlarda komuta etmekteydi. Haniflik temasını şiirlerinde işlemiş, İslâm'ın Medine'de neşvü nema bulmasından sonra Müslüman olmaya niyetlenmiş ancak olamadan ölmüştür.¹²²

Tuleyha b. Huveylid el-Esedî (ö. 21/642 [?]) ise Necid bölgesinde yerleşik bulunan Mudar kabilelerinden Esed kabilesinin kâhin ve reislerindendir. Kahramanlığı, savaş yeteneği ve şairliğiyle Araplar arasında bir üne sahipti.¹²³ Hicretin 9. senesinde Resulullah'ın makamına çıkarak İslâm'ı seçmiştir. Ancak henüz Hiz. Peygamber hayattayken irtidat etmiştir. Kabilesi de reislerinin yanında durmuştur. Bir süre sonra Müslümanlarla girdikleri savaşta mağlup olan *Tuleyha*, Şam'a firar etmiş ve Hiz. Ebubekir'in vefatından sonra Hiz. Ömer'e gelerek tekrar Müslüman

¹¹⁸ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a*, s. 203.

¹¹⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şuara*, C. 1, s. 229.

¹²⁰ İbn Hibbân, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, (2017), s. 311.

¹²¹ İshak Durmuş, *Arap Şiiri Antolojisi; Mufaddaliyyât*, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2024, s. 67.

¹²² İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 5, s. 354-355.

¹²³ Mehmet Salih Arı, “Tuleyha b. Huveylid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, C. 41, s. 362.

olmuştur. Ancak bu sefer samimiyetle İslâm'ı benimsemiş ve fetihlerde kahramanlıklar sergilemiştir.¹²⁴

Müdlîc kabilesinin reisi olan *Sürâka b. Mâlik b. Cü'şüm* (ö. 24/645), aynı zamanda güçlü bir şairdi.¹²⁵ Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir'in hicreti esnasında onları takip ederken sürekli atı düştüğü için onları yakalamayan *Süraka*, Hz. Muhammed'in korunduğunu ve davasının hak olduğunu anlamış ve Mekke'ye döndükten sonra Hz. Peygamber'e karşı olumlu bir tavır içerisinde olmuştur. Bunu duyan Ebu Cehil Resulullah'ın aleyhinde konuşunca, *Süraka* Hz. Muhammed'i savunarak ona karşı durmanın hata olduğunu bir şiirle dile getirmiştir:

لأمر جوادي إذ تسوخ قوائمه... أبا حكم والله لو كنت شاهداً
رسول ببرهان فمن ذا يقاومه... علمت ولم تشكك بأن محمداً
أرى أمره يوماً ستبدو معالمه... عليك بكف القوم عنه فإنني
بأن جميع الناس طراً يسالمة... بأمر يود الناس فيه بأسرهم¹²⁶

“Ey Eba Hakem! Allah'a yemin ederim ki eğer şahit olsaydın, atımın ayaklarının kuma battığına

Sen de bilirdin Muhammed'in bürhanla gelmiş bir resul olduğunu ve şüphe etmezdin. O halde ona kim karşı koyabilir?

Sana düşen kavmini vazgeçirmendir. Çünkü görüyorum ki; birgün onun yaptığıнын emareleri belirecek

O günde insanların tümü ona ulaşmak ve onun selametini isteyecekler.”

Benî Has'am kabilesinin liderlerinden olan *Enes b. Müdrîk* de şairdi. Şair ve kavminin lideri olan *Cerîr b. Abdullah*, Has'am kabilesine ait Zü'l-Halasa tapınağını yıktı ve aynı kabilede bazı kimseleri öldürdü. Bunun üzerine *Enes b. Müdrîk*, kendi kabilesinden bir grupla beraber Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek İslamiyete kani oldu.¹²⁷ Şair, sonraki devirlerde Ali-Muaviye çatışmasında Hz. Ali'nin tarafını tutmuştur.¹²⁸

¹²⁴ İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, C. 3, s. 94-95.

¹²⁵ Yavuz Ünal, “Sürâka b. Mâlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, C. 38, s. 161.

¹²⁶ İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, C. 2, s. 413-414.

¹²⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 1, s. 400; C. 6, s. 334.

¹²⁸ Hüseyin Algül, “Has'am”, *Diyanet Türkiye Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C. 16, s. 281-282.

Daha önce zikri geçen *Cerir b. Abdullah el-Becelî* (ö. 51/671) de kendi kabilesinin reisi olan bir şairdi. Hicretin 10. senesinde kabilesi Becile ile beraber İslâmiyet'i kabul etmiştir. Halifeler nezdinde itibarlı bir kimseydi. Müslüman olduktan sonra Hulefa-i Raşidin döneminde pek çok savaşa kumandanlık etmiştir. Savaşlarda Becile'nin reisi olarak kabilesinin başında bulunmuş ve büyük başarılarla imza atmışlardır.¹²⁹ Hz. Osman döneminde, fatihi olduğu Hemedan'da bir süre valilik görevinde bulunmuştur. Hz. Ali, Cemal olayından sonra biat alması için Muaviye'ye elçi olarak *Cerir*'i, göndermiştir. Hz. Ali'nin yanına döndükten sonra iki tarafın da Müslüman olduğu bir savaşta yer almak istemediğini ifade ederek ölene kadar olaylardan uzak bir şekilde hayatını devam ettirmiştir. Rivayete göre Muğire b. Şu'be (ö. 50/670) vefat edince yerine Kûfe valiliğine *Cerir*'i bırakmıştır.¹³⁰

Sonuç olarak sözün gücünün hakîm olduğu dönemlerde şair, sadece sanat adamı olarak kalmamış, kabilelerinin önderleri arasında yer almıştır. Böylece kabilelerinin şairi olmanın yanı sıra sözcüsü, hafızası, diplomatı ve idarecisi olmuştur. Kabileler arası savaşlara yön verebildikleri gibi çözümçül de davranabilen şairler gerektiğinde kabilelerine yol göstermiş, zorlu savaş günlerinde hem kılıç hem de dilleriyle tüm varlıklarını ortaya koymuştur. Dolayısıyla doğal olarak bir liderlik otoritesine sahip olmuşlardır.

5. YÖNETİCİLER VE ŞAİRLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Şairler toplumdaki etkin otoritelerinden dolayı dillerinden ve eleştirilerinden çekinilen kişiler olmuşlardır. Şairlerin hicivlerinin halk nezdinde yaratabileceği etkiden dolayı onlardan imtina etme durumu yöneticilerin onlara karşı tavrında da belirleyici olmuştur. Şiirin, toplum nazarında etkili olduğu realitesine binaen yöneticiler hem itibarsızlaştırılmamak hem söylenecek methiyelerle otoritelerini güçlendirmek hem de şairlerin bir tehdit arz etmemesi adına onlara davranmışlar ve kıymetli hediyeler vermişlerdir. Çoğu zaman kendileri ve devletleri lehine kendilerini buna mecbur hissetmişlerdir. Lütuf ve ihsanlarda bulunularak şairlerin toplumda infial yaratmaları engellenmek istenmiştir. Şairleri bilhassa şiir yazmaya teşvik etmek

¹²⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, (2013), s. 289, 304, 552.

¹³⁰ Mustafa Fayda, "Cerîr b. Abdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, C. 7, s. 411.

maksadıyla da ödülleri ve hediyeleri vermişlerdir. Böylece hem devlet adına uluslararası prestij sağlamak hem de sanat ve kültür gelişimi açısından yönetimi ideal ve üstün bir hale getirmek için şairleri desteklemişler ve himaye etmişlerdir.

Şairlere hediyeler verilerek dilleri kendilerine karşı bağlanmak istenmiştir. Bunu Hz. Peygamber dahi yapmıştır ve bu yaptığı sünnet olarak görülebilmektedir. Örneğin Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), hilafete getirilince şairler, ondan önceki halifelerin yanına gittikleri gibi onun yanına da gitmeye başladılar. Tabînden Avn b. Abdullah, Ömer'in yanına girdiğinde: "Ey Müminlerin Emiri! Kapında şairler vardır. Sözleri kalıcı, mızrakları keskindir" dedi. Şairler hakkında pek müspet düşünmeyen Ömer: "Ey Avn! Ben kim, şairler kim!" diye cevap verince Avn: "Ey Müminlerin Emiri! Resulullah, övüldü ve verdi. Bu sünneti, bütün Müslümanlar için bir örnektir" dedi. Ömer: "Kim onu övmüştü?" diye sorduğunda Avn, "Abbas b. Mirdas onu övdü. Resulullah ona bir hülle verdi, böylece dilini kesmiş oldu" dedi.¹³¹ Yöneticiler arasında şairlerin dilini kesmek ve hicivlerinden korunmak adına onlara lütuflarda bulunma adeti yeni değildir. Câhiliye devrinden beri böyle bir gelenek tedavüldedir. Şairlerle emirler arasında geçen bazı örnek olaylara aşağıda değinilecektir.

Câhiliye döneminin meşhur şairi *Nâbiğa ez-Zübyânî* (ö. 604 [?]), Hîre hükümdarı Nu'mân b. el-Münzir'e onu öven pekçok medhiye nazmederdi. Bundan dolayı ihsanlara mazhar olan *Nâbiğa* sarayda da herkesin ulaşamayacağı bir makam elde edenlerdendi. Kendisinden rahatsız olanlar onun dilinden Nu'mân aleyhine şiir yazınca kendisi de Gassânîlere sığınıp onların himayesini elde etmiş ve Gassânî emirleri için medhiyeler söylemiştir. Nu'mân, kendi otoritesine hizmet eden şairinin başka emirlere medhiye yazmasından rahatsız olmuştur. Duruma vâkıf olan ve gönlü Nu'mân'a bağlı *Nâbiğa*, pekçok özür şiiri nazmetmiş ve Nu'mân'ın affını kazanmıştır. Onun Nu'mân için nazmettiği bu şiirler "i'tizâriyyâtu'n-Nâbiğa" olarak adlandırılmıştır. Onun Gassânî hükümdarlarını medhettiği için Nu'mân'dan özür dilediği şiirlerinden biri şöyledir:

وتلك التى أهتمّ منها وأنصب ... أنك لمتنى -أبيت اللعن-أتانى

هراسا به يعلى فراشى ويقشب ... فبتّ كأن العائدات فرشننى

¹³¹ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 365.

وليس وراء الله للمرء مذهب... حلفت فلم أترك لنفسك ريبة
لمبلغك الواشى أغشّ وأكذب... لئن كنت قد بلغت عنى خيانة
من الأرض فيه مستتراد ومذهب... ولكننى كنت امرأ لى جانب
أحكم فى أموالهم وأقرب... ملوك وإخوان إذا ما أتيتهم
فلم ترهم فى شكر ذلك أذنبوا... كفعلك فى قوم أراك اصطنعتهم
إذا طلعت لم يبد منهن كوكب... وإنك شمس والملوك كواكب
إلى الناس مطلّى به القارّ أجرب... فلا تتركنى بالوعد كائننى
ترى كل ملك دونها يتذبذب... ألم تر أن الله أعطاك سورة
على شعث، أى الرجال المهذب... ولست بمستيق أبا لا تلمّه
وإن تك ذا عتبى فمهلك يعتب... فإن أك مظلوما فعبدا ظلمته¹³²

“Beni kınadığını duydum, -eksik sıfatlardan uzak olasın-, işte beni üzen ve yoran en büyük şey budur.

Sanki sıkıntılar benim altıma, içinde yatağımın bir yükselip bir alçaldığı, dikenler sermiş gibi geceledim.

Yemin ettim ve senin ruhunda şüpheye bir yer bırakmadım, artık kişi için Allah'a yemin etmekten öte yol yoktur.

Eğer sana benden birtakım ispiyonlar ulaştırılmışsa, bu ispiyonları getirenler daha hilekâr ve daha yalancılardır.

Fakat ben öyle biriyim ki, yeryüzünde gidip gelebileceğim yerler de var,

Bunlar, kendilerine gittiğim zaman mallarında istediğim gibi tasarrufta bulunabildiğim ve kendilerine yakın tutulduğum hükümdarlar ve dostlardır.

Seni, kendilerine iyiliklerde bulunup da bu iyiliklerine karşı teşekkürde nankörlük etmeyen bir kavme yaptığını gördüğüm gibi.

Beni, tehdit etmen nedeniyle, katran sürülmüş uyuz devenin (diğer develerden uzak tutulması) gibi insanlardan uzak kalma durumuyla karşı karşıya bırakma.

Bir baksana, Allah sana öyle bir mevki vermiştir ki, diğer bütün hükümdarların o mevkiin altında (o mevkiye ulaşabilmek için) debelendiğini görürsün.

Bir güneşsin sen, diğer hükümdarlar da birer yıldız. Güneş doğduğu zaman onların hiç birisi görünmez.

¹³² Şevkî Dayf, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, Daru'l-ma'arif, Mısır, 1995, C. 1, s. 290-291.

Sen, dağınık bir topluluk halinde olmayan bir kardeşi yaşatmaya muktedir değilsin, hangi erkekler kusursuzdur?

Eğer ben mazlumsam, sana zulmeden bir köleyim; eğer sen de sitem ediyorsan, senin gibi birinin sitem etmesi normaldir.

Sen, (eğer böyle davranmaya devam edersen), kusurları üzerine birleştirebileceğin (kusurlarını görmezden gelebileceğin) dost bırakmayacaksın. Oysa kim mükemmel ki?

Eğer mazlum birisi isem, senin zulmettiğin biriyimdir, yok eğer sen beni azarlayıp kınıyorsan, azarlayıp kınamak da senin gibi birinin hakkıdır.”¹³³

Şiirdeki ifadelerden de anlaşıldığı üzere krallarla yakın dostluklar kurup gerektiğinde rest çekebilen şairler öyle itibarlı mevkiler elde edebilmişler ki rakip görülen devletlerde dahi yer almakta ve ihsanlara mazhar olmakta zorlanmamışlardır.

Hire krallarından Şurahbil el- Melik’in adamları tarafından Tağlib kabilesinden Ma’bed b. Ebî Haneş öldürülünce Şurahbil, *Ebu Haneş*’e haber gönderip olan biteni haber verdi ve "İşte bu da diyetidir" dedi. Ancak Ebu Haneş, oğlunun diyetini kabul etmedi. Şurahbil diyet miktarını artırdı, ancak yine kabul etmedi. Şurahbil; "Onu bir melik öldürdü, ben de sana melik diyeti veriyorum" dediğinde babası; "Ben onun diyet bedelini kesinlikle yiyemem" cevabını verdi. Bunun üzerine Şurahbil; "Vallahi senden ve kavminden değil, senin dilinden korkarım" diye söylendi. Bunun üzerine *Ebu Haneş* şu şiiri söylemiştir:

“Korktuğun yergi hususunda iyi ya da kötü bir şey duymayacaksın

Kendime iyilik yapıp senden çekiniyorum. Bir gün darda kalsam ve seni kurtarsam da,

Yapmış olduğunun karşılığını vereceğim. İntikam talep eden karşılıksız kalmayacak.

Komşu da konuk gibidir, birgün çeker gider, bir zaman yerleşik kalsa da”

Diyeti fazlasıyla ödemek suretiyle itibarını korumak ve karşı tarafı memnun etmek istediği halde kabul alamayınca kendini *Ebû Haneş*’in dilinden emin hissetmeyen Şurahbil, bundan sonra *Ebû Haneş*’in peşine casuslar taktı. Ancak *Ebû Haneş*, intikamını almak için daha sonra Şurahbil’i öldürmüştür.¹³⁴

¹³³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 157-158.

¹³⁴ Ebû Cafer Muhammed İbn Habib, *el-Muhabber*, çev. Âdem Apak-İsmail Güler, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018, s. 158-160.

Hz. Peygamber döneminde de şairlere lütuflarda bulunma adetinin devam ettirilerek şairlerin iltifatının kazanılmaya çalışıldığına değinilmişti. Sahabi *Abbas b. Mirdas*'a verdiği hulle ile onu taltif eden Resulullah, meşhur Kaside-i Bürde şairi *Ka'b b. Züheyr*'e de hırkasını hediye etmiştir.

Emevi halifelerinden Muaviye de taraftar kazanma açısından hoşgörülü siyaseti gereği şairlere ılımlı davranmış ve onların iltifatını elde etmeye çalışmıştır. Örneğin Emevî aleyhtarı bir şair olan *Bekare el-Hilaliyye*'ye karşı tavrını bu politik yaklaşımı etkilemiştir. Bu şair kadın Muaviye'nin huzurundayken orada bulunan Said b. el-As: "Vallahi o kadın şöyle söyleyendir" diyerek *Bekare*'ye ait şu beyitleri okumuştur:

"Ben ölmek istiyordum da görmek istemezdim; minberler üzerinde Ümeyye'den bir hatip,

Ama Allah tehir etti ölüm müddetimi ve uzadı ömrüm; o kadar ki acayiplikler gördüm zaman içinde.

Zamanın her gününde onların bir hatibi vardır; Âl-i Ahmed'i ayıplıyor, hepsinin içinde."

Sonra *Bekare el-Hilaliyye*, bu şiiri ve daha fazlasını söylediğini teyit etti. Bunun üzerine Muaviye güldü. "Kuşkusuz bu durum, sana iyilik yapmamızı engelleyecek değildir. Sen ihtiyaçlarını söyle" dedi.¹³⁵ Bu gibi aleyhte tarafgirlik besleyen şairlerin gönlü edilmeye çalışılmış, dışarıda büyük hareketlenmelerin fitilini ateşleme ihtimalleri düşürülmüştür.

Muaviye'nin Medine valisi Mervan b. Hakem, Beni Leys kabilesinden bir genci, işlediği bir cinayet sebebiyle hapse atmıştı. Gencin babaannesi *Ümmü Sinan bint Hayseme b. Hareşe*, Mervan'ın yanına geldi. Torunu hakkında onunla konuştu. Mervan ona karşı sertleşti. Bunun üzerine *Ümmü Sinan*, Muaviye'nin yanına gitti. Kadın Muaviye'nin yanına girip kendini tanıttı. Muaviye onu tanıdı. "Merhaba ey Hayseme'nin kızı! Seni toprağımıza getiren nedir? Üstelik bize sövüp saydığını ve düşmanımızı bize karşı tahrik ettiğini de biliyorum. Ya senin şu sözüne ne demeli?" diyerek aşağıdaki beyitleri okudu:

¹³⁵ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 376-377.

“Uzaklaştı uyuyanlar, ama gözüme uyku girmez oldu; gece ise, kederle başlayıp kederlerle bitiyor.

Ey Mezhic ailesi! Durmak yok; hazırlanın! Çünkü cana kastediyor, Âli Muhammed'in düşmanı,

Bu [Ali] benim için, etrafı yıldızlarla çevrili, semanın ortasındaki bir hilal gibidir, uğurluyum onunla.

Mahlukatın en hayırlısı ve Muhammed'in amcasının oğlu; hidayet bulursunuz, eğer size verirse yanındaki nurdan.

Muzaffer olmuştur hep, savaflara katıldığı günden beri, kaybolmadı, zafer hep sancağının üstündeydi.”

Söylediği şiire rağmen *Ümmü Sinan*, torununun serbest bırakılmasını talep edince Muaviye; “Ben sana torununun suçunu ve delil durumunu sormayacağım. Serbest bırakılması için kadına mektup yazın” dedi. Kadın; “Ey Müminlerin Emiri! Azığım tükendiği ve devam yorgun düştüğü halde, ben nasıl dönebilirim?” deyince Muaviye hemen kendisine bir deve ve beş bin dirhem verilmesi için emir verdi.¹³⁶ Muaviye böylece politik hareket ederek devleti lehine fayda gütmeye çalışmıştır.

Bu konudaki başka bir örnek de Hz. Hüseyin’in meşhur Emevî şairi *Ferezdak*’a (ö. 114/732) vermiş olduğu ihsandır. Toplumun önderlerinden sayılan Hz. Hüseyin, Kûfe güzergahında Emevî şairi *Ferezdak* ile karşılaştı, Ferezdak ona selam verdi. Hz. Hüseyin, *Ferezdak*’a 400 dinar verdi. Hz. Hüseyin’in yanında bulunan insanlar ona, yalan konuşan bir şaire neden para verdiğini sorarlar. Hz. Hüseyin de “Malından elde ettiğin en hayırlı şey, ırzını koruyabileceğin kadar olandır. *Ferezdak* ise güven duyulmayan bir şairdir.” şeklinde cevap vermiştir.¹³⁷ Böylece tehlikeli bir yolda olan Hz. Hüseyin, *Ferezdak*’ın dilinden haysiyetini ve itibarını emin kılmaya çalışmıştır.

Arap tarihinde yöneticiler, şairlerin toplum üzerindeki etkisinin ve sözün gücünün farkındaydılar. Bu nedenle, şairleri kendi yanlarında tutmak, onların övgülerini kazanmak veya eleştirilerinden korunmak için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Bu yollardan biri de şairlere cömert hediyeler ve lütuflar sunarak onların teveccühlerini kazanmaktır. Bu sebepten saraylar şairlerin ikinci yuvası haline

¹³⁶ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 379-381.

¹³⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 6, s. 485.

gelmişti. Böylece yöneticiler prestijlerini ve itibarlarını sağlamlaştırmanın yanı sıra edebî ve kültürel mirasa da önemli katkılarda bulunmuşlardır.

6. SİYASÎ MESRUIYET SAĞLAMA AÇISINDAN ŞAİR VE ŞİİR

Yönetim konusunda ciddi bir meşruiyet sorunu yaşanmadığında şairlerin yazdığı şiirler otoriteyi güçlendirmeye dair bir işleve sahipti. Liderlere ve onların eylemlerine dair yazılan övücü şiirler onların kamu nezdinde sürekli ve olumlu iyi bir intibaya sahip olmalarını sağlamaktaydı. Ayrıca şairlerin yazdığı zafer şiirleri, savaş sonrası dönemde siyasi meşruiyeti güçlendirmek için önemli bir araçtı. Bu şiirler hem zaferin büyüklüğünü öne çıkarır hem de liderin halk üzerindeki otoritesini pekiştirirdi. Aynı zamanda gelecekteki savaşlara katılımı artırmak için birer motivasyon kaynağı olurdu. Pers, Hîre, Gassânî, Kinde gibi devletler çıkarlarına binaen şairleri himaye etmişler, şairler de onların adını ve şanını yüceltecek medhiyeler yazmışlardır. İslâmiyet'in ilk yıllarında da Hz. Peygamber'in toplum tarafından kabul görmesi konusunda sorunlar yaşanmıştır. Ancak bunun asıl sebebi İslâm'ın yeni bir din ve temel dinamikleri değiştirecek bir sistem olmasıydı. Buna rağmen Hz. Peygamber de davasının kabul görmesi ve güçlenmesi için şairlerden yararlanmıştır. Büyük bir meşruiyet sorunu bilhassa Emevî ailesinin, İslâm yönetimini üstlenmeleri durumunda söz konusu olmuştur. Bu sorunu halledebilmek için bilinçli ve aktif bir politika güdülmüştür. Bu anlamda aleyhte bir tavra sahip olsalar bile şairler kazanılmaya çalışılmıştır. Ve sarayın resmî şairleri olarak tanımlanabilecek görev ve politikaya sahip şairler olmuştur. Dönemin medya organı gibi işlev gören bu şairler, kamu efkarını şiirleriyle işlemeye çalışmışlardır. Halifeler yönetimlerinin meşruiyetini sağlamlaştırmak ve toplum nezdinde itibar kazanmak için pek çok şaire şiirler yazdırmışlardır.

Özellikle medhiye türevi şiirler meşruiyeti sağlayıcı ve otoriteyi pekiştirici etkiye sahipti. Yergiler ise hasımların karalamalarının ve taaruzunun etkilerini izole etmeye yönelikti. Örneğin Hz. Osman'ın vefatı üzerine ünlü Emevî şairi *Ferezdak* (ö. 114/732) tarafından yazılan şiir böyle bir amaca matuftur:

عن أهل يثرب إذ غير الهدى سلكوا... إن الخلافة لما أظعننت ظعننت

لما رأى الله في عثمان ما انتهكوا... صارت إلى أهلها منهم ووارثها

أي دم لا هدوا من غيِّتهم سفكوا... السافكى دمه ظلما ومعصية¹³⁸

“Halifelik, Medinelilerin elinden çıkıp hilafete en layık kimselere geçti, onları terk etti. Çünkü onlar, hidayetden başka bir yola koyuldular.

Yani halifelğe varis olan kimselerin yanına gitti. Onların eline geçti. Çünkü Allah, onların Osman'a karşı haksızlık ettiklerini gördü.

Onun kanını haksız yere masivet için akıttılar. Onlar hidayet bulmasınlar, bu taşkınlıklarından dolayı, onlar hangi kanı akıttılar, biliyorlar mı?”¹³⁹

Şair, şiirinde Hz. Osman’ın öldürülmesiyle beraber artık hilafetin Emevîlerin hakkı olduğunu ve hidayetden sapmalarından dolayı artık Medine ehlinin hilafete layık olmadığını ifade etmektedir. Çünkü onlar, Hz. Osman’ın öldürülmesine müsaade ederek büyük bir haksızlığın ortağı olmuşlar ve Allah tarafından bu hak ellerinden alınmıştır. Şiirde Allah’ın takdiri gözardı edilmeyerek dinî bir temellendirme de yapılmak istenmiştir.

Diğer bir önemli Emevî saray şairi olan *Cerir*’in de Emevî ailesinin hilafet hakkını savunurken dinî motifleri kullandığı görülmektedir:

الله طوقك الخلافة والهدى ... والله ليس لما قضى تبدل

إن الخلافة بالذي أبليتكم ... فيكم فليس لملكها تحويل

ولَّى الخلافة والكرامة أهلها ... فالملك أفيح والعطاء جزيل¹⁴⁰

“Allah senin boynuna gerdanlık olarak takmıştır hilafeti ve hidayeti değiştirmek mümkün değildir Allah’ın takdir ettiği şeyi.

Hilafet, gösterdiğiniz erdemli yönetimle size aittir, zira sizden başkasına geçmesi mümkün değildir.

Hilafete ve asil makama hak edenler gelmiştir çünkü hükümranlıığınız geniş, cömertliğiniz boldur.”¹⁴¹

Görülmektedir ki, şair, iktidarın geliştirdiği, hilafet Allah’ın mülküdür ve dilediğini o makama getirmiştir söylemini güçlendirerek meşruiyeti sağlama noktasında önemli bir role sahip olmuştur. Ayrıca Allah’ın takdiri değişmeyeceğine göre hilafetin de el değiştirmeyeceğini söyleyen şair, düşmanların boş hayallere

¹³⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, (1358), C. 7, s. 197.

¹³⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, (1994), C. 7, s. 321.

¹⁴⁰ *Divanu Cerir*, thk. Numan Muhammed Emin Taha, Daru'l-maarif, Kahire, ts., C. 1, s. 94-95.

¹⁴¹ Yakup Göçemen, *Emevîler Döneminde Şiir ve Siyaset*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2021, s. 110.

kapılmamaları gerektiğini zira bu asil makamı zaten ehil olanların işgal ettiğini ifade etmek suretiyle de devlet otoritesini güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu şekilde yönetim veya idareciler ile ilgili söylenen medhiyeler, halkın itaatini pekiştirme ve birlikteliği kuvvetlendirme amacı gütmektedir. Yönetimin propagandacıları olabilen şairler söyledikleri şiirlerle iktidarın ideolojilerini yücelterek meşruiyeti sağlamlaştırmışlardır.

Diğer bir Emevî şairi olan *Ahtal* (ö. 92/710-11) da din ile referans bulmaya çalışarak hilafetin Emevîlerin hakkı olduğunu savunmaktadır:

وَقَدْ جَعَلَ اللَّهُ الْخِلَافَةَ فِيكُمْ ... بِأَبْيَضَ، لَا عَارِي (الْخَوَانِ)، وَلَا جَذْبٍ
وَلَكِنْ رَأَى اللَّهُ مَوْضِعَ حَقِّهَا ... عَلَى رِغْمِ أَعْدَاءٍ (وَصَدَائِقَةٍ) كَذِبٍ¹⁴²

“Allah, hilafeti aranızdan beyaz yüzlü ve cömert, sofrası boş ve çorak olmayan birine verdi.

Zira Allah, bu makamı ona hak gördü, yalancı düşmanlar ve onu doğru yoldan çevirmeye çalışanlara rağmen.”

Ahtal bu şiirinde, hilafetin Allah eliyle Emevîlere verildiğini söyleyerek dinî bir meşruiyet zemini oluşturmaya çalışmaktadır. Ayrıca yönetim aleyhtarlarını yalancılık ve doğrudan saptırmaya çalışan bir grup olarak nitelemekte ve böylece iktidar düşmanlarının gayrı meşru bir çabaya sahip olduklarını ifade etmeye çalışmaktadır. Görüldüğü üzere söylenen medhiyelerde hasımlar da eleştirilerek meşruiyet sağlanmak istenmiştir. Şair *Ferezdak*’ın söylemiş olduğu bir medhiye de konuya örneklik teşkil eder:

فَالْأَرْضُ لِلَّهِ وَلَآهَا خَلِيفَتُهُ ... وَصَاحِبُ اللَّهِ فِيهَا غَيْرُ مَغْلُوبٍ
بَعْدَ الْفَسَادِ الَّذِي قَدْ كَانَ قَامَ بِهِ ... كَذَابُ مَكَّةَ مِنْ مَكْرٍ وَتَخْرِيبِ
ثُرَاثُ عُثْمَانَ كَانُوا الْأَوْلِيَاءَ لَهُ ... سِرْبَالِ مُلْكٍ عَلَيْهِمْ غَيْرَ مَسْلُوبِ¹⁴³

“Yeryüzü Allah’ındır ve orada kendi halifesini görevlendirmiştir,

Mekke’nin yalancısının dalavere ve tahrip ile yaptığı bozgunculuktan sonra.

Onlar Osman’ın mirasına layık olmuşlardır, çalıntı değildir onların giydiği hakimiyet giysisi.”

¹⁴² *Divanu’l-Ahtal*, şrh. Mehdî Muhammed Nasıreddin, Daru’l-kütübi’l-alemiyye, Beyrut, 1994, s. 27.

¹⁴³ *Divanu’l-Ferezdak*, şrh. Ali Fâ`ur, Daru’l-kütübi’l-alemiyye, Beyrut, 1987, s. 26-27.

Ferez dak bu şiirinde de Allah'ın yeryüzünde dilediği tasarrufa sahip olduğunu dolayısıyla bu yönetim değişiminin onun rızası dahilinde gerçekleştiğini vurgulayarak meşru bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır. Emevî yönetiminin meşruiyetine inanmayarak onlara karşı hilafetini ilan eden Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) de şiirde Mekke'nin yalancısı, hilekâr ve müfsid olarak tavsif edilmiştir. Böylece Abdullah b. Zübeyr'in davası ifsad edilmeye çalışılarak bozgunculuktan başka bir şey ifade etmediği söylenmektedir. Ve yine Emevî yönetiminin haklılığı, meşru halife Hz. Osman'ın varisleri olmalarına dayandırılarak sağlanmak istenmiştir.

Yukarıdaki şiirde de görüldüğü üzere şiirlerde yönetim aleyhtarı gruplar için yalancılık, hakkın düşmanı, dalalette olanlar, sapkınlar, hilebazlar gibi çeşitli söylemler kullanılarak asıl onların davalarının ve arzularının meşru olmadığı söylenerek Emevî yönetimine haklılık payesi çıkarılmaya çalışılmıştır. *Ka'b b. Ma'dân*'a (ö. 102/720) ait ve Haricîler aleyhine söylenmiş aşağıdaki şiir de konuya örnek gösterilebilir:

إِنَّا اعْتَصَمْنَا بِحَبْلِ اللَّهِ إِذْ جَعَدُوا ... بِالْمُحْكَمَاتِ وَلَمْ نَكْفُرْ كَمَا كَفَرُوا

جاروا عن القصد والإسلام واتَّبِعُوا ... دِيناً يُخَالِفُ مَا جَاءَتْ بِهِ النُّذُرُ¹⁴⁴

“Onlar muhkematı reddettiğinde bizler Allah'ın ipine tutunduk ve onların küfre düştükleri gibi düşmedik.

Onlar doğru yoldan ve İslâm'dan saptılar ve uyarıcının getirdiklerine muhalif bir dine tabi oldular.”

Şiirde muhalif grup, Allah'ın ayetlerini inkâr, küfür ve asıl dinden sapma nitelermeleriyle ideolojik olarak bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Halk nezdinde sağlam ve doğru bir zemine sahip olmaları engellenmeye çalışılmıştır. Bu tarz şiirlerle yönetim karşısında haklı ve doğru bir tarafın meydana gelmesine ve destek bulmasına mâni olmak istenmiştir. Bu da hem otoriteyi sağlamlaştırmaya hem de meşruiyeti güçlendirmeye destek olmuştur.

Emevî yönetimi süresince meşruiyet sorunları sebebiyle siyasî arenada sakin bir atmosferin hâkim olmadığı görülmektedir. Coğrafya genelinde Emevîlerin yönetimi gaspettiği algısı egemen olduğundan uygun ortam ve fırsat bulundukça

¹⁴⁴ *Şi'ru Ka'b b. Ma'dân el-Eşkuri*, thk. Ahmed Muhammed Abid, Daru'l-kütübi'l-vataniyye, Abu Dabi, 1431/2010, s. 58.

huzursuzluklar ve isyanlar meydana gelmiştir. Ancak ilk halife tarafından tüm çalkantıları zirveye ulaştıran beklenmedik bir politika izlenmiştir. Muaviye'nin (ö. 60/680) yönetimi veraset yoluyla oğlu Yezid'e (ö. 64/683) tevcih etmesi çatışma ve bölünmeleri derinleştirmiştir. Olumsuz ve büyük bir tepkiyle karşılaşılabileceğinin farkında olan Muaviye bu veraseti duyurmak için kamuoyunda etkisi tartışılmaz olan şiirden yararlanmak istemiştir. Bunun için *Miskin ed-Dârimî*'den (ö. 89/708) etkili bir şiir yazmasını istedi:

بنی الخلفاء الله مهلاً فإنما ... يُنوءُّها الرحمن حيث يريد

إذا المنبر الغربيّ خلاه ربُّه ... فإنَّ أميرَ المؤمنين يزيد¹⁴⁵

“Allah’ın halifelerinin oğulları! Acele etmeyin, Rahman dilediği gibi hilafeti yürütür.

Her ne zaman Allah, Batı makamını boşaltırsa, şüphesiz ki müminlerin emiri Yezid olur.”

Bu beyitlerle Yezid’in hilafet makamına geçeceği duyurulmuştur. Şair, kimin halife olacağı konusunun Allah’ın dilemesine bağlı olduğunu dolayısıyla endişeye yer olmadığını ifade etmektedir. Çünkü Yezid’in tahta geçecek olması Allah’ın takdirinden başka bir şey değildir. Böylece alınan karar, şiir ve şairin de itibarından istifade edilerek dinî bir temellendirmeye meşru bir zemine oturtulmak istenmiştir.

Görüldüğü üzere Emevîler, yaşadıkları meşruiyet sorununu çözebilmek adına şairlerle yakın ilişkiler içerisinde olmuşlar ve onları kazanmaya yönelik bir politika gütmüşlerdir. Şiirlerde genel olarak Emevî hilafetinin Allah’ın takdir ve arzusu neticesinde gerçekleştiği yönünde ifadeler kullanılarak dinî bir zemin elde edilmeye çalışılmıştır. Meşru bir halife olan ancak öldürülen Hz. Osman’ın varisleri olarak Emevîlerin hilafet makamına ehil ve hak sahibi oldukları şeklinde bir teoriyle haklılık temeli desteklenmeye çalışılmıştır. Ve bu ideolojiler yoğun bir şekilde şiirlerde işlenmiştir. Sonuç olarak şair ve şiir, kabileler arası ilişkilerden devlet yönetimlerine, toplumsal normların korunmasından meşruiyetin sağlanmasına kadar geniş bir yelpazede etkili olmuştur. Ayrıca önceki başlıkta bahsi geçtiği üzere yöneticilerin, şairlere lütuf ve ihsanlarda bulunması da sadece cömertlik göstergesi değildir. Sözün kudretinin bilincinde olan yöneticiler, hediyeler vererek şairler vasıtasıyla halk nezdinde meşruiyeti pekiştirmeye ve otoritelerini sağlamlaştırmaya çalışmışlardır.

¹⁴⁵ *Divanu Miskin ed-Dârimî*, thk. Halil İbrahim el-Atiyye-Abdullah el-Cebûrî, Matbaatu daru’l-Basrî, Bağdat, 1389/1970, s. 33.

7. ŞAİRLERDEN YÖNETİCİLERE İKAZ VE TAVSİYELER

Arap toplumlarında şiir, sadece bir sanat dalı değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal meselelerin dile getirildiği bir platformdu. Şairler, halkın sesi olarak kabileler arası çekişmeleri, toplumsal sorunları ve yöneticilere yönelik eleştirilerini dile getirirlerdi. Ancak daha önce bahsi geçtiği üzere bu durum, zaman zaman müspet sonuçlar doğururken bazı şairlerin de tehlikeli bir güç olarak algılanmasına yol açabilmiştir.

Örneğin bir şair, yönetici olanlara adamlarıyla fikir teatisi yapma tavsiyesinde bulunup bunun daha kârlı olacağını ifade ederek şöyle demektedir:

والليل لا ينجلي إلا بإصباح... الرأي كالليل مسودّ جوانبه

مصباح رأيك تزود ضوء مصباح... فاضمم مصابيح آراء الرجال إلى¹⁴⁶

“Görüş, etrafı karanlık olan geceye benzer; gece, ancak sabahla aydınlanır.

O halde, adamlarının görüşlerinin kandillerini, kendi görüşüne ilave et; ilave bir kandil ışığına sahip olursun.”¹⁴⁷

Araplar Câhiliye döneminde putperest bir inanışa sahiplerdi. Ancak bundan evvel Hz. İbrahim’in dini yaşanmaktaydı. Ancak zamanla zayıflayan bu dinin safiyetini ilk bozan ve değiştiren kimse Amr b. Luhay’dır. Mekke’de Araplar onun emirlerine uyarlardı. Mekke’de Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’in getirdikleri Hanif dini üzerinde bulunan Cürhümlü bir şair vardı ki bu adam Amr b. Luhay’a, İbrahim’in dinini değiştirip bozduğu zaman şu şiiri söylemiştir:

إنها بلد حرام... يا عمرو لا تظلم بمكة

وكذاك تحترم الأنام... سائل بعاد ابن هم

لهم بها كان السوام... وبني العماليق الذين¹⁴⁸

“Ey Amr! Mekke’ye zulmetme, zira orası kutsal bir belde dir.

Ad kavmini sor, nerededir? Böylece halka saygı gösterirlerdi.

Amalikalıları da sor ki onların orada otlayan hayvanları vardı.”

¹⁴⁶ İbn Abdirabbih, *el-İkdu’l-ferid*, (h. 1404), C. 1, s. 60.

¹⁴⁷ İbn Abdirabbih, *el-İkdu’l-ferid*, (2021), C. 1, s. 78.

¹⁴⁸ Ebû’l-Velid el-Ezrakî, *Ahbaru Mekke*, thk. Rüşdî es-Salih Mulahhas, Daru’l-Endülüs, Beyrut, 1983, C 1, s. 101.

Rivayete göre Amr b. Luhay, bu Cürhümlüyü söylediklerinden dolayı Mekke'den çıkarmıştır.¹⁴⁹

Daha önce bahsi geçen *Nâbiğa*, Hîre hükümdarı Nu'man'a yazdığı şiirde krala, kusursuzluk arayışında olmaması gerektiğine dair bir tavsiyede bulunmaktadır:

على شعث، أى الرجال المهذب... ولست بمستيق أcha لا تلمه¹⁵⁰

“Sen, (eğer böyle davranmaya devam edersen), kusurları üzerine birleştirebileceğin (kusurlarını görmezden gelebileceğin) dost bırakmayacaksın. Oysa kim mükemmel ki?”¹⁵¹

Câhiliye şairlerinden *el-A'sâ* (ö. 7/629 [?]) da kralları ziyaret eden iyi bir şairdi. Yemen kralı Kays b. Ma'dikerib'e yazdığı bir medhiyede ona cömert, bağışlayıcı ve yardımsever olması konusunda tavsiyede bulunmaktadır. Bu medhiyesinin bazı beyitleri şu şekildedir:

مَا النَّيْلُ أَصْبَحَ زَاخِرًا مِنْ مَدَّةٍ جَادَتْ لَهُ رِيحُ الصَّبَا فَجَرَى لَهَا
يَوْمًا بِأَجْوَدَ نَائِلًا مِنْهُ إِذَا نَفْسُ الْبَخِيلِ تَجَهَّمَتْ سُؤَالَهَا
عَوَّدَتْ كِنْدَةَ عَادَةً، فَاصْبِرْ لَهَا اغْفِرْ لِحَاوِلِهَا وَرَوِّ سِجَالَهَا
وَإِذَا تَحَلُّ مِنْ الْخُطُوبِ عَظِيمَةً أَهْلِي فِدَاؤُكَ، فَانْقُصْهُمْ أَنْقَالَهَا

“Nil nehri bile, saba rüzgârı kendisini coşturduğu ve daha cömert akışını sağladığı halde, cimrinin isteyenler karşısında canının sıkıldığı bir gün ondan daha cömert olmamıştır.

Kindelileri cömertliğin karşısında alıştırdın (ey Kays), o zaman onlara karşı sabırlı ol ve bilgisizlerini bağışla, onlara iyilik yapmaya devam et.

Eğer Kindelilere bir felaket ve sıkıntı gelirse, ailem sana feda olsun, sen onların sıkıntısını gider ve yardım et.”¹⁵²

Ömer b. el-Hattab (ö. 23/644) daha önce Kadisiye gününde Sa'd b. Ebî Vakkas'a (ö. 55/675) mektup yazarak insanlara atıyyelerini verirken ezberlerinde bulunan Kur'ân'a göre atıyye vermesini emretmişti. Bunun üzerine Sa'd, savaşlarda yer alan *Amr b. Ma'dikerib*'e, ezberinde ne kadar Kur'ân olduğunu sordu. *Amr*, hiç olamadığını söyleyince Sa'd; "Vallahi Müminlerin Emiri bana mektup göndererek insanlara,

¹⁴⁹ Ebû'l-Velid el-Ezrakî, *Ahbaru Mekke*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 104.

¹⁵⁰ Dayf, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, C. 1, s. 291.

¹⁵¹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 158.

¹⁵² Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 132-133.

ezberlerindeki Kur'an'a göre atıyye vermemi emretti" dedi. Bunun üzerine şair *Amr b. Ma'dikerib* şöyle bir şiir söyledi:

قالت قريش ألا تلك المقادير... إذا قتلنا ولا يبكي لنا أحد
ولا سوية إذ تعطي الدنانير... نعطي السوية من طعن له نفذ¹⁵³

“Biz öldürüldüğümüzde ve kimse bize ağlamayınca, Kureyş: Hey! Bu kaderdir, diyecek.

Delip geçen mızrakların açtığı yarada eşitiz; fakat hiç eşit değiliz, dinarlar dağıtılınca.”

Rivayete göre Sa'd b. Ebî Vakkas, Amr'ın bu beyitlerini Ömer b. el-Hattab'a yazdı. Bunun üzerine Ömer, atıyyeyi savaşta gösterdiği cesarete göre vermesini emretti.¹⁵⁴ Böylece *Amr*, haksız olduğunu düşündüğü bir karara karşı memnuniyetsizliğini bir şiirle dile getirerek verilen hükmün değiştirilmesini sağlamıştır.

Benzer bir ikaz şiiri Hz. Osman'ın ölümü üzerine Hz. Ali'ye hitaben söylenmiştir. Hz. Osman'ın ölümüne sebep olan isyankârlar, halife olarak Hz. Ali'yi görmek istemişler ardından ona biat etmişlerdir. Biatın ardından Hz. Ali, içeriği Allah'a itaat, emri bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker, merhametli olma, Allah'ın hukukuna uyma vb. olan hutbesini irad ettikten sonra halife olarak ona tâbi oldukları iddiasına sahip reaya, Hz. Ali'ye ayağını denk alması gerektiği ve üzerlerinde zannettiği gibi tasarruf hakkının bulunmadığını imâ eden şöyle bir şiir söylemişlerdi:

إنا نمرّ الأمر إمرار الرسن... خذها إليك واحذرن أبا الحسن
بمشرقيات كغدران اللبن... صولة أساد كأساد السفن
حتى يمرّ على غير عنن... ونطعن الملك بلين كالشطن¹⁵⁵

“Sen bu söylediklerini kendine âl ve tedbirli ol, ey Hasan'ın babası. Biz yönetimi, yuları çeker gibi elimizde tutar ve idare ederiz.

Rüzgârı andıran arslanlar gibi hücum ederiz. Elde kılıçlarla süt kalıntısı gibi oluruz.

Kemerlerle yumuşakça hükümden vururuz. Öyle ki, hiç yorulmaksızın hedefe uğrarız.”¹⁵⁶

¹⁵³ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (h. 1404), C. 1, s. 318.

¹⁵⁴ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 343.

¹⁵⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (1358), C. 7, s. 227.

¹⁵⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (1994), C. 7, s. 367.

Başka bir örneğe göre bir gün şair olan *Ukaybe el-Esedî*, halife olan Muaviye'nin yanına gelerek ona, üzerinde şu beyitler yazılı olan bir kâğıt verdi:

فلسنا بالجمال ولا الحديد ... معاوي إتنا بشر فأسجح
فهل من قائم أو من حصيد ... أكلتم أرضنا فجردتموها
وليس لنا ولا لك من خلود ... أطمع بالخلود إذا هلكننا
يزيد أميرها وأبو يزيد ... فهبنا أمة هلكت ضياعا¹⁵⁷

“Ey Muaviye! Beşeriz biz, bize yumuşak davran ne dağız biz ne de demiriz.

Yediniz arazimizi, yok ettiniz onu; var mı ayakta kalan biçilince?

Ebedi kalacağını mı sanırsın, biz öldüğümüzde? Oysa yoktur ebedilik ne bizim için ne de senin için ...

Bir ümmet bize bırak, boş yere [bir arazi için] helak olacak; yöneticisi Yezid ve Yezid'in babası olan bir ümmet ...”¹⁵⁸

Ömer b. Abdüaziz döneminde Hicazlılar da şikayetlerini bir şiir aracılığıyla iletmişlerdir. Emevî şairi *Cerir*; halife Ömer b. Abdülaziz’e, "Ey Müminlerin Emiri! Bu şiirler Hicaz ehlinin sana olan mesajıdır" diyerek ona bir şiir metni vermiş, Halife Ömer de okumasını söyleyince şöyle okumuştur:

أهل الحجاز دهاه البؤس والضرر ... كم من ضرير أمير المؤمنين لدى
يمينه فحناء الجهد والكبر ... أصابت السنة الشهباء ما ملكت
ما كانت الشمس تلقاها ولا القمر ... ومن قطيع الحشا عاشت مخبأة
يا عمر: قامت تنادي بأعلى الصوت ... لما اجتلتها صروف الدهر كارهة¹⁵⁹

“Hicaz ehlinin yanında, fakirlik ve yoksulluğun perişan ettiği, nice mağdur insanlar vardır, ey Müminlerin Emiri!

Yok etmiştir kurak geçen yıl, sağ elinin elde ettiğini; bük müştür belini, yorgunluk ve yaşlılık.

Ve örtü altında yaşayan bağırsak parçaları ... Ne güneş görmüş onu ne de ay ...

Zamanın belaları, onu zorla yerinden edince ayağa kalkıp en yüksek sesiyle ey Ömer! diye sesleniyor.”¹⁶⁰

¹⁵⁷ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (h. 1404), C. 1, s. 50.

¹⁵⁸ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 67.

¹⁵⁹ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (h. 1404), C. 1, s. 331-332.

¹⁶⁰ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 359-360.

Şiirden de anlaşıldığı üzere şiir ve şairlerin prestijinden istifade edilerek bu vasıtayla toplum sorunları makamlara arz edilip çözümler aranmaktadır.

Şair ve şiirin Arap toplumunda eşsiz bir değere ve etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Savaş dönemlerinde moral ve motivasyon kaynağı olabilen şiir, barışı sağlamaya da muktedir olabilmiştir. Hiciv ve eleştirilerle psikolojik savaşı kazanmaya çalışan şairler, asker olarak da harp meydanlarında yerini alarak galibiyet için savaşımlardır. Aynı zamanda toplumunu şekillendirip yön veren şairler bizzat liderlik konumunda da karşımıza çıkmaktadır. Toplumun otoriteleri olarak algılanan şairler, tehlikeli görüldüklerinde de ölümle karşı karşıya kalabilmişlerdir. Bu kadar güçlü ve tehlikeli olabilen şairler, yönetimlere yakın pozisyonlarda bulunup bu alanı da etkilemişlerdir. Sarayların müdavimleri ve hükümdarların dostları olan şairler, himayelerle ve sahip oldukları güçle daha özgür hareket edebilmişlerdir. Bu sebepten doğru bulmadıkları veya rahatsız oldukları durumları yöneticilere tavsiye veya ikaz babında söyleyebilmişlerdir. Olumlu etki yaratabilen bu şiirler, şairlerin düşmanlıklarından çekinildiği için de dikkate alınmaya çalışılmıştır. Ancak bazen şair aleyhine sonuçlara da yol açabilmiştir.

2. BÖLÜM

ŞAİR VE ŞİİRİN SOSYOKÜLTÜREL AÇIDAN ETKİLERİ

İslâm öncesi Araplar kendi mahallerinde mahpus bir yaşam biçimine sahip oldukları için bazı ilimler geliştirmişlerdir. Bunların en önemlisi edebiyattır. Ancak Câhiliye döneminde, Araplar arasında nesir pek itibara şayan görülmezdi. Bilhassa şiir daha çok gelişmişti. Şair, toplum hayatının her safhasına dair nüveleri şiirine taşıyarak dönemine ışık tutar. Şairlerin başat mevzuları medih, hiciv, ağıt, yiğitlik, kahramanlık gibi konulardır. Bu konular zikredilirken sosyokültürel hayata dair pek çok bilgiyle donatılmışlardır. Şair, kavminin kılavuzu, bilgini ve sözcüsüydü. Dolayısıyla toplumda yüksek bir mevki işgal ederlerdi. Şair yazdığı bir şiirle bir kişiyi ya da kabileyi itibarsızlaştırabilirdi. Şair, kavmini, bir silahşorun savunmasından daha iyi müdafaa ederdi. Bu sebeple savaşlarda ve barışta olaylara müdahil olan şair, Arap hayatı ve kültürü hakkında bilgiler kaydedebilmekteydi. Bu esnada da yaşananları şiiri ile tescil ederdi. Bir şair kabilesinin medarı iftiharıydı.¹⁶¹

İlk dönem müelliflerinden İbn Kuteybe (ö. 276/899) şöyle der: "Eski Arapların, kişinin kendi ihtiyaçları için söylediği beyitlerden başka şiirleri olmamıştır."¹⁶² Yani Arap toplumunda şiir, sosyal gerçeklerden uzak ve sadece sanat için icra edilen bir platform olmamıştır. Bilakis numunesi toplumun öz hayatı olan bir alandır. Fehmi, şiirin ehemmiyetini ifade etmek için, bir toplumun nevi şahsına münhasır özelliklerinin, en çok toplumun şiirinde derin iz ve büyük bir eser bıraktığını söyler.¹⁶³ Dolayısıyla şiir, Arapların kültürü hakkında eldeki en önemli kaynaklardır. Bilhassa kaynak sınırlılığının söz konusu olduğu İslâm öncesi Arap yaşantısına dair kaynaklar Câhiliye şiiri ve atasözleriyle Kur'an ve sünnet gibi belgelerdir.¹⁶⁴ Bunlar arasında da en ayrıntılı bilginin elde edilebildiği kaynak şiirlerdir.

Müsteşrik Goldziher'in vardığı sonuca göre eski Arap şiiri, İslam öncesi kabile yaşamını bütün geleneksel düşünceleri ve dinamikleriyle dürüst bir şekilde ve

¹⁶¹ Duman, *Arap Folkloru ve Kur'an*, s. 86.

¹⁶² Fehmî, *Medresetu'l-Arab*, s. 41.

¹⁶³ Fehmî, *Medresetu'l-Arab*, s. 112.

¹⁶⁴ Âdem Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012, s. 115.

sarahaten aksettirmektedir.¹⁶⁵ Arap şairler hayat görüşü, ahlak anlayışı, konjonktürel yapısıyla gerçek Arabı ortaya koymuştur. Çünkü bir şairin kamuoyunda kabul görmesi ve herhangi bir itirazla karşılaşmaması için tamamen toplumu yansıtan sosyal ve kültürel dinamiklere uygun veri kaydetmesi gerekir. Dolayısıyla şiirler, realiteye sadık kalarak toplumun asırlar sonrasına ışık tutan aynası konumunda değerlendirilmelidir.

1. SOSYOKÜLTÜREL HAYATIN AYNASI OLARAK ŞİİR

Arapların inandıkları ve bağlı bulundukları dinleri ile ziyafet, düğün, matem vb. adet ve gelenekleriyle ilgili bilgiler şiir vasıtasıyla elde edilmiştir.¹⁶⁶ Görüldüğü gibi Arapların gelenek, örf, adet ve yaşantılarına dair kaynakların en önemlisi şüphesiz ki şiirlerdir. Bilhassa şifahî geleneğin hâkim olduğu dönemlerde şiirler, Arapların düşünce ve hayat tarzlarını en iyi yansıtan ve önce hafızalarda sonra yazıda korunarak sonraki nesillere ulaşılması sağlanan alanında birincil önemli kaynaklardır. Aşağıda Arap sosyal yaşantısına dair şiir örnekleriyle beraber paragraflar verilecektir.

Arap geleneğinde, askerlerin var güçleriyle savaşmalarını sağlamak adına onların aileleri de orduya dahil edilirdi. Örneğin yiğit bir Câhiliye şairi olan *Düreyd b. Sımme* (ö. 8/630), Huneyn'de müşriklerin Hevazin komutanı Malik b. Avf'a (ö. 20/641'den sonra) şöyle dedi: "Ey Malik! Sen kavminin reisi olarak sabahladın. Bu öyle bir gündür ki bundan sonra da günler olacaktır. Ben neden develerin böğürtüsünü, eşeklerin anırmasını, çocukların ağlama seslerini ve koyun melemesini işitiyorum?" Malik; "İnsanlarla birlikte onların çocuklarını, kadınlarını ve mallarını da yola koydum" dedi. Düreyd, neden diye sorunca Malik; "Her adamın arkasına kendi ailesini ve mallarını da koymak istedim. Ta ki onların uğruna çarpışsın" diye cevap verdi.¹⁶⁷ Meşhur muallaka şairlerinden olan *Tarafe b. el-Abd*, konuya dair şöyle bir şiir serdetmiştir:

التَّهْدِيدُ وَحَفْظًا عَلَى عَوْرَاتِهِ.... وَيَوْمَ حَبَسْتُ النَّفْسَ عِنْدَ عِرَاكِه

¹⁶⁵ Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Rahmi Er – Azmi Yüksel, Vadi Yayınları, Ankara, 2012, s. 25.

¹⁶⁶ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 73-74.

¹⁶⁷ İbn Abdірabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 137.

“Nice günler vardır ki, kadınlarımızı ve şerefimizi korumak için düşmanların verdikleri korku ve gözdağlarına rağmen kendimi sıkış (ve savaşa) devam etmişimdir.”¹⁶⁸

Amr b. Kûlsûm da muallakasındaki bir beyitte aynı durumu şöyle diyerek teyit eder:

نُحَازِرُ أَنْ تُقَسَّمْ أَوْ تَهُونَا ... عَلَى آثَارِنَا بَيْضُ حِسَانٍ¹⁶⁹

“Savaşa çıktığımızda, ardımızda, (düşmanlar tarafından) paylaşılmalarından veya aşığılanmalarından çekindiğimiz güzel, beyaz kadınlar vardır.”¹⁷⁰

Kadınların savaflara iştirak etmelerinin bir başka nedeni ise şairlik vasfına sahip olmaları olurdu. Çünkü erkekler savaşıırken kadın şairler de onların cesaretini ve motivasyonlarını arttırmak için şiirler söylerlerdi. Örneğin *Hind bnt. Utbe* (ö. 18/639’dan sonra), Uhud Savaşı’nda Kureyşlileri teşvik etmek için şöyle bir şiir söylemiştir:

ونفرش النمارق ... ان تقبلوا نعانق

فراق غير وامق ... أو تدبروا نفارق¹⁷¹

“Gelirseniz size sarılır ve yataklar döşeriz,

Ya da geri kaçarsanız, sevmeyen birinin yüz çevirdiği gibi sizi terk ederiz.”¹⁷²

Yiğitlik, cömertlik, cesaret gibi erdemler Arapların faziletlerinden sayılır ve bunlar çoğu şiirlerde dile getirilir. Korkaklık ise yerilen en büyük reziletlerdendir. Konuyla ilgili Arapların meşhur kadın şairlerinden *el-Hansa* (ö. 24/645) şöyle demektedir:

س يوم الكريهة أبقى لها ... نهين النفوس وبذل النفور¹⁷³

“Hor görürüz nefisleri, oysa zor günde nefsi feda etmek,

Onu daha çok hayatta bırakıcıdır.”¹⁷⁴

Konuyla ilgili başka bir şair de şöyle demektedir:

¹⁶⁸ *Muallakâtı seb`a*, çev. Şerafeddin Yaltkaya, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2018, s. 90.

¹⁶⁹ Zevzenî, *Şerhu’l-Muallakâti seb`a*, s. 232.

¹⁷⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 216.

¹⁷¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ven’nihâye*, (1358), C. 4, s. 16.

¹⁷² Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 82.

¹⁷³ *Mulakhkhas sharh Diwan al-Khansa*, University of Toronto, 1895, s. 115.

¹⁷⁴ İbn Abdirabbih, *el-İkdu’l-ferid*, (2021), C. 1, s. 113.

ويحمي شجاع القوم من لا يناسبه... يفرّ جبان القوم عن أم نفسه

ويحرم معروف البخيل أقاربه... ويرزق معروف الجواد عدوّه¹⁷⁵

“Kavmin korkağı kendi annesinden [bile] kaçar; kavmin yiğidi korur, yakını olmayanları bile ...

Cömerdin iyiliğiyle, düşmanı [bile] rızıklanır; mahrum kalır cimrinin iyiliğinden, onun akrabaları.”¹⁷⁶

Konuya dair meşhur Kaside-i Bürde şairi *Ka'b b. Züheyr* şöyle demektedir:

لبست الخلتان البخل والجبن... بخلا علينا وجبنا من عدوكم¹⁷⁷

“Bize karşı cimrilik ve düşmanınızdan korkaklık; ne kötü iki haslettir, cimrilik ve kötülük!”¹⁷⁸

Araplarda yiğitlik ve cesaretin büyük faziletler olmasına bağlı olarak bir savaşta mızrak veya ok darbeleriyle ölmek de iftihar ve övünç vesilesiydi. Çünkü bunlar şecaat ve cengaverliğin en büyük göstergeleriydiler. *Semey`el b. Âdiyâ* (ö. 560 [?]) bir şiirinde şöyle demektedir:

“Ölmemiştir bizden bir bey, yatağında ve nerede öldürülmüşse heder olmamıştır kanı.

Kılıçların kenarında akar kanlarımız; akmaz, kılıçların dışında kanlarımız.”¹⁷⁹

Câhiliye döneminde İslâm'ın tasvip etmediği çeşitli nikah çeşitleri vardı. Bunlardan biri babanın vefatı halinde öncelik en büyük oğulda olmak kaydıyla oğullardan biri üvey anne ile evlenirdi. Araplar kızlarını, analarını, kız kardeşlerini, hala ve teyzelerini nikahlamazlardı. Fakat babalarının eşlerini alırlardı ki bu yaptıkları çirkin bir işti. Ölen kişinin en büyük oğlu kıyafetini babasının hanımının üzerine bırakır ve nikahına varis olurdu. Eğer o kadına ihtiyacı yoksa kardeşlerden biri o kadınla yeni bir mehirle evlenirdi. Babasının eşine varis olana "ed-dayzen" denirdi. Câhiliye şairlerinden *Evs b. Hacer* (ö. 620) bu terimi aşağıdaki şiirinde kullanmıştır:

فكلّم لأبيه ضيزن سلف... والفارسية فيكم غير منكورة¹⁸⁰

¹⁷⁵ İbn Abdirabbih, *el-İkdu`l-ferid*, (1404), C. 1, s. 125.

¹⁷⁶ İbn Abdirabbih, *el-İkdu`l-ferid*, (2021), C. 1, s. 142.

¹⁷⁷ İbn Abdirabbih, *el-İkdu`l-ferid*, (1404), C. 1, s. 134.

¹⁷⁸ İbn Abdirabbih, *el-İkdu`l-ferid*, (2021), C. 1, s. 151.

¹⁷⁹ İbn Abdirabbih, *el-İkdu`l-ferid*, (2021), C. 1, s. 110.

¹⁸⁰ Muhammed b. Habib, *el-Muhabber*, Dairetü'l-maarifi'l-Osmaniyye, 1942, s. 325-326.

“Cengaverlik sizde hoş karşılanmayan bir şey değildir. Hepiniz babasının dayzenidir.”¹⁸¹

İslâm gelince babalarının hanımlarıyla evli birçok erkeği ayırmıştır. *Temim b. Übey b. Mukbil* (ö. 70/689'dan sonra) de onlardandır. Babasının eşi Dehma onun nikahındaydı. İslâm onları ayırınca o da şöyle bir şiir söylemiştir:

في الجاهلية قبل الدين مرجوم... هل عاشق نال من دهماء حاجته¹⁸²

“Dinden önce Câhiliye’de Dehma’dan

Nasibini alan aşık taşlanır mı?”¹⁸³

Araplarda boşanmalar İslâm’ın da daha sonra makul gördüğü üç aşamadan oluşmaktaydı. Onlar üç talakla boşanmış oluyorlardı. Boşanmak isteyen bir adam karısına, bir kere “Boş ol” dediğinde karısına geri dönebilmekteydi. Eğer tekrar boşarsa yine aynı durum geçerliydi. Ancak bu niyet üçüncü defa dile getirilirse bu defa gerçekten boşanmış olunuyordu. Örneğin *el-Â’şa* bir kadınla evlenmişti. Ancak bu işe rızası olmayan kadının yakınları, kadını boşaması için tehdit edince o da boşadı. Buna dair şiirinde de eşine üç defa ayrıl diyerek şöyle söylemektedir:

كذاك أمور الناس غادٍ وطارقه... بيني، فانك طالقہ! أيا جارتا

وإلا تزال فوق رأسك بارقه... وبينني فان البين خير من العصا

وموموقة فينا كذاك ووامقه... وبينني حصان الفرج غير ذميمة¹⁸⁴

“Ey komşu! Ayrıl sen artık boşsun. İnsanların işleri böyledir biri sabah gider biri gece.

Ayrıl zira ayrılık sopadan daha iyidir, yoksa başına inip kalkar.

Ayrı ol namusunu koruyarak ve kınanmadan ve bizden yana hem sevilen hem de seven olarak”¹⁸⁵

Araplar, putperest bir inanışa sahiplerdi. Mekke’de, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail peygamberler zamanında onların getirmiş olduğu Hanif dini kabul görmüştü. Ancak zamanla bu din zayıfladı ve yok olmaya yüz tuttu. Rivayete göre Mekke önderlerinden olan Amr b. Luhay, Hz. İbrahim’in getirdiği ve zayıflamış bulunan Hanif dininin aslını ilk değiştiren kimsedir. Amr, Suriye’ye gittiğinde oradaki insanların putlara tapıtığını

¹⁸¹ İbn Habib, *el-Muhabber*, (2018), s. 232.

¹⁸² İbn Habib, *el-Muhabber*, (1942), s. 326.

¹⁸³ İbn Habib, *el-Muhabber*, (2018), s. 232.

¹⁸⁴ İbn Habib, *el-Muhabber*, (1942), s. 309-310.

¹⁸⁵ İbn Habib, *el-Muhabber*, (2018), s. 223-224.

gördü ve sebebini sorunca oradakiler, putlar aracılığıyla tanrılardan yağmur ve düşmanlarına karşı zafer istediklerini söylediler. Bunun üzerine Amr birkaçını alıp Mekke'ye getirerek Kabe'nin etrafına dikti. Böylece insanlar bu inancı benimsediler ve yaygınlaştı. Daha sonra Araplar yüzlerce put edindiler. Herkesin saygı duyduğu en büyük putlar haricinde her kabile ve boy kendilerine ait putlar edindi.¹⁸⁶ *Zeyd b. Amr b. Nüfeyl*'in (ö. 606) konuya dair şöyle dediği rivayet edilir:

“Bir tek Rabbe mi yoksa binlercesine mi?
İman edeyim? İşler taksim olununca.”¹⁸⁷

Şiirden de anlaşıldığı üzere binlerle ifade edilebilecek kadar çok sayıda puta tapılmaktaydı. Arapların en büyük kabul ettikleri ve tüm Arapların ibadet ettiği putlar, Lât, Menât ve Uzzâ'ydı. Araplar şöyle derdi:

“Lât hakkı için, Uzzâ hakkı için!
Onlar yüksek turnalardır,
Onların şefaatine ümit bağlanabilir!
Üçüncüleri Menât hakkı için!”¹⁸⁸

En büyük putların dördüncüsü ise Hübel'di. Bu put da tüm Araplar arasında saygıdeğer kabul edilirdi. Hübel'e niyazda bulunulan bir şiirde şöyle bir ifade vardır:

“Bizler ihtilafa düştük, kurtuluşu göster,
Ey Hübel! Açıkça üç dileğimiz var,
Ölü, bekar, bir de nikah
Hastada iyileşme ve sıhhat.”¹⁸⁹

Put sayılarının bu kadar fazla olma sebeplerinden biri; bireysel, aile veya kabile adına putlar da edinilmesiydi. Örneğin *et-Tufeyl b. Amr* (ö. 12/633), Zü'l-keffeyn adında bir puta sahipti. *Tufeyl*, Müslüman olduktan sonra onu kırdı sonra ateşte yaktı ve şöyle dedi:

“Ey Zü'l-keffeyn! Ben senin kullarından değilim,
Bizim doğumumuz, senin doğumundan daha eskidir.

¹⁸⁶ İbn el-Kelbî, *Putlar Kitabı*, çev. Beyza Düşüngen, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968, s. 27-29.

¹⁸⁷ İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, (2021), s. 153.

¹⁸⁸ İbn el-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 32.

¹⁸⁹ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, (2017), s. 123-124.

Ben ateşi senin yüreğine soktum.”¹⁹⁰

Haris b. Yeşkur ailesinin de Zû’ş-Şara adında bir putları vardı. Onunla ilgili şöyle bir beyit söylenmiştir:

“Zû’ş-Şara’nın önünde çepeçevre yer aldık,

Ve güçlü kuvvetli ordumuz, düşmanların başlarını kopardı.”¹⁹¹

Putlara inanç söz konusu olsa bile putlara tereddütsüz tam bir tapınma hususu şüphelidir. Fal okları çekilerek olaylar putlara arz edilirdi. Ancak çıkan sonuç ikna edici olmadığında putlara tavır değişebilmekteydi. Bir şair alacağı intikam için Zû’l-Halasa putu önünde fal oku çeker ancak intikamından vazgeçmesi yönünde bir sonuç çıkar. Şair de şöyle der:

“Ey Zû’l-Halasa! Eğer sen kan davasıyla görevli olsaydın,

Benim gibi ve senin baban ölmüş olsaydı,

Düşmanın öldürülmesini yasak etme hatasına düşmezdin!”¹⁹²

Putperestliğin yaygın olmasına rağmen bu inancı reddedip Hz. İbrahim’in dinine göre yaşamaya çalışan hanifler de vardı. Örneğin *Zeyd b. Amr b. Nufeyl* bunlardan biridir. *Zeyd*, Câhiliye döneminde bir hanif olarak yaşarken şöyle demiştir:

“Fakat Rabbim Rahman’a ibadet ederim ki, çok bağışlayan affeden Rab günahımı bağışlasın.

O halde Rabbinizin takvasına sahip çıkın. Onu ne zaman tutarsanız helak olmazsınız.

Görürsün ki iyi kimselerin yurdu cennetlerdir. Kafirler için ise sıcak ve alevli cehennem vardır.

Dünya hayatında zillet ve rüsvaylık, eğer ölürlerse kendisiyle göğüslerin daraldığı şeyle karşılaşırlar.”¹⁹³

Şiirden anlaşıldığı üzere Hanif inancına mensup olanlar arasında Allah’ın Rahman ve Rahim gibi sıfatları bilinirken Cennet, Cehennem ve Ahiret inancına da bir aşinalık söz konusudur.

Araplarda puta tapıcılığın yanı sıra çeşitli halk inanışları da vardı. Yerel inanışlarına göre uğursuz sayılan ve uzak durulmaya çalışılan birtakım ögeler vardı.

¹⁹⁰ İbn Sa’d, *Tabakât*, (ts.), C. 4, s. 305.

¹⁹¹ İbn el-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 42.

¹⁹² İbn el-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 40.

¹⁹³ İbn Hişam, *Siretu İbn Hişam*, (2006), C. 1, s. 299-300.

Örneğin Araplar baykuş, karga gibi kuşları uğursuz kabul etmekteydi. İnanişâ göre karga görmek ayrılığa delalet ederdi. Meşhur muallaka şairi *Antere b. Şeddad*'ın bir şiirinde buna dair bir ifade yer almaktadır:

أَ لَا يَا غُرَابَ الْبَيْنِ لَوْ كُنْتُ صَاحِبِي .... قَطَعْنَا بِلَادَ اللَّهِ بِالْأَوْرَانِ

“Baksana ey ayrılık kargası! Dostum olsaydın, seninle birlikte dolaşa dolaşa Allah'ın beldelerini katedecektik.”¹⁹⁴

Arap inanışları arasında, yenilen bazı yırtıcı hayvanların kişiye cesaret ve güç vereceği şeklinde bir kabul vardı. Nitekim bir Câhiliye şairi bu konuda şöyle demektedir:

“Ey savaş meydanlarının eri, seni düşmana saldırtacağını zannettiğin şeyi yemekle yorulma.

Şayet sen yeryüzünde vahşî hayvanların hepsini yesen de korkak ve cesaretsiz oldukça yine vaziyetin değişmez.”¹⁹⁵

Başka bir Arap inanışına göre de yolculuğa çıkan birinin bir ağaca ip bağlaması gelenektir. Çünkü yolculukta iken bu ip çözülürse, hanımının kendisine ihanet ettiği düşünülürdü. Bir Arap şairi bu konuda şöyle demektedir:

“Kadın kötü düşünürse, sen çok vasiyet etsen de ağaca düğüm bağlasan da o günde fayda verir mi?”¹⁹⁶

Arapların batıl inançları arasında nazar inancı da yer almaktadır. Bir Arap beyitinde şöyle bir ifade geçer:

“Bir toplanma yerinde karşılaşınca nazar ederek bakışlar,

Basılan yer ayaklarının altından kayıverir.”¹⁹⁷

Arapların bazı kabilelerinde diri diri kız çocuklarının gömüldüğü bilinmektedir. O dönemde bunun yanlışlığına kanaat getiren Sa'saa b. Nâciye adında bir adam toprağa gömülecek kızları kurtarmaktaydı. Allah Resulü peygamberlikle görevlendirildiği sırada, Sa'saa'nın yanında toprağa gömülmesin diye babalarından

¹⁹⁴ Fehmî, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, C. 2, s. 206.

¹⁹⁵ Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, s. 167.

¹⁹⁶ Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, s. 168.

¹⁹⁷ Duman, *Arap Folkloru ve Kur'an*, s. 179.

aldığı yüz dört kız çocuğu vardı. Sa'saa'nın torunu olan meşhur şair *Ferezdak* (ö. 114/732) bu konuyla ilgili şöyle demektedir:

“Dedem gömülecek kızları önlemiş,
Bir kız gömüleceği sıra ona hayat vermiştir.”¹⁹⁸

Araplarda cenaze ve matem geleneğine dair bazı bilgiler de şiirler vasıtasıyla elde edilmektedir. Adetlerde ölünün tam olarak nasıl yıkandığıyla ilgili ayrıntılar bilinmemekle birlikte ölünün soğuk suyla yıkandığı Câhiliye şairi *Evfeh el-Evdi*'nin şu beyitinde görülmektedir:

“Ve geldiklerinde beni yıkamak için soğuk suyla,
Öyle bir yıkanma ki ardında yine toz toprak var.”¹⁹⁹

Bir şair de ölülerin gömüldüklerinde kefen veya bezlerle giydirildiklerini ve ölünün ardından ağlama geleneğini bir beyitinde şöyle dile getirmektedir:

يا بكي الموت والأموات في جدث ... عليهم من بقايا بزهم خرق²⁰⁰

“Ey ölüme ve mezarda, üzerlerinde yırtık bezin artıkları kalmış olan ölülere ağlayan!”

Başka bir şair de ölünün yıkandığı, kokulandığı ve kefenlendiğini şöyle ifade etmektedir:

“Tübbâ da Zû Yezên de helak oldu,
Zû Nûvas da Zû Ceden de
Biriktirip topladıklarından hepsinin nasibi
Bir parça misk ve gasl ve kefen.”²⁰¹

Araplarda ölülerin arkasından ağlamak bir gelenek ve bu gelenekte genel olarak kadınlara özgü bir işti. Mersiyeler okuyan kadınlar, ölenin cömertlik, cesaret, yiğitlik gibi faziletlerini sayarak onu överler. Bir şair aşağıdaki ifadelerinde ölümünün ardından kendisi için kadınlar tarafından söylenenlerin bir faydasını görmeyeceğini ifade etmektedir:

¹⁹⁸ İbn Habîb, *el-Muhabber*, (2018), s. 115.

¹⁹⁹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 82018), s. 229.

²⁰⁰ Muhammed Numan el-Cârim, *Edyanu'l-Arab fi'l-Cahiliyye*, Matbaatu's-saade, Mısır, 1923, s. 88.

²⁰¹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, (2018), s. 230.

ما كان ينفعني مقالُ نسائهم ... وقُتِلْتُ دون رجالهم لا تعبد²⁰²

“Kadınlarınızın, adamlarınız olmadan ben öldürüldükten sonra uzaklaşma demeleri bana bir fayda sağlamaz.”

Ayrıca Araplarda yukarıdaki beyitte geçtiği gibi ölenin ardından “La te`bud” denilmesi de bir gelenektir. Aşağıda konuya örnek *Malik b. Reyb el-Müzeni*’ye (ö. 60/680) ait bir beyit zikredilecektir:

يقولون لا تعبدُ وهم يدفنوني ... وأين مكان البعد إلا مكانيا²⁰³

“Beni gömerlerken uzaklaşma (la te`bud) diyorlar, gömüldüğüm yerden uzak olan mekân neresidir ki.”

Araplarda genel olarak ahiret inancı olmasa da bazılarında bu inanç bulunmaktaydı. Ahiret inancı taşıyan Araplarda ölü gömüldükten sonra mezarın başına bir deve getirilir ve bağlanırdı. Deve burda açlık ve susuzluktan öldükten sonra orda açılan bir çukura gömülürdü. Ölü yaya olarak haşredilmesin diye yapılan bu adete “Beliyye” adı verilirdi. Muhadram şairlerden *Cüreybe b. Eşyem*, oğluna, kendisi için beliyye yapılmasını şu sözleriyle vasiyet etmiştir:

“Ey Sa’d! Şayet bir gün ölürsem, benim vasiyetim var sana (çünkü vasiyetçilerin dostu onun en yakınıdır);

Sakın babanı yaya yürür bırakma mahşerde, ayağı tökezleyip iki elleri üzerine kapaklanır vaziyette.

Babanı iyi bir deveye bindir. Sakın yanlış yapmayasın; çünkü en doğrusu bu vasiyet ettiğimi yapmandır.”²⁰⁴

Arap toplumunda vefakârlık, verdiği sözden dönmemek, bu uğurda gerektiğinde canını feda etmek en şerefli işlerdendi. Vefasızlık teşhir edilecek kadar şereften yoksun bir işti. Bu yüzden vefasızlık yapanlar için Ukaz panayırı gibi insanların toplu bulunduğu yerlerde, onların vefasızlığını teşhir eden bayraklar dikilirdi. *Hâdire*, sevgilisi Sümeyye’ye hitap ettiği şiirinin aşağıdaki beyitinde bu töreye işaret etmiştir:

²⁰² Mahmud Şükrî el-Alûsî, *Bulûğu’l-ereb fi ma`rifeti ahvali’l-Arab*, şrh. Muhammed Behçet el-Eserî, el-Matbaatu’r-Rahmaniyye, Mısır, 1925, C. 3, s. 15.

²⁰³ Alûsî, *Bulûğu’l-ereb*, C. 3, s. 15.

²⁰⁴ İbn Habîb, *el-Muhabber*, (2018), s. 231.

“Ey Sümeyye! Yazıklar olsun sana! Hiç işittin mi sen insanların toplandığı yerde bir vefasızlık sebebiyle bizim için bayrak dikildiğini?”²⁰⁵

Arapların sözlerine sadık kalmaları da yukarıda ifade edildiği gibi bir şeref meselesiydi. Konuyla ilgili Câhiliye şairi *Harise b. Evs el-Kelbî* şöyle demektedir:

“Yaşadığım sürece ölü hayvan yemem, aç yaşasam bile,
Toprak bedenimi örtünceye kadar da verdiğim sözü bozmam.”²⁰⁶

Şiirden ahde vefanın önemli bir meziyet olarak görüldüğü ayrıca ölü hayvan eti yemenin de Araplarca hoş bilinen bir iş olmadığı anlaşılmaktadır.

Arap geleneğinde komşuya sahip çıkmak ve sığınanı geri vermemek en büyük erdemlerdendir. Tüm kavim sebep sormaksızın sığınanlara canları pahasına destek olurlardı. Onları vermemek ise şeref ve iftihar sebebiydi. Bu uğurda kılıçlar kınlarından çıkar ve savaşırlara tutuşulurdu. Örneğin Hire hükümdarı Nu'man, Benî Amir b. Sa'saa'ya kızmış, onlardan bir kısmını öldürmüş, kalanları sürmüştü. Arapların şanlı vefalılarından Usayme b. Halid, onları koruyarak himaye etmişti. Nu'man haber göndererek; "Kölelerimi bana iade et" demişti. Ancak Usayme bu talebi reddedip kavmini yanında durmaya çağırdı. Ardından da Benî Amir'e elbiseler giydirip onları yurtlarına ulaştırdı. Şair bu konuda şöyle demiştir:

“Amir'in efendilerini Nu 'man 'a karşı koruduk,
Kılıçlarımızla o heybetli günde.
Ağır ol! Lanetten korunasın zimmetimi bozma,
Komşuma verdiğim zimmetten kimse beni caydıramaz.”²⁰⁷

Arap hukukuna dair bazı ceza türlerine de şiirlerde rastlanılmaktadır. Buna göre hırsızlık yapan birinin sağ eli kesilmektedir. Kureyş kabilesi, hırsızlıktan dolayı birçok kişinin elini kesmiştir. Konuyla ilgili olarak *Malik b. Umeyle*, Müleyh'in amcazadesi olan Humeyd b. Züheyr'e hitaben şu şiiri söylemiştir:

“Humeyd doğmamış olmayı temenni etti,
Müleyh 'in parmakları koptuğu gecelerde,

²⁰⁵ Mustafa Çağrıcı (ed.), *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, KURAMER Yayınları, İstanbul, 2019, s. 256.

²⁰⁶ İbn Habîb, *el-Muhabber*, (2018), s. 234.

²⁰⁷ İbn Habîb, *el-Muhabber*, (2018), s. 251-252.

Kendi elinin de kolundan ayrıldığı gecelerde
Kendisine teslimat isteyen boynuza yaklaşamaz oldu.”²⁰⁸

Arap hayatında eğlence kültürü hakkındaki bilgileri de daha ziyade şiir bakiyeleri ile tespit etmek mümkündür. Arapların en büyük eğlence kaynağı içki ve işret meclisleriydi. Hem şiir hem de şairler bu meclislerin vazgeçilmezleri olarak bu kültüre dair pekçok bilgi barındırmaktadır. Örneğin *Tarafe* muallakasında işret meclisleri ve meyhanelerde bolca vakit geçirdiğini şöyle ifade etmektedir:

“Beni, kavminin meşveret meclisinde ararsan bulursun; beni meyhanelerde de avlamak istersen avlayabilirsin.”²⁰⁹

Arap eğlence kültürünün olmazsa olmazlarından görülen içki meclislerinin gece başlayıp sabahlara kadar sürdüğü diğer bir muallaka şairi olan *Lebid* tarafından şöyle dile getirilir:

“Ben ne sıcak ne soğuk olmayan nice latif gecelerde eğlenmiş ve şarap içmişimdir.

O gecelerde benim, ay aydınlığında sohbet ve ayş ü işret etmişliğim ve bayrak dikilmiş ve (müşterilerinin çokluğundan) şarabını tüketmiş nice meyhanelere gelmişliğim vardır.”²¹⁰

Zikredilen örnekler haricinde Arap yaşantısının neredeyse tüm ayrıntılarına dair onlarca kaynak ve yüzlerce de şiir bulmak mümkündür. Ancak hepsinin burada ifadesini bulabilmesi imkân dahilinde değildir. Dolayısıyla bu kadarıyla iktifa edilmiştir.

2. SOSYAL YAŞAMI ŞEKİLLENDİREN BİR UNSUR OLARAK ŞAİR VE ŞİİR

2.1. Şair ve Şiirin Müspet Yönlendirmesi

Arap şiiri, asırlar boyunca toplumsal değerlerin, ahlakî ilkelerin ve erdemli davranışların şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kökleri derinlere inen bu edebiyat geleneği, bireylerin ve toplumların iyilik anlayışını güçlendirmek için etkili bir araç olmuştur. Şairler, şiirlerinde erdemi ve ahlakî sorumluluğu yücelterek,

²⁰⁸ İbn Habib, *el-Muhabber*, (2018), s. 233-234.

²⁰⁹ *Muallakât-ı seb`a*, (2018), s. 75.

²¹⁰ *Muallakât-ı seb`a*, (2018), s. 134.

dinleyicilere doğru yolu göstermeyi amaçlamışlardır. Arap şiirinde bile, kabileler arası dayanışma, cesaret, cömertlik ve sözünde durma gibi değerler öne çıkmıştır. Şairler, kahramanlıkları ve erdemli davranışları öven beyitlerle toplumda ideal birey modelini tasvir etmişlerdir. Bu dönemde, bir şairin sözü toplumu etkileyen bir güce sahipti; şair, bir yandan kabilesinin itibarını korurken, diğer yandan bireyleri ahlakî değerlere yönlendiren manevî bir lider konumundaydı.

Arap şiirinin insanları iyiliğe yönlendirmesi, yalnızca bireysel bir ahlak anlayışını değil, aynı zamanda toplumsal barış ve huzuru sağlamayı da hedeflemiştir. Şairler, adaletsizlikleri eleştirerek toplumun vicdanı olmuş ve iyilik yolunda bir rehber görevi üstlenmiştir. Bu şiirlerde sıkça karşılaşılan nasihatlar ve ibret hikâyeleri, bireylerin hayatında derin izler bırakmış, nesilden nesile aktarılmıştır.

Şairin ve sanatının Câhiliye Arapları nazarında olduğu gibi büyük bir itibar gördüğü ve toplum bünyesinde bu raddede canlı, işlevsel ve etkili rol oynadığı dönem ve coğrafya çok azdır. Dillerinin gücünün farkında olan, şiirin ve ifadenin kudretini bilen Araplar, şiirden her açıdan istifade etmeye çalışmışlardır. Muallaka şairlerinden *Züheyr b. Ebî Sülmâ* (ö. 609 [?]), barış yanlısı tutumundan dolayı Benî Mürre'nin lideri Herim b. Sinân'ı medheden şiirler söylemiştir. Bunun üzerine Herim her fırsatta *Züheyr*'e ihsanlarda bulunmuştur. Bir gün Ömer b. Hattab, Herim'in oğullarından birine, “*Züheyr*'in hakkınızda inşad ettiği medhiyelerden bana oku” der, dinledikten sonra *Züheyr* ile ilgili hayranlığını ifade eder. Herim'in oğlu, bu şiirler karşılığında şaire ödülleri verdiklerini söyleyince Hz. Ömer, “Sizin ona verdikleriniz kaybolup gitti, ama onun size verdikleri kaldı” diye karşılık verir. Nitekim bu şiirler hala yaşamakta ve Herim'i de asil ve cömert bir sima ile yaşatmaktadır.²¹¹ Görüldüğü üzere şiirin kalıcı olacağı ve tarihe şahısları ve kabileleri de öyle taşıyacağı bilindiği için şair ve şiirler toplumun hareket almasında göz ardı edilemeyen etkenler olmuştur. Dolayısıyla yergilerden uzak ve medhiyelere konu olma arzusundan kaynaklı, Araplarda şairlerin öne çıkardığı ahlak modeline uygun davranışlar sergileme isteği hasıl olmuştur.

İslam'ın gelişiyle birlikte de Arap şiirinin manevî boyutu daha da derinleşmiştir. Kur'an-ı Kerim'in etkisiyle şairler, insanları iyilik yapmaya, merhametli olmaya, adaletli davranmaya ve bencillikten uzak durmaya davet etmiştir.

---

²¹¹ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2021, s. 1-2.

Şiirler, Allah’a olan bağlılık ve peygamberin ahlakını örnek alma çağrılılarıyla dolmuştur. Aşağıda belli erdemleri ve davranışları öne çıkaran, güzelleyen şiirlere yer verilecektir.

Arapların putperest yaşantısına rağmen bu inancı makul bulmayıp putlardan yüz çeviren Hanif şairler vardı. Bunlar şiirlerinde inançlarını ve putperestliğe dair eleştirilerini işleyerek insanları doğru olana sevk etmeye çalışmışlardır. Bunlardan biri de Hz. Peygamber’in hakkında “O, tek başına bir kavim olarak diriltilecektir” dediği *Zeyd b. Amr b. Nufeyl*’dir (ö. 606). Bir olan Allah’a inandığını söylediği şiiri şu şekildedir:

أَرَبًا وَاحِدًا أَمْ أَلْفَ رَبٍّ   أَدِينُ إِذَا تَقَسَّمتِ الْأُمُورُ
عَزَلْتُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى جَمِيعًا   كَذَلِكَ يَفْعَلُ الْجُلْدُ الصَّبُورُ
فَلَا الْعُزَّى أَدِينُ وَلَا ابْنَتَيْهَا   وَلَا صَنَمِي بَنِي عَمْرُو أَزُورُ
عَجِبْتُ وَفِي اللَّيَالِي مُعْجِبَاتٌ   وَفِي الْأَيَّامِ يَعْرِفُهَا الْبَصِيرُ
بِأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَفْنَى رِجَالًا   كَثِيرًا كَانَ شَأْنُهُمُ الْفُجُورُ
وَأَبْقَى آخِرِينَ بِبِرِّ قَوْمٍ   فَيَرْبُلُ مِنْهُمْ الطِّفْلُ الصَّغِيرُ
وَلَكِنْ أَعْبُدُ الرَّحْمَنَ رَبِّي   لِيَغْفِرَ ذَنْبِي الرَّبُّ الْغَفُورُ
فَتَقْوَى اللَّهُ رَبُّكُمْ احْفَظُوهَا   مَتَى مَا تَحْفَظُوهَا لَا تَبُورُوا
تَرَى الْأَبْرَارَ دَارَهُمْ جَنَّاتٍ   وَلِلْكَافَرِ حَامِيَةٌ سَعِيرُ
وَخَزْيٌ فِي الْحَيَاةِ وَإِنْ يَمُوتُوا   يُلَاقُوا مَا تَضِيقُ بِهِ الصُّدُورُ

“İşler taksim olunduğu zaman bir tek rabbe mi yoksa bin tane rabbe mi ibadet edeceğim?

Lât ve Uzza'yı hep birlikte azlettim. Çok sabırlı salabetli kimse böyle yapar.

Ne Uzza'ya ibadet ederim ne de onun iki kızına. Ve ne de Benî Amr'ın iki putunu ziyaret ederim.

Hayret ettim ve gecelerde ve gündüzlerde hayret verici şeyler vardır ki Basîr onları bilmektedir,

Şöyle ki: Allah çok adamları yok etti ki onların şanlıları fisk ve fücürdu.

Diğer birtakımlarını ise kavminin iyileri ile geriye bıraktı. Böylece onlardan küçük çocuk büyür gelişir genç hale gelir.

Fakat Rabbim Rahman’a ibadet ederim ki, çok bağışlayan affeden Rab günahımı bağışlasın.

O halde Rabbinizin takvasına sahip çıkın. Onu ne zaman tutarsanız helak olmazsınız.

Görürsün ki iyi kimselerin yurdu cennetlerdir. Kafirler için ise sıcak ve alevli cehennem vardır.

Dünya hayatında zillet ve rüsvaylık, eğer ölürlerse kendisiyle göğüslerin daraldığı şeyle karşılaşılır.²¹²

Hanif olan bir diğer şair *Kus b. Sâ'ide el-İyâdî* (ö. 600) de hayatın bu dünyayla kâim olmadığını, dirilişin hak olduğunu ve bir ahiret yurdunun bulunduğunu ifade ederek insanların yaşamlarını sürdürürken bu gerçeği bilmeleri ve göz ardı etmemelerini arzulamaktadır. Konuya örnek şiiri şu şekildedir:

يَا نَاعِي الْمَوْتِ وَالْأَمْوَاتِ فِي جَدَثٍ عَلَيْهِمْ مِنْ بَقَايَا خَرَّهِمْ خَرَقُ
دَعُهُمْ ، فَإِنَّ لَهُمْ يَوْمًا يُصَاحُ بِهِمْ فَهُمْ إِذَا انْتَبَهُوا مِنْ نَوْمِهِمْ أَرَقُوا
حَتَّى يَعُودُوا بِحَالٍ غَيْرِ حَالِهِمْ خَلَقًا جَدِيدًا كَمَا مِنْ قَبْلِهِ خَلُقُوا
مِنْهُمْ عُرَاةً وَ مِنْهُمْ فِي ثِيَابِهِمْ مِنْهَا الْجَدِيدُ وَ مِنْهَا الْمُنْهَجُ الْخَلْقُ

“Ey, ölümler ipek elbiselerinden üstlerinde kalan paçavra gibi bezlerle mezarlarında oldukları halde, ölümlere ağlayıp dövünen kişi,

Bırak onları, onların da kendilerine kalkmaları için seslenilecek bir gün vardır. Uykularından kalktıklarında uykuları uçacaktır.

Daha önce nasıl yoktan yaratılmışlarsa, o çağrılıştan sonra da yeni bir yaratılışla, eski durumlarından farklı olarak rablerine döneceklerdir.

Onların bir kısmı çıplak, bir kısmı elbiseleri içinde dönerler, elbiselerin kimisi yenidir, kimisi de eskimiş ve yıpranmıştır.”²¹³

Câhiliye şairlerinden *Musakkab el-Abdî* (ö. 587) de söylediği bir şiirde erdemli ve iyi olan davranışları anlatarak insanları bunlara yönlendirmek istemiştir. Şiir aşağıdaki gibidir:

أَنْ تُنِمَّ الْوَعْدَ فِي شَيْءٍ نَعَمْ ... لَا تَقُولَنَّ إِذَا مَا لَمْ تُرِدْ
وَقَبِيحُ قَوْلٍ لَا بَعْدَ نَعَمْ ... حَسَنُ قَوْلٍ نَعَمْ مِنْ بَعْدِ لَا

²¹² İbn Hişâm, *Sîreti İbn Hişâm*, (2006), C. 1, s. 298-300.

²¹³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 159.

فَبِلَا فَايْدَأ إِذَا خِفْتَ النَّدَمَ ... إِنَّ لَا بَعْدَ نَعَمٍ فَاحِشَةٌ
بِنَجَاحِ الْقَوْلِ إِنَّ الْخُلْفَ دَمٌ ... فَإِذَا قُلْتَ نَعَمَ فَاصْبِرْ لَهَا
وَمَتَى لَا يَتَّقِ الدَّمَ يُدَمُّ ... وَأَعْلَمُ أَنَّ الدَّمَ نَقْصٌ لِلْفَتَى
إِنَّ عِرْفَانَ الْفَتَى الْحَقَّ كَرَمٌ ... أَكْرَمَ الْجَارَ وَأَرْعَى حَقَّهُ
وَلِيَّ الْهَامَةَ وَالْفَرْغَ الْأَشْمُ ... أَنَا بَيْتِي مِنْ مَعَدٍّ فِي الدُّرَى
فِي لُحُومِ النَّاسِ كَالسَّبْعِ الضَّرِمِ ... لَا تَرَانِي رَاتِعًا فِي مَجْلِسٍ
حِينَ يُلْقَانِي وَإِنْ غِبْتُ شَتَمَ ... إِنَّ شَرَّ النَّاسِ مَنْ يَكْثُرُ لِي
أُذْنِي عَنْهُ وَمَا بِي مِنْ صَمَمٍ ... وَكَلَامِ سَيِّئٍ قَدْ وَقُرْتُ
جَاهِلٌ أَنِّي كَمَا كَانَ زَعَمٌ ... فَتَعَزَّيْتُ خَشَاءً أَنْ يَرَى
ذِي الْخَنَا أَبْقَى وَإِنْ كَانَ ظَلَمٌ ... وَلِبَعْضِ الصَّنْعِ وَالْإِعْرَاضِ عَنْ
بَعْدَ مَا حَاقَتْ بِهِ إِحْدَى الظُّلُمِ ... إِنَّمَا جَادَ بِشَأْسٍ خَالِدٌ
يَبْتَدِرُ الشَّخْصَ مِنْ لَحْمٍ وَدَمٍ ... مِنْ مَنَایَا يَتَخَاسِنُ بِهِ
حَسَنٌ مَجْلِسُهُ غَيْرُ لُطْمٍ ... مُتَرَعُّجُ الْجَفَنَةِ رُبْعِي النَّدَى²¹⁴

“Eğer bir husustaki vaadini gerçekleştirmek istemiyorsan, sakın "evet" deme,
"Hayır" kelimesinden sonra "evet" demek güzeldir, fakat "evet" kelimesinden sonra
"hayır" sözü çirkindir.

"Evet" ten sonra "hayır" çirkindir, o halde sen, pişman olmaktan korkuyorsan,
cevabına "hayır" ile başla.

Eğer bir kere "evet" demişsen, artık sözün başarıya ulaşması için sabret, sözden
dönmek eleştirilen bir durumdur.

Bil ki, eleştirilmek delikanlı için bir eksikliktir, eleştirilmekten korkmayan kimse ise
eleştirilir.

Ben komşuya cömert davranırım ve onun hakkına riayet ederim, delikanlının hakkı
tanınması ise bir erdemdir.

Beni bir mecliste, yırtıcı hayvanlar gibi insanların etini yerken (gıybet ederken)
göremezsın.

İnsanların en kötüsü, benimle karşılaştığında (tebessüm ederek) dişlerini gösterip, ben
yokken de bana sövendir.

²¹⁴ el-Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. ve şrh. Ahmed Muhammed Şâkir-Abdusselâm
Muhammed Harun, Daru'l-ma`arif, Kahire, (ts.), s. 293-295.

Kulağım kötü sözden uzaktır ve onu duymaya tahammülü yoktur.

Cahilin, beni zannettiği gibi görmesinden korkarak, sabrederim.

Çirkinlik sahibini bazen affetmek ve ondan uzak durmak, kişiye zulmetse de daha kalıcıdır.

Ben malı, namusum için bir kalkan olarak kullanırım, malın en iyisi de insanın namusunu koruma görevini yerine getirendir.”²¹⁵

Şiirlerine ahlak ve hikmet konuları hâkim olan Arapların en büyük şairlerinden ve aynı zamanda Muallaka şairi olan *Züheyr b. Ebî Sülmâ*, şiirlerinde erdemli davranışları öne çıkararak toplumu yönlendirmeye çalışmıştır. Nitekim meşhur muallakasının konusu da barışa destek sağlayan iki şahsa medhiyedir. Bunlar, Câhiliye döneminde kırk yıldır süregelen Dahis ve Gâbra savaşını ödedikleri diyetle nihayetlendiren Benî Mürre’nin lideri Herim b. Sinân ve yeğeni Hâris b. Avf’tır. Zaten savaştansa barışı tercih eden *Züheyr* için, bu yapılan iş övgüye değer erdemli bir davranış olarak değerlendirilmiştir ve muallakasına konu olmuştur. Öncelikle *Züheyr*’in savaşın kötülüğünden bahsettiği şiirine yer verilecektir:

و ما هو عنها بالحديث المرجم .... و ما الحرب إلا ما علمتم و ذقتم

فتضرم ضريرتموها و تضر إذا .... متى تبعثوها تبعثوها ذميمة²¹⁶

“Ve savaş ancak sizin bildiğiniz ve tattığınız şeydir. O savaş hakkında söylenenler sadece tahminlerden ibaret değildir.

Onu ne zaman uyandırsanız, kötülenmiş bir halde uyanır. Ve onu kızıştırdığınızda zarar verir sonra da alevlenir.”

Barışı sağlayanları övdüğü muallakasının bir kısmı da aşağıdaki gibidir:

فَرِحْتُ بِمَا حُبِرْتُ عَنْ سَيِّدِيكُمْ وَكَانَا أَمْرَيْنِ كُلُّ أَمْرٍ مَاهِمَا يَعْلُو

رَأَى اللَّهُ بِالْإِحْسَانِ مَا فَعَلَا بِكُمْ فَأَبْلَاهُمَا خَيْرَ الْبَلَاءِ الَّذِي يَنْلُو

تَدَارَكُتُمَا الْأَحْلَافَ قَدْ نَلَّ عَرْشَهَا وَدُبْيَانٍ قَدْ زَلَّتْ بِأَقْدَامِهَا النَّعْلُ

أَصْبَحْتُمَا مِنْهَا عَلَى خَيْرِ مَوْطِنٍ سَبِيلُكُمَا فِيهِ ، وَ إِنِ أَحْزَنُوا ، سَهْلُ²¹⁷

“İki efendiniz (Herim b. Sinân ve el-Hâris b. Avf) hakkında aldığım haberler nedeniyle çok sevindim, zaten onlar, her yaptıkları yüce olan iki kişidir.

²¹⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 166-168.

²¹⁶ *Divânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, şerh. Ali Hasan Fâ`ur, Daru'l-kütübi'l-alemiyye, Beyrut, 1988, s. 4.

²¹⁷ *Divânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, s. 86.

Allah o ikisinin sizler için yaptıklarını iyilik olarak görsün ve onları insanın görebileceği en güzel iyilikle mükafatlandırsın.

Sizler (Herim b. Sinân ve el-Hâris b. Avf), darmadağın olmuş birleşik (Esed, Gatafan ve Tayy) kabilelerin ve yolunu şaşırmış Zübyân kabilesinin yolunu doğrulttunuz.

Böylece birleşik kabilelerle Zübyân arasında güzel bir makama sahip oldunuz. Bu uğurda yolunuz, onlar üzülseler de doğru yoldur.”²¹⁸

Toplumda yaygın olan yanlış hasletleri reddedip model bir ahlak anlayışını öne çıkaran bir şair de *Eslûm el-Yâmî*’ydi. Araplar arasında şarap ve zina çok yaygındı. Ayrıca intikam barıştan yeğ tutulan bir yoldu. *Eslûm el-Yâmî*, Câhiliye’de kendisine zinayı ve şarabı yasaklamıştı. Ve yine o barış yanlısı olduğunu ifade edenlerdendi. Bir şiirinde şöyle demiştir:

والسلم أبقي في الامور وأعرف...سألمت قومي بعد طول ملاحظة
والمومسات، وترك ذلك أشرف...وتركت شرب الراح وهي أثيرة
وكذاك يفعل ذو الحجي المتعفف...وعففت عنه يا اميم تكوما²¹⁹

“Uzun bir huysuzluk döneminden sonra kavmimle barış yaptım. İşlerde barış daha kalıcı ve daha iyidir.

Şarap içmeyi bıraktım bir zamanlar makbulken, yolsuz kadınları da bunu terk etmek daha şerefli dir.

Ondan uzak durdum Ey Ümeyme, şerefimi korumak için, zira iffet sahibi akıllı bir adam böyle yapar.”²²⁰

Erdemli ve faziletli davranışları kapsayan salih amel düşüncesi şairlerin yabancı olduğu bir düşünce değildi. Salih amel düşüncesine değinen bazı şairler vardır. Bunlardan biri de *İmru’ul-Kays*’tır (ö. 540 civarı) . Örneğin bir şiirinde:

“Her şey zeval bulur fakat Rabbi ve salih ameller hariç.
Şayet mahlukat ölürse, bil ki Allah ve salih ameller baki kalır.”²²¹

İfadelerine yer vererek dünyanın geçiciliğine ve güzel amellerin kalıcılığına vurgu yapmaktadır.

²¹⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 131-132.

²¹⁹ İbn Habîb, *Kitabu’l-Muhabber*, (1942), s. 239-240.

²²⁰ İbn Habîb, *el-Muhabber*, (2018), s. 182.

²²¹ Duman, *Arap Folkloru ve Kur’an*, s. 189.

Sonuç olarak, Arap şiiri sadece bir sanat dalı değil, aynı zamanda insanları iyiliğe, güzelliğe ve erdemli bir yaşam tarzına çağıran güçlü bir kültürel mirastır. Bugün bile bu kadim şiirler, insana dair evrensel değerleri hatırlatmaya ve bireylerin ahlakî gelişimine katkı sağlamaya devam etmektedir.

2.2. Şair ve Şiirin Menfî Yönlendirmesi

Şairler, sadece müspet ahlakî davranışlara yönelik şiirler söylememişlerdir. Çünkü Arap değerleri daima faziletli ve erdemli olmayabiliyordu. Arap şairler, savaş ve menfî davranışlara dair de güzelleme ve teşvik şiirleri söyleyerek kamuyu yönlendirebilmiş ve sosyokültürel yaşantıyı olumsuz yönde de şekillendirebilmişlerdir. Örneğin *Hatim et-Taî*'nin (ö. 578 [?]) söylediği şu şiir, cesaret ve yiğitlik güzellemesi olup esasında savaşa teşviktir:

وإن شمرت يوما به الحرب شمرا ... أخو الحرب إن عضت به الحرب عضها
كذلك ذو الأشبال يحمى إذا ما تأمرا ... ويحمى إذا ما الموت كان لقاؤه
رمته المنايا سهمها فتقطرا ... كليث هزبر كان يحمى ذماره²²²

“Ey savaşın kardeşi! Eğer savaş onu ısırırsa o da savaşı ısırır. Eğer savaş, bir gün ona karşı paçaları sıvarsa o da paçalarını sıvar.

Ölümle karşılaştığı zaman gayrete gelir. Yavrusu aslan da başa geçtiğinde yavrularını korur.

Tıpkı Hezber aslanı gibi, o, ırzını korur. Ölüm ona mızrağını fırlattı ve vücudundan kan damladı.”²²³

Meşhur muallaka şairlerinden *Züheyr b. Ebî Sülmâ* (ö. 609 [?])) da muallakasında söylediği şu beyitlerle zulmü ve barbarlığı bir değer olarak sunmaktadır:

لَهُ لِبْدٌ أَظْفَارُهُ لَمْ تُقْلَمَ ... لَدَى أَسَدٍ شَاكِي السَّلَاحِ مُقَدَّفٍ
سَرِيعًا وَإِلَّا يُبْدُ بِالظَّلَمِ يُظْلَمُ ... جَرِيءٍ مَتَى يُظْلَمُ يُعَاقَبُ بِظُلْمِهِ
يُهَذَّمُ وَمَنْ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ يُظْلَمُ ... وَمَنْ لَمْ يَذُدْ عَنْ حَوْضِهِ بِسِلَاحِهِ²²⁴

²²² İbn Kesir, *el-Bidâye ven'niḥâye*, (1358), C. 7, s. 264.

²²³ İbn Kesir, *el-Bidâye ven'niḥâye*, (1994), C. 7, s. 428.

²²⁴ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti seb'a*, s. 146-151.

“O bir aslandır, silah kuşanmış, keçeleşmiş yeleleri, tırnakları kesilmemiş yiğittir,

Zulme uğrayınca zalimce karşılık verir; zulme uğramazsa kendisi zulme başlar.

Soyunu silahıyla savunmayan kişi zillete uğratılır ve insanlara zulmetmeyen zulme maruz kalır.”²²⁵

Aslında Arap hayatının fazilet olarak değerlendirilen davranışlarının arkasında kişinin veya kabilenin gururunu, şeref, öfke, kavmiyet duygularını tatmin etme, asalet, cömertlik ve yiğitlikte şöhrat kazanma, saygı görme, insanlarda hem korku hem de hayranlık duygusu uyandırma gibi dünyevî arzular yatmaktaydı. Arapların yaşamlarının merkezinde yer alan temel düşünce, benlik duygusu ve dünyaya bağlılıktı. Dolayısıyla toplumda oluşan değer yargıları, bu iki özelliğin hayata şu veya bu şekilde yansımalarından ibarettir. Bu sebeple İslâm’la beraber değişen değer yargıları bazı Arap erdemlerine menfî bir tanım getirmiştir.²²⁶

Şarabı betimleyen, güzelleyen ve içki tasvirleri ile dolu olan pekçok şiir söylenmiştir. Çok eski tarihlerden beri var olduğu bilinen şarap ya da genel anlamıyla içki, daima zevk ve eğlence ile birlikte anılmış, içtiği ve sonuç olarak ruhsal durumu değiştiği zaman kendisini daha iyi hisseden ve duygularını daha iyi dile getirebildiğini düşünen şair bu atmosfer içinde şiir nazmettiği için, içki ortamıyla şiir arasında da öteden beri sıkı bir ilişki meydana gelmiştir. Birçok şair, kendisini gerçek aleminden alıp hayal alemine götüren, ilhamının kaynağı, sanatsal yaratıcılığa uzanan bir merdiven olarak gördüğü ve varlığın gerçek yüzünü gösterdiğine inandığı içki ile şiir arasında sıkı bir bağ oluşturmuş, bu nedenle şiirlerinde içkiyi sıklıkla tasvir etmiştir. Birkaç şair dışında dîni bir yasaklamanın da söz konusu olmadığı Câhiliye döneminde hemen her şairin şiirinde içki ve içki ortamının tasvirine rastlanmaktadır. Bununla beraber İslâmî dönemin başlarında bu meyil zayıflamışsa bile sonraki dönemlerde içkiye ve şaraba düzülen medhiyeler yaygınlık kazanmış ve el-Hamriyyât denen bir edebî türün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²²⁷ Dolayısıyla denilebilir ki bu nevî şiirler iştret meclisleri ve eğlence kültürünü beslemiş ve şekillendirmiştir.

²²⁵ Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, s. 116.

²²⁶ Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, s. 116, 158.

²²⁷ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 148.

Örneğin *Amr b. Kûlsûm*'un (ö. 584 veya 600) muallakasının ilk beyitleri içki tasviri ile başlar:

وَلَا تُبْقِي خُمُورَ الْأَنْدَرِينَا... أَلَا هُبِّي بِصَحْنِكَ فَاصْبَحِينَا
إِذَا مَا الْمَاءُ خَالَطَهَا سَخِينَا... مُشْعَشَعَةً كَأَنَّ الْخُصَّ فِيهَا
إِذَا مَا دَاقَهَا حَتَّى يَلِينَا... تَجُورُ بِذِي اللَّبَانَةِ عَنْ هَوَاهُ
عَلَيْهِ لِمَالِهِ فِيهَا مُهِينَا... تَرَى اللَّحْزَ الشَّحِيحَ إِذَا أُمِرَتْ
وَكَانَ الْكَاسُ مَجْرَاهَا الْيَمِينَا... صَبَنْتِ الْكَاسَ عَنَّا أَمْ عَمْرُو
بِصَاحِبِكَ الَّذِي لَا تَصْبَحِينَا... وَمَا شَرُّ الثَّلَاثَةِ أَمْ عَمْرُو
وَأُخْرَى فِي دِمَشْقَ وَقَاصِرِينَا... وَكَاسٍ قَدْ شَرِبْتُ بِبَعْلَبَكْ
مُقَدَّرَةً لَنَا وَمُقَدَّرِينَا... وَإِنَّا سَوْفَ نُدْرِكُكَ الْمَنَايَا²²⁸

“Hadi uyan ey dilber, bize büyük kadehinle sabah şarabı sun; el- Enderîn'in şarabından geriye bir şey bırakma.

Sıcak su katarak sun ki, ona su katıldığında içinde Yemen safranı varmış gibi (kıpkırmızı) olur.

Bu şarap ihtiyaç sahibini arzusundan vazgeçirir; onu tadar tatmaz gevşer.

Eli sıkı ve mal canlısı olan kişiye ondan sunulduğunda, artık malına önem vermediğini görürsün.

Ey Ümmü Amr! Kadeh sağdan dağıtılmaktayken (soldan dağıtmaya başlayarak) atladın bizi.

Bu üç kişinin en kötüsü, ey Ümmü Amr, senin sabah şarabı sunmadığın bu arkadaşın değil ki.

(Unutma ki) ben Balebek'de, Şam'da ve Kâsirîn'de nice kadehler devirmişimdir.

Ölüm bize mutlaka yetişecektir; o bize, biz de ona yazgılıyız.”²²⁹

Muallaka şairlerinden *Tarafe el-Abd* (ö. 564 [?]), kendisini hasletlerinden dolayı yerenlere cevap verdiği şiirinde, zevk içinde hayatını yaşayan ve yaşamayan kişilerin mezarlarının arasında bir fark olmayacağını, ölümü kimsenin uzaklaştıramayacağını dolayısıyla en iyi yaşam şeklinin hedonist bir yaşam olacağını öne sürmektedir:

²²⁸ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti seb`a*, s. 215-216.

²²⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 149.

وَأَنْ أَشْهَدَ اللّٰذَاتِ هَلْ أَنْتَ مُخَلَّدِي؟... أَلَا أَيَّهَذَا اللَّائِمِي أَحْضَرَ الْوَعَى
فَدَعَنِي أَبَادِرْهَا بِمَا مَلَكَتْ يَدِي... فَإِنْ كُنْتَ لَا تَسْطِيعُ دَفْعَ مَنِيَّتِي
سَتَعْلَمُ إِنْ مُتْنَا عَدَا أَيْنَا الصَّدِي... كَرِيمٌ يُرَوِّي نَفْسَهُ فِي حَيَاتِهِ
كَقَبْرِ غَوِيٍّ فِي الْبَطَالَةِ مُفْسِدٍ... أَرَى قَبْرَ نَحَامٍ بِخِيلٍ بِمَالِهِ
صَفَائِحُ صُومٍ مِنْ صَفِيحٍ مُنْضَدٍ... تَرَى جُنُوتَيْنِ مِنْ ثَرَابٍ عَلَيْهِمَا²³⁰

“Ey, savaşa girdim ve zevk ve safa sürdüm diye beni kınayan kişi, (eğer ben bunları yapmazsam) sen beni ebedileştirebilir misin?

Eğer ölümümü engelliyemiyorsan bırak beni, elimde avucumda ne varsa onu (nla zevk ve safa sürerek) karşılayayım ölümü.

Ben, hayatında kendisini şaraba kandırmış soylu biriyim. Yarın öldüğümüz zaman hangimizin (şarap içmekten uzak durup) susuz olarak öldüğünü anlayacaksın.

Mal biriktirmekte hırslı ve cimri olan kimsenin mezarının, cimrilik etmeyen ve malını zevk ve sefa içerisinde harcayarak tüketen kimsenin mezarından farklı olmadığını görüyorum.

(Baktığın zaman ikisinin de üzerinde) üstüne sert ve enli taşlar konulmuş toprak yığını (bulunduğunu) görürsün.”²³¹

Yine muallaka şairlerinden olan *Lebid b. Rebia* (ö. 660 veya 661) da içkinin yanında fal okları ve kumardan da güzel bir yaşamın alışkanlıkları olarak bahsetmiştir. Şiiri aşağıdaki gibidir:

طَلَّقِي لَذِيذَ لَهْوِهَا وَنِدَامُهَا... بَلْ أَنْتِ لَا تَدْرِينَ كَمْ مِنْ لَيْلَةٍ
وَأَفَيْتُ إِذْ رُفِعَتْ وَعَزَّ مُدَامُهَا... قَدْ بَتُّ سَامِرَهَا وَغَايَةَ تَاجِرٍ
أَوْ جَوْنَةٍ قُدِحَتْ وَفُضَّ خِتَامُهَا... أَعْلَى السَّبَاءِ بِكُلِّ أَدَكَنْ عَاتِقٍ
يُمَوِّتُ تَأْتَالُهُ إِبْهَامُهَا... وَصَبُوحِ صَافِيَةٍ وَجَذْبِ كَرِينَةٍ
لَأَعْلَى مِنْهَا حِينَ هَبَّ نِيَامُهَا... بَاكَرْتُ حَاجَتَهَا الدَّجَاجَ بِسُحْرَةٍ
بِمَغَالِقِ مُتَشَابِهِ أَجْسَامُهَا... وَجَزُورِ أَيْسَارٍ دَعَوْتُ لِحْتَفِهَا
بُذِلْتُ لِحَبِيرَانِ الْجَمِيعِ لِحَامُهَا... أَدْعُو بِهِنَّ لِعَاقِرٍ أَوْ مُطْفَلٍ
هَبْطًا تَبَالَةً مُخَصَّبًا أَهْضَامُهَا... فَالضَّيْفُ وَالْجَارُ الْجَنِيبُ كَأَنَّمَا

²³⁰ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakâti seb`a*, s. 107-110.

²³¹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 202.

مَثَلُ الْبَلِيَّةِ قَالِصٌ أَهْدَامُهَا... تَأْوِي إِلَى الْأَطْنَابِ كُلِّ رَذِيَّةٍ²³²

“Sen bilmezsin ey sevgilim Nevâr, ben havası hoş, eğlencesi ve dostluğu tatlı nice geceler var ki,

İçki içip eğlenerek geçirmişimdir ve (içeride içki satıldığını belirtmek için kapısına) flama asılmış, (geç vakitte azaldığı veya müşterisi çok olduğu için) içkisinin değeri yükselmiş (ve içkisi pahalıya satılan) nice meyhaneyi gezmişimdir.

İster ağzı açılmamış siyah ve eski tulumlardan olsun, ister ağzındaki mührü açılıp içilmiş küplerden olsun, içkileri pahalıya satın alıp (içmiş ve dostlarıma içirmişimdir).

Ve ben çoğu kez, ut çalan kızın baş parmağıyla düzen verdiği udun namelerini dinleyerek, sabah şarabı içip eğlenmişimdir.

Seher vaktinde, horoz ötmeden, herkes uykudan yeni kalkarken içkiye olan ihtiyacımı tekrar tekrar içerek gidermişimdir.

Ben, arkadaşlarımı Meysir'de (kumarda) ortaya konulmaya layık nice kıymetli develeri, üzerindeki işaretler birbirine benzeyen kumar oklarıyla kura atarak kesmeye çağırmışım (ve ben arkadaşlarıma et ikram ederken kumarda kazandığım etlere tenezzül etmeyip kendi develerimin etinden ikram etmişimdir).

Bu oklarla, kısır veya yavrulu develeri kesmeleri için arkadaşlarımı davet etmişimdir ve kesilen develerin etleri arkadaşlarıma ve bütün komşulara dağıtılmıştır.

Böylece misafirler ve garip düşmüş komşular (benim ikramlarım sayesinde) kendilerini dümdüz, arazileri verimli Tebâle (adlı vadi)'ye inmiş sanırlar.”²³³

Arap tarihinde şiirin gücü, toplumu olumlu yönde etkilemesinin yanı sıra, bazı durumlarda ahlâkî açıdan olumsuz yönlendirme potansiyelini de taşımıştır. Şairlerin etkileyici sözleri ve geniş kitlelere ulaşabilme yetenekleri, zaman zaman yanlış değerlerin yayılmasına, ahlâkî sınırların aşılmasına ve olumsuz davranışların teşvik edilmesine neden olabilmıştır.

2.3. Şair ve Şiirin İslâm'ın Yayılmasındaki Rolü

İslam'ın doğuşuyla birlikte şiirin işlevi de bir dönüşüm geçirdi. İslam'ın mesajını yaymak ve Müslümanların zaferlerini övmek için şiirler kullanıldı. Peygamber Efendimiz'in şairlerinden *Hassan bin Sabit*, Medine döneminde şiirleriyle İslam'ın ilk savunucularından biri olmuştur. Onun şiirleri, Müslüman savaşçılar için

²³² Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti seb`a*, s. 193-198.

²³³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 210-211.

moral kaynağı olmuş ve düşman kabilelerin cesaretini kırmıştır. Hatta Resulullah, şiirleriyle İslâm'ın yardımcısı olmasını istediği *Hassan* için bir minber kurdurmuş, bu minberden şiirlerini okumasını istemiş ve *Hassan*'ın Ruhü'l-kudüs ile desteklendiğini "اهج المشركين فإن روح القدس معك" ²³⁴ "Müşrikleri hicvet, şüphesiz ki Ruhü'l-kudüs seninledir" diyerek ifade etmiştir. Mücadelesinde şairlerden yardım almak isteyen Peygamberimiz, birgün; "Resulullah'ı kılıçlarıyla destekleyen topluluğu, dilleriyle de destelemekten alıkoyan nedir?" diyerek ²³⁵ karşısında İslâm'ı ve Müslümanları küçümseyen pek çok muhalif şair yer alırken yanındakileri onların aleyhine dillerini kullanmaya sevk etmek istemiştir. Böylece İslâm'ın ruhunun ve kaidelerinin şiir yoluyla da benimsenmesi temin edilmek istenmiştir. Peygamber şairi olan *Hassan*'ın yanı sıra Resulullah'ın bizzat yardım talep ettiği *Abdullah b. Revaha* ve *Ka'b b. Malik* de Hz. Muhammed'e, yeni dinin yayılması ve kabul görmesi adına şiirleriyle destek olmuşlardır. Sonraki süreçlerde Câhiliye döneminde yetişen diğer şairlerin de din olarak İslâm'a kani olmalarıyla şiirin inşad amacı ve konuları İslamî bir şekilde evrilmeye başlamıştır. Bu şairler de irşad faaliyetlerinde Müslümanların destekçileri olmuşlardır.

Peygamber şairi olan *Hassan b. Sabit* (ö. 60/680 [?]), Medine'li Ensar'dan olup Müslüman olduktan sonra tüm hayatını Hz. Peygamber'e adanmış en samimi şairlerdendir. Kendisi İslâm'daki tevhid inancını şu beyitlerle savunmaktadır:

تَعَالَيْتَ رَبُّ النَّاسِ عَنْ قَوْلٍ مَنْ دَعَا.... سِوَاكَ إِلَهًا أَنْتَ أَعْلَى وَأَعَجَدُ
فَإِيَّاكَ نَسْتَعْتِدِي وَإِيَّاكَ نَعْبُدُ.... لَكَ الْخَلْقُ وَالنَّعْمَاءُ وَالْأَمْرُ كُلُّهُ ²³⁶

"Ey İnsanların Rabbi! Sen uzaksın, başka tanrılara davet edenlerin sözlerinden, sen en ulu ve en yücesin.

Yaradılış, nimetler ve işlerin tümü sana aittir. Ancak senden hidayet diler ve ancak sana kulluk ederiz."

İslâm aleyhine söylenenlere karşılık da İslâm'ın müdafîi olarak *Hassan b. Sabit*, Hz. Peygamber'i övücü şiirler söylemiştir. O bir şiirinde şöyle demektedir:

²³⁴ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Ebû Habîb Sa'd b. Nasır, Daru küntüz İşbiliyye, Riyad, 2015, C. 14, s. 329, "Edeb", 24 (No. 27700).

²³⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğabe*, C. 2, s. 1153.

²³⁶ *Divanu Hassan b. Sabit*, şrh. Abden Muhenna, Daru'l-kütübi'l-alemiyye, Beyrut, 1994, s. 55.

“Nebisini yitiren bir toplumun hüsrânı haktır vallahi; Resulüne sabah erkenden giden mesuttur vallahi.

Kureyş'in yanından geçti, akıllar dumur; götürdü Ka'b oğullarına, tecdid-i nur.

Nasıl müsavi olur? Yolunu kaybetmiş âmâların dalaleti; öte yanda yol göstericiye uyan mühtedilerin hidayeti!

Bir nebi ki, etrafında görmediklerini görür nasın; her görüldüğünde de okur kitabını, Allah'ın!

Gaipten bir söz söylerse bir gün, musaddak; o günün ya da ertesi günün şafağı; mutlak.

Ebu Bekir! Ecdadın şadıman! Gözlerin aydın! Yaren-i Muhammed olduğun için, Allah'ı hoşnut eden memnun edilir.

Benî Ka'b! Gözlerin aydın! Rütbe-i kemalinden hemşirenin, yollarında çömelip kolladığın için, müminlerin!”²³⁷

İslâm'ın yayılmasından önce şiirlerin temasında iyiyi ve kötüyü Arap fazilet ve reziletleri belirlerken artık helal ve haramlar işlenip kabule sunulmuştur. Örneğin *Raşid b. Abdullah es-Sülemî* kendisini Câhiliye dönemi mevzularını konuşmaya çağıran birine şöyle cevap vermektedir:

“Dedi ki: Gel (eskisi gibi) konuşalım! Olmaz dedim, Allah ve İslâm bunu bana yasak ediyor!

Muhammed'i ve ümmetini görmedin mi, fetihten sonra putları kırarken?

Asıl sen Allah'ın nurunun yayılışını görmeliydin, şirkin yüzünü karanlık bürürken.”²³⁸

Şiirlerde artık Câhiliye övgü ve hiciv konularının yerini İslâmî düsturlara göre şeref ve izzet övünmeleri aldı. Yergiler de İslâm'a göre yanlış görülen davranışlar ve neticesinde de hak edilen azap üzerine söylenmeye başlandı. *Hassan b. Sabit* müşriklere karşı konuya örnek verilebilecek şöyle bir şiir söylemektedir:

وَصَدَّقُوهُ وَأَهْلُ الْأَرْضِ كُفَّارُ... قَوْمِي الَّذِينَ هُمْ آوُوا نَبِيَّهُمْ
لِلصَّالِحِينَ مَعَ الْأَنْصَارِ أَنْصَارُ... إِلَّا خَصَائِصَ أَقْوَامٍ هُمْ سَلَفُ
لَمَّا أَتَاهُمْ كَرِيمُ الْأَصْلِ مُخْتَارُ... مُسْتَبْشِرِينَ بِقَسَمِ اللَّهِ قَوْلُهُمْ
نِعْمَ النَّبِيُّ وَنِعْمَ الْقَسَمُ وَالْجَارُ... أَهْلًا وَسَهْلًا فِي أَمْنٍ وَفِي سَعَةٍ
مُهَاجِرِينَ وَقَسَمَ الْجَادِدِ النَّارُ... وَقَاسَمُوهُ بِهَا الْأَمْوَالِ إِذْ قَدِمُوا

²³⁷ İbn Hibban, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, (2017), s. 102-103.

²³⁸ İbn el-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 38.

لَوْ يَعْلَمُونَ يَتَّبِعِينَ الْعِلْمَ مَا سَارُوا... سِرْنَا وَسَارُوا إِلَى بَدْرِ لِحَيِّهِمْ

“Benim kavmim o kimselerdir ki, onlar peygamberlerini konuk ettiler ve yer halkı küffar iken onlar onu tasdik ettiler.

Onlar ancak kavimlerinin haslarıdır ki onlar salihlerin öncüleridirler. Ensarla beraber yardımcılarıdır.

Aslı kerim, seçilmiş olan zât onlara geldiği zaman, Allah’ın taksimiyle müjdelenmiş olarak,

Hoş geldiniz, safa geldiniz, merhaba, emniyet ve bolluk içinde olasınız ne güzel nebidir ne güzel taksim edendir ve ne güzel komşudur.

Orada ona muhacir olarak geldikleri zaman malları taksim ediniz. İnkarcının nasibi ise ateştir.

Biz ve onlar Bedir’e onların helakı için yürüdük, şayet kesin bir bilgi ile bilselerdi yürümezlerdi.”²³⁹

İslâm’ın devletleşmesinden ve Mekke’nin fethinden sonra putlar teker teker yok edilmeye başlanmıştı. Taif bölgesinde bulunan ve Arapların ortak saygı gösterdiği Lât da yıkıldığı vakit Müslüman olan şair *Şeddad b. Arız el-Cüşemî*, Sakif kabilesinin ona tekrar dönmekten alıkoymak ve düşman etmek için şöyle demektedir.

“Lât’ı korumayınız, onu yok eden Allah’tır! Kendini korumayanı siz nasıl korursunuz?

İşte ateşte yandı, alevlendi; taşları uğruna savaşmadı bile, değersiz!

Allah’ın elçisi ülkenize geldiğinde, döner ve o puta hiçkimse yardım etmez.”²⁴⁰

Evs b. Hacer (ö. 620) de uzun bir yaşantıyla beraber zihinlere işlemiş olan hiyerarşik putperest inancı, Allah’ın üstünlüğünü belirterek yıkmaya çalışmaktadır:

“Lât’a, Uzzâ’ya ve onlara hizmeti tanıyan herkese yemin ederim,

Ve Allah’a da yemin ederim ki, Allah onların hepsinden yücedir!”²⁴¹

Ka’b b. Malik (ö. 50/670) de Hz. Peygamber’i övdüğü bir şiirinde, kendi yollarının aydınlık ve kurtuluşun kaynağının Resulullah olduğunu söyleyerek insanları hak yola çağırmaktadır:

نُورٌ مُضِيٌّ لَهُ فَضْلٌ عَلَى الشُّهُبِ... فَبِنَا الرَّسُولُ شِهَابٌ ثُمَّ يَنْبَعُهُ

²³⁹ İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, (2006), C. 2, s. 409-410.

²⁴⁰ İbn el-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 31.

²⁴¹ İbn el-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 31.

فَمَنْ يُجِبْهُ إِلَيْهِ يَنْجُ مِنْ تَبَابٍ... الْحَقُّ مَنْطِقُهُ وَالْعَدْلُ سِيرَتُهُ
حِينَ الْقُلُوبِ عَلَى رَجْفٍ مِنَ الرُّعْبِ... نَجْدُ الْمَقَدِّمِ، مَاضِي الْهَمِّ، مُعْتَرِمْ
كَأَنَّهُ الْبَدْرُ لَمْ يُطْبِعْ عَلَى الْكَذِبِ... يَمْضِي وَيَذْمُرُنَا عَنْ غَيْرِ مَعْصِيَةٍ
وَكَذَّبُوهُ فَكُنَّا أَسْعَدَ الْعَرَبِ... بَدَا لَنَا فَاتَّبَعْنَاهُ نَصْدَقُهُ
وَنَحْنُ نُنْفِئُهُمْ لَمْ نَأَلْ فِي الطَّلَبِ... جَالُوا وَجَلْنَا فَمَا فَاءُوا وَمَا رَجَعُوا
حِزْبُ الْإِلَهِ وَأَهْلُ الشَّرْكِ وَالنُّصَبِ... لَيْسَا سَوَاءً وَشَتَّى بَيْنَ أَمْرِهِمَا

“İçimizdeki Resul bir şûledir, peşinde aydınlatıcı bir nur gelir, o bütün nurlardan üstündür,

Onun konuşması haktır, sireti adalettir. Kim ona icabet ederse hüsrandan necat bulur.

Yüceliği önde gelen, himmeti köklü kalpler korkudan titreme üzere iken o azimlidir.

Yürür ve bizi saptırmadan himaye eder. Sanki o bir aydır da yalan üzere yaratılmamıştır.

Bizim için zahir oldu ve biz de ona tabi olduk, onu tasdik ederiz, onlar ise onu yalanladılar, tekzip ettiler, biz de Arabin en mesudu olduk.

Onlar harekete geçtiler, biz de harekete geçtik, onlar ne geriye döndüler ne geri durdular. Biz ise onların peşine düşüp onları yakalamakta kusur etmedik.

İkisi bir değillerdir, ikisinin işleri birbirinden uzaktır, biri İlah'ın partisi diğeri ise şirk ve tapılan taşların ehlidir.”²⁴²

İslâm'la beraber bazı kavramların içeriği dönüşüme uğramıştır. Şairler de kavramları yeni İslâmî anlamlarıyla şiirlerde ele almaya başlamışlardır. Örneğin *Hassan b. Sabit*, dalalet, hak, hidayet gibi kelimeleri Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği şekilde şiirine almıştır:

تَرَحَّلَ عَنْ قَوْمٍ فَضَلَّتْ عُقُولُهُمْ... وَحَلَّ عَلَى قَوْمٍ بِنُورٍ مُجَدِّدٍ

هَدَاهُمْ بِهِ بَعْدَ الضَّلَالَةِ رَبُّهُمْ... وَأَرْشَدَهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الْحَقَّ يُرْشَدُ²⁴³

“Akılları düşük bir toplumdan ayrıldı ve yeni bir nurla yani İslâm'la donanmış bir topluluğa yerleşti.

İslâm'la, Rableri onlara delaletten sonra hidayet verdi ve hakka yöneleni doğru yola erıştirdi.”

²⁴² İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, (2006), C. 3, s. 229-230.

²⁴³ *Divanu Hassan b. Sabit*, s. 59-60.

Hassan b. Sabit aşağıdaki beyitinde de sevap, muvahhid, Firdevs cenneti gibi İslâmî terimlere yer vermiştir:

وإن ثواب الله كلُّ موحِّدٍ ... جنانٌ من الفردوس فيها يُتَلَدُّ²⁴⁴

“Allah’ı birleyen herkese, Allah’ın mükafatı (sevabı), içinde ebedî kalacakları Firdevs cennetidir.”

Hiz. Peygamber’in şairlerinden olan *Abdullah b. Revaha*’nın (ö. 8/629) da şiirleri İslâmî terimlerle donanmıştı. Allah, Resul, ecir, sevap, sabır, dua, sadaka, namaz gibi pekçok kelimeyi şiirlerinde kullanmaktaydı. Aşağıda bir şiirine yer verilecektir:

تالله لو لا الله ما اهتدينا ... ولا تصدقنا ولا صلينا

الكافرون قد بَعَوْا علينا ... إذا أرادوا فتنةً أبينا

فاغفر فداء لك ما اقتضينا ... وثبت الأقدام إن لاقينا

وأنزلن سكينه علينا ... ونحن عن فضلك ما استغنيا²⁴⁵

“Allah’a yemin olsun ki şayet Allah olmasaydı, biz ne hidayete ererdik ne sadaka verirdik ne de namaz kılardık.

Bağışla, isteklerimizin hepsi sana feda olsun, düşmanla karşılaştığımızda ayaklarımızı sabit kıl.

Ve üzerimize sükûnet indir, bizler senin lütuf ve iyiliğinden müstağni değiliz.”

Yine *Abdullah b. Revaha*’nın aşağıdaki şiirinde de Kur’ânî ifadelerle rastlanmaktadır:

شهدتُ بأن وعد الله حق ... وأن النار مئوى الكافرينا

وأن العرش فوق السماء طاف ... وفوق العرش رب العالمينا

وتحمِلُهُ ملائكة كرام ... ملائكة الإله مقررينا²⁴⁶

“Şahitlik ederim ki, Allah’ın vaadi haklı ve şüphesiz ki, ateş kafirlerin meskenidir.

Ve şüphesiz ki, Arş, gökyüzünün üzerinde dolaşır, Arşın üzerinde de alemlerin Rabbi vardır.

Ve onu kerim melekler taşımaktadır, Allah’ın yakınlaştırmış melekleri.”

²⁴⁴ *Divanu Hassan b. Sabit*, s. 93.

²⁴⁵ *Divanu Abdillan b. Revaha ve dirasetu fi siretihi ve şî`rihi*, thk. Velid Kassâb, Daru’l-ulûm, Riyad, 1981, s. 96.

²⁴⁶ *Divanu Abdillan b. Revaha*, s. 92.

Bu örneklerde de görüldüğü üzere Kur'ân lafızları şairlerin şiirlerine konu olmuş, Kur'ân ifadelerindeki yüksek anlamlar ifadelere yansımış, onların şiirlerinde, İslâmî ruh ışığını saçmıştır. Tebliğ ve irşad görevinde Hz. Muhammed'in davasına sahip çıkılmış ve toplumun bu dini benimsemesinde destekçi olunmuştur. Ahlakî bir toplum inşasında başarılı olunmuş ve putperest inanış yıkılmıştır. Bu dönemden sonra da Arap şiirinde Kur'ân-ı Kerîm'in etkisi hiçbir zaman azalmamış, tersine gittikçe artmıştır. Müslüman şairler şiirlerinde Kur'ân-ı Kerîm lafızlarını da anlamlarını da kullanmışlar, Kur'ân ve hadis ifadelerini edebî eserlerde kullanmak anlamındaki “iktibas” edebî bir sanat sayılmıştır. Kur'ân lafızları en fasih lafızlar, anlamları da en yüce anlamlar kabul edildiği için bu etki artarak devam etmiştir. Hatta hem geçmişte hem de modern dönemde Müslüman olmayan Arap şairleri bile Kur'an'ın lafız ve anlamlarından etkilenmiş, şiirlerinde kullanmışlardır.²⁴⁷

İslam'ın yayılmasında şairlerin rolü önemli olmuştur. Şairler, sözün gücünü kullanarak yeni inancın mesajını yaymış, savunmuş ve etkili bir şekilde geniş kitlelere ulaştırmışlardır. Hz. Muhammed'in etrafında toplanan ve İslâm'ı kabul eden şairler, yeni dini coşkuyla savunmuşlardır. Bu şairler, şiirleriyle Müslümanların moralini yükseltmiş, inançlarını pekiştirmiş ve İslâm düşmanlarının eleştirilerine karşı etkili cevaplar vermişlerdir. En etkilileri arasında *Hassan b. Sabit*, *Ka'b b. Malik* ve *Abdullah b. Revaha* sayılabilir. Hassan bin Sabit, özellikle hicivleriyle İslam düşmanlarına karşı güçlü bir sözlü mücadele vermiştir.

---

²⁴⁷ Çağrıcı (ed.), *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, s. 148.

3. BÖLÜM

ŞAİR VE ŞİİRİN TARİH VE DİĞER BAZI İLMÎ ALANLARA ETKİLERİ

Astronomi, tabiplik dahil pek çok ilim ehlinin şiirle yol alması neredeyse bir zorunluluk halini almıştı. Şiire gösterilen ilgi o kadar büyük olmuştur ki felsefe, matematik, kelam gibi ilim kitapları manzum bir şekilde yazılmış ve bazı rivayet ve tarih kitapları da şiirlerle doldurulmuştur.²⁴⁸ Özellikle hicrî 1. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli alanlarda klasik Arap şiirine duyulan ihtiyacın artması, dil ve edebiyat râvilerini şiirleri derlemeye sevk etmiştir. Bunun neticesinde kabilelere özgü divanların yanı sıra bazı şairlerin divanları rivayet edilerek kayıt altına alınmıştır. Ayrıca daha önce şifahi olarak sürdürülen şiir ve şairi eleştirme faaliyetleri de tedvin çalışmalarıyla birlikte şiir divanlarına paralel bir şekilde yazıya geçirilmiştir. Tüm bunlar göstermektedir ki henüz erken kabul edilebilecek bir dönemde İslamî ilimlerden ayrı olarak klasik Arap şiirine ciddi anlamda önem verilmiştir. Aslında günümüze ulaşan eserlerden hareketle klasik dönemde şiire atfedilen önemin hangi boyuta ulaştığını tahmin etmek pekâlâ mümkündür. Öyle ki Fuat Sezgin'in *GAS* [*Geschichte des arabischen Schrifttums*] adlı eserinin birinci ve ikinci ciltlerindeki içerikten hareketle George Makdisi'ye göre, ilk dört buçuk asırlık dönemde yazılan ve ismen bilinen eserler arasında manzum eserlerin sayısı, din ve tarih alanlarında yazılan mensur eserlerin hepsinin toplamından daha fazla olmuştur.²⁴⁹ Dolayısıyla ilk zamanlarda tüm ilimlerden fazla olarak şiirin incelenip kayıt altına alınması daha sonra disipline olan diğer ilimlere kaynaklık etmesini kaçınılmaz kılmıştır. Neticede şiire verilen bu önem, sonraki tarihlerde de kendini korumuş ve şiir eksenli birçok çalışma yapılmıştır.²⁵⁰

²⁴⁸ Fehmî, *Medresetu'l-Arab*, s. 115.

²⁴⁹ George Makdisî, *İslâm'ın Klasik Çağında ve Hristiyan Batı'da Beşerî İlimler*, çev. H. Tuncay Başoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul, 2019, s. 177.

²⁵⁰ Fehmî, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, C. I, s. 23-24.

1. TARİH

Toplumların bir tarihe sahip olmaları önemli bir gereklilik ve bu milletler için hem millî hem de mânevî bir zorunluluk ihtiva eder. İster sözlü ister yazılı olsun bir topluluğu bir arada tutan en kuvvetli bağlardan biri bireylerinin paylaştığı müşterek tarih bilincidir.²⁵¹ Araplarda da ortak tarih şuurunun göstergesi, şiire gösterdikleri rağbet ve ehemmiyettir. Nitekim Fehmi, Arap edebiyat tarihine dair eserinde, Arapların şiirle çok fazla içli dışlı ve hemhal olduklarını ifade ettikten sonra bunun sebebini; şiirin onlar için bütün manasıyla tarih anlamına geldiği şeklinde ifade etmektedir.²⁵² Araplar nezdinde şiir, edebiyatın en yüksek seviyesini teşkil eder.²⁵³ Arapların onur ve toplumsal statüsünü muhafaza eden, geçmişteki zafer ve mefâhirini unutulmaya karşı koruyan ve ata mirası olguları yaşatan şairlerdir. Zira Arapların örf, âdet, eyyâm, ensâb ve önemli bilgileri şiirle korunabilmiştir. Yine Fehmi'nin ifadesine göre; şairin sözü, tarihî bir rivayet telakki olunurdu. Her rivayetin bir şiire dayanması da rivayetin esaslarından biriydi. Bir şiiri referans göstermeyen rivayetlere ehemmiyet verilmezdi.²⁵⁴

Arap şairlerinin savaşlar üzerindeki etkisi yalnızca askerî alanda değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın şekillenmesinde de görülebilir. Şairler, bir savaşın hikâyesini nesilden nesile aktararak zaferleri ölümsüzleştirmiş, savaşların nedenlerini ve sonuçlarını da şiirlerinde kayda geçirmiştir. Bu da şiiri, tarihin bir tanığı haline getirmiştir. Şiir eskiden beri Araplar için tarihî bir malumat kaynağıydı. Tarihe dair bir şey öğrenmek istediklerinde ilk olarak konuya dair bir şiir araştırırlar ve şiir uzmanlarına danışırlardı. Örneğin insanların bir kısmı şiirden referans bulmak maksadıyla şiir konusunda ehil bulunan Abdullah b. Abbâs'a (ö. 68/687-688) gelirlerdi. Gelenlerin bazıları ensab ilminden bazıları da Arapların geçmişte yaşadıkları olaylardan sormaktaydı.²⁵⁵

Ensab ilmi de soy bağlarına gösterdikleri önem ve ihtimam çerçevesinde Araplar tarafından geliştirilen bir ilimdir. Dönemlerinin insanı olarak, ensab ilmine de

²⁵¹ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 5.

²⁵² Fehmi, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, C. 1, s. 92.

²⁵³ Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih ve nakdih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Dâru'l-ceyl, Suriye, 1981, C. 1, s. 29.

²⁵⁴ Fehmi, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, C.1, s. 229

²⁵⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 6, s. 372.

kayıtsız kalmayan şairler, şiirlerine bunları da aktararak korunmalarını sağlamışlardır. Ensâb ilmi verileriyle, kabile ve aşiretler tasnif edilmekte, asıl ataya ulaşınca kadar kabileler arasındaki akrabalık münasebetleri ve kabilelerin birbirleriyle olan irtibatları açıklanmakta, muhtelif kabilelerin birbirleriyle kaynaşmaları, asılda meydana gelen ayrılımlar, aynı zamanda da karşılıklı kabile iltihakları incelenmektedir. Bu ilim, benzer şekilde kabile adlarını, kabilenin diğer kabilelerle yaptığı anlaşmaları ve anlaşma sebeplerini de ele alır. Ayrıca ensâb ilmiyle uğraşanların Arap şiiriyle de çok yakından ilgilendikleri anlaşılmaktadır. Çünkü neseb bilgilerine ulaşmak, kabilelerin ahhâr ve şiirlerini de yakından bilmeyi gerektirmektedir.²⁵⁶ Nitekim ensab kitapları incelendiğinde bolca şiirden istifade edildiği görülür.²⁵⁷ Sonuç olarak şiirlerde kaydedilen ensab bilgileri vasıtasıyla Arap tarihine daha aydınlık bir pencere açılmaktadır.

Ayrıca Araplar arasında tarihî başarılarla övünme ve bunu unutulmaktan korumak adına sürekli dile getirme adeti vardı. Örneğin Kureyş'in her batnından bir şair çıkıp şöyle derdi: “Bizden falancı, falan gün bizimdir” der ve ne kadar şeref varsa hepsini şiirinde anar ve sonra da şöyle söylerdi: “Bizim dediklerimizi kim inkâr eder? Onun da bizim gibi bir günü var mıdır? Yahut onun da bizim gibi iftihar etme günü varsa getirsin”. Ardından bir şair kalkıp söylenenler hakkında şiir söylerdi. O kabileyle iftihar eden yahut o kabileyle aralarında karşılıklı nefret duyguları bulunanlar kalıp o kabilenin ayıplarını, kötülüklerini, şiirle yapılan hicivleri zikreder, sonra hangi kabileye mensup ise onunla iftihar ederdi.²⁵⁸ Bu gelenekle ilgili *Tarafe*, muallakasında şöyle demektedir:

وإنْ يَلْتَقِ الحَيُّ الجَمِيعُ ثَلَاثِنِي ... إلى ذِرْوَةِ البَيْتِ الشَّرِيفِ المُصَمَّدِ

“Dağılmış olan kabile bir yere toplanıp da soyla sople övünmeye kalktıkları vakit beni herkesin baş vurduğu yüksek hanedanın tâ tepesinde bulursun.”²⁵⁹

²⁵⁶ Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, s. 209-212.

²⁵⁷ Bk. Ebû'l-Münzir Hişam İbnu'l-Kelbî, *Cemheretu'n-neseb*, thk. Ali Ömer, Mektebetü's-sekafeti'd-diniyye, Kahire, 1431/2010; Ebû Abdullah Mus'ab ez-Zübeyrî, *Kitabu nesebi Kureyş*, Daru'l-maarif, Kahire, ts.; ez-Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretu nesebi Kureyş ve ahhâruha*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Matbaatu'l-medenî, y.y., h. 1381.

²⁵⁸ Ezrakî, *Ahbaru Mekke*, (2017), s. 590-591.

²⁵⁹ *Muallakât-ı seb'a*, (2018), s. 75.

Aşağıda da şiirlerden örnekler verilerek bazı tarihî olaylar zikredilecektir. Daha önce bahsi geçen ve Câhiliye döneminde yaşamış olan *Züheyr b. Cenab*, kavminin lideri ve savaşlara yön veren iyi bir şairdi. Uzun yıllar yaşayan Züheyr 200 küsur olaya iştirak etmiştir. Bekr, Tağlib, Cestr, Gatafan gibi kabilelerle yaptığı savaşların ayrıntıları bilinmektedir. Örneğin Gatafan kabilesi ile yaptığı savaşın sebebi şöyleydi: Gatafanoğullarından bir boy Tihame'den çıkıp toplu halde yollarına devam ederken karşılarına Mezhiç kabilesinden Suda' çıktı ve saldırıya geçip onlarla savaşa tutuştu. Gatafanoğulları, Suda' kabilesine karşı koydular ve onları mağlup ettiler. Mallarına el koydular dolayısıyla güçlenip kuvvetlendiler. Sonra Mekke gibi bir Harem inşa etmek istediler. Nihayet *Züheyr b. Cenab*, onların bu hareketini ve kararlarını haber alınca, kavmini toplantıya çağırdı, kendisine ulaşan haberleri anlattıktan sonra; "Bizim geriye bırakacağımız en büyük haslet onların bu hareketine engel olmaktır" dedi. Bu isteğini kabul eden kavmiyle Gatafan kabilesine savaş açtı. Neticede *Züheyr b. Cenab* onları mağlup edip maksadına ulaştı. Onlardan bir süvariye yakalayıp haremlerinde öldürdü ve böylece haremlerini muattal hale getirip yıkılmaya terk etti. Daha sonra Gatafan kabilesine iyilikte bulunup kadınlarını geri verdi, fakat mallarına el koydu. *Züheyr b. Cenab* konuya dair şöyle bir şiir serdetmiştir:

تَلَقَيْنَا وَأَحْرَزَتِ النِّسَاءُ... فَلَمْ تَصْبِرْ لَنَا غَطْفَانُ لَمَّا
إِلَى عَذْرَاءَ شِيمَتْهَا الْحَيَاءُ... فَلَوْلَا الْفَضْلُ مِنَّا مَا رَجَعْتُمْ
وَأَوْتَارَا وَدُونَكُمْ اللَّقَاءُ... فَدُونَكُمْ دُيُونًا فَاطْلُبُوهَا
لُيُوثٌ جِبِينَ يُحْتَضِرُ اللَّوَاءُ... فَإِنَّا حَيْثُ لَا يَخْفَى عَلَيْكُمْ
فَضَاءُ الْأَرْضِ وَالْمَاءِ الرَّوَاءُ... فَقَدْ أَضْحَى لِحَيِّ بَنِي جَنَابٍ
بَارْمَاحٍ أَسِنَّتُهَا ظِمَاءُ... نَقَيْنَا نَحْوَةَ الْأَعْدَاءِ عَنَّا
لَقَيْنَا مِثْلَ مَا لَقِينَتْ صُدَاءُ... وَلَوْلَا صَبْرُنَا يَوْمَ النَّقَيْنَا²⁶⁰

“Karşılaştığımız zaman Gatafan Kabilesi karşımızda duramadı ve kadınları ellerinden alındı.

Eğer biz faziletle davranmasaydık, onlar karakter ve huyu utanmak olan bakire kızlarına tekrar kavuşmayacaklardı.

İşte intikam ve alacaklarınız, haydi talep edip alın! İsterseniz tekrar karşılaşalım.

²⁶⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, (1997), C.1, s. 454-455.

Sancak hazırlandığı zaman biz aslan kesiliriz; bu sizin için bilinen bir husustur.

Bundan böyle geniş yeryüzü ve kandırıcı bol sular Cenaboğulları 'nın oldu.

Biz, dişleri sağlam olan mızraklarla düşmanların kibir ve gururunu kendimizden bertaraf edip uzaklaştırdık.

Eğer onlarla karşılaştığımız zaman sabır ve metanet göstermeseydik, Suda' Kabilesi 'nin başına gelenler bizim de başımıza gelecekti.”²⁶¹

Kur’ân-ı Kerim’de de bahsedilen Ashab-ı Uhud olayına sebep olan Himyer krallarından Zû Nüvas adlı melik Yahudiliği din olarak benimsemişti. Tüm halkından da bu dini kabul etmelerini istemişti. Necranlılar hariç tüm Himyer halkı Yahudiliği seçti. Hristiyan olan Necranlılar, Zû Nüvas’ın davetini kabul etmeyince, Zû Nüvas ikinci seçeneklerinin öldürülmek olduğunu söyledi. Ancak Necranlıları dinlerinden vazgeçiremedi. Bunun üzerine büyük ateş çukurları kazdırarak onları öldürdü. Dindaşlarının Yahudi bir melik tarafından öldürüldüğü haberi Bizans imparatoruna ulaştırılınca imparator yine Hristiyan olan Habeş hükümdarına bir mektup yazarak Necranlılara yardıma gitmesini söyledi. Harekete geçen Habeş ordusu Zû Nüvas’ı mağlup etti. Bu olay şiirlere konu olmuştur. *Zû Cedin* adında bir şair bu olayı şiirinde şöyle ele almaktadır:

بنوه مسمكا في رأس نيق... وغمدان الذي نبئت عنه
إذا يمسي كتوماض البروق... مصابيح السليط يلحن فيه
وغير حسنه لهب الحريق... فأصبح بعد جدته رمادا
وحذر قومه ضنك المضيق... وأسلم ذو نواس مستميتا
لا تهلكي أسفا في إثر من ماتا... هونكما لن يرد الدمع ما فاتا
وبعد سلحين يبني الناس أبياتا... أبعد بينون لا عين ولا أثر²⁶²

“İçinde gecelediğimiz Gamdân'ı, Bir dağın başında onu sağlam inşa etmişlerdi.

Gece olduğu zaman şimşeklerin saçtığı ışık gibi, Oradan zeytinyağı lambaları belirliyordu.

Bundan (şavaştan) sonra nehrin kenarı küle döndü, Onun güzelliğini ateşin alevleri bozup perişan etti.

²⁶¹ Ebû'l-Hasan İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, çev. Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul, 1989, C. 1, s. 485.

²⁶² Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, (1983), C. 1, s. 135-136.

Zû Nüvas da intihar ederek teslim oldu ve kavmini darlık sıkıntısından uzaklaştırdı.

İkinizin yüz karası, aktıkları müddet, Gözyaşlarım durduramayacaktır. Ölenlerin ardından boşuna esef etme,

En uzak evler ne göz ne eser, Deve yavrularından sonra insanlar evler inşa ediyorlar.”²⁶³

Arap tarihinde, Kur’ân’da da zikredilen önemli bir olay vuku bulmuştur. Bu olay Ebrehe ile Kureyş kabilesi arasında meydana gelen Fil olayıdır.²⁶⁴ Câhiliye şairleri bu olayı da şiirlerine konu edinmişlerdir. Kur’ân bu olaydan bahsetmeseydi bile bu olay hakkında Câhiliye döneminde birbirini doğrulayan pek çok rivayetle birbirini destekleyen pek çok şiir bulunmaktadır. *Ebû Kays b. el-Eslet* (ö. 1/623) bu konu hakkında şöyle bir şiir serdetmiştir:

ش إذ كل ما بعثوه رزم... ومن صنعه يوم فيل الحبر
وقد كلموا أنفه بالخزم... محاجنهم تحت أقرابه
إذا يميموه قفاه كلم... وقد جعلوا سوطه مغولا
يلفهم مثل لف القزم... فأرسل من فوقهم حاصبا
وقد تأجوا كثؤاج الغنم... يحث على الطير أجنادهم²⁶⁵

“Allah 'ın işlerindendir ki, Habeşlilerin fili her sürmek istediklerinde,

Fil gitmeyip çakılıp kaldı. Çomaklarını filin karnının altına sokarak kaldırmak istediler,

Hazem denilen kıldan halkayla burnundan çekerek yaraladılar, Filin kamçısını kandan rengarenk yaptılar.

Üst taraflarından şiddetli kasırga gönderdi, alçaklar gibi onları bir yerde toplayan,

Onların orduları kuşlardan dolayı koşturuyor, Koyunların melemesi gibi melediler.”²⁶⁶

Habeş ordusu, Yahudi Himyer hükümdarı Zû Nüvas'ı mağlup ettikten sonra kendi topraklarına dönmeyip Himyer topraklarını hakimiyetleri altına aldılar. Ta ki Hz. Peygamber'in doğumundan iki yıl sonra Himyerli Seyf Zî Yezzen Habeşlilerle girdiği savaşta galip gelip Himyer'in kralı olana dek. Bu konuda meşhur Câhiliye şairi

²⁶³ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, (2017), s. 138-140.

²⁶⁴ Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, çev. Kasım Yayla, Merve Yayınları, İstanbul, 2002, el-Fil 105/1-5.

²⁶⁵ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, (1983), C. 1, s. 154-156.

²⁶⁶ Ezrakî, *Ahbaru Mekke*, (2017), s. 159.

Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın (ö. 8/630 [?]) babası şair *Ebu's-Salt es-Sekafi* şöyle bir şiir söylemiştir:

خيم في البحر للأعداء أحوالا... لا تطلب الثأر إلا كابن ذي يزن
فلم يجد عنده النصر الذي سالا... أتى هرقل وقد شالت نعامتهم
من السنين يهين النفس والمالا... ثم انتحى نحو كسرى بعد عشرة
تخالهم فوق متن الأرض أجبالا... حتى أتى ببني الأحرار يقدمهم
أسد يربين في الغيصات أشبالا... يبيض مرازية غلب أسورة²⁶⁷

“İntikamı ancak Zû Yezen'in oğlu gibi al, düşmanlar için senelerce denizde çadır kurdu (bekledi).

Hirakl'ın yanına gelerek istediği yardımı, onun bayrağını yükseltmesine rağmen bulamadı.

Sonra aradan on sene geçti, sonra da nefisini ve malını alçaltarak Kisra'ya yaslandı.

Öyle ki Benî Ahrar'a gelerek onlara, dağların üstünde ve topraktaki susamların yağlarını takdim ediyordu.

Arap kumandanı zırh giyerek İran kumandanına galip geldi, Aslan ormanlarda yavrularını terbiye eder.”²⁶⁸

Kıymetli bir şiir de Bekr kabilesine mensup *Hâris b. Hillize*'ye (ö. 570) ait muallakadır. Muallaka, Câhiliye dönemindeki Arap savaşlarına (eyyamul arab) dair bilgiler ve yer adlarıyla birçok nadir ve garip kelimeler yanında ustaca kullanılmış edebi sanatlar ve ince tasvirler ihtiva etmesi sebebiyle tarihî ve edebî bir değere sahiptir. Şair, kabilesinin kahramanlık ve erdemlerini mükemmel bir üslupla ifade ettiği için övünme konusunda "el-Hâris b. Hillize'den daha övünücü" şeklinde darb-ı mesele konu olmuştur.²⁶⁹ Muallaka şiiri aşağıdaki gibidir:

سُ غَوَارًا لِكُلِّ حَيٍّ عَوَاءٌ ... هَلْ عَلِمْتُمْ أَيَّامَ يَنْتَهَبُ النَّا
رِينَ سِيرًا حَتَّى نَهَاها الْحِسَاءُ ... إِذْ رَفَعْنَا الْجِمَالَ مِنْ سَعَفِ الْبَحْ
نَا وَفِينَا بَنَاتُ قَوْمٍ إِمَاءُ ... ثُمَّ مَلْنَا عَلَى تَمِيمٍ فَأَحْرَمَ
لِ وَلَا يَنْفَعُ الدَّلِيلُ النَّجَاءُ ... لَا يُقِيمُ الْعَزِيزُ بِالْبَلَدِ السَّهْ

²⁶⁷ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, (1983), C. 1, s. 148-150.

²⁶⁸ Ezrakî, *Ahbaru Mekke*, (2017), s. 154.

²⁶⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 222-223.

رَأْسُ طَوْدٍ وَحَرَّةٌ رَجْلَاءُ... لَيْسَ يُنْجِي الَّذِي يُوَانِلُ مَنَا
عِنْدَ عَمْرٍو وَهَلْ لِدَاكَ انْتِهَاءُ... أَيُّهَا النَّاطِقُ الْمُبْلَغُ عَنَا
تُ ثَلَاثُ فِي كُلِّهِ الْقَضَاءُ... مَنْ لَنَا عِنْدَهُ مِنَ الْخَيْرِ آيَا
عَتَ مَعْدُ لِكُلِّ حَيٍّ لَوَاءُ... آيَةُ شَارِقِ الشَّقِيقَةِ إِذْ جَا
قَرِظِي كَأَنَّهُ عِبْلَاءُ... حَوْلَ قَيْسٍ مُسْتَلِيمِينَ بِكَبِشٍ
هَاهُ إِلَّا مُبْيَضَّةٌ رَعْلَاءُ... وَصَنَيْتِ مِنَ الْعَوَاتِكِ لَا تَنْدُ
رُجٌ مِنْ خُرَيْبَةِ الْمَزَادِ الْمَاءُ... فَرَدَدْنَاهُمْ بِطَعْنٍ كَمَا يَخُ
نَ شِلَالًا وَدُمِّي الْأَنْسَاءِ... وَحَمَلْنَاهُمْ عَلَى حَرَمِ تَهْلَا
هَزُ فِي جُمَةِ الطَّوِيِّ الدَّلَاءُ... وَجَبَّهْنَاهُمْ بِطَعْنٍ كَمَا تَنْدُ
وَمَا إِنْ لِلْحَائِنِينَ دِمَاءُ... وَفَعَلْنَا بِهِمْ كَمَا عَلَّمَ اللَّهُ
وَلَهُ فَارِسِيَّةٌ خَضْرَاءُ... ثُمَّ حُجْرًا أُعْنِي ابْنَ أُمِّ قَطَامٍ
سِ عُنُودٌ كَأَنَّهَا دَفَوَاءُ... وَمَعَ الْجَوْنِ جَوْنِ آلِ بَنِي الْأَوْ
مِنْ قَرِيبٍ لَمَّا أَتَانَا الْحِبَاءُ... وَوَلَدْنَا عَمْرَو بْنَ أُمِّ أَنْسِ
مِ فَلَائَةٍ مِنْ دُونِهَا أَفْلَاءُ... مِثْلُهَا تُخْرِجُ النَّصِيحَةَ لِلْقَوِ
تَتَعَاشَوْا فِي النَّعَاشِي الدَّاءُ... فَاتْرُكُوا الطَّيِّخَ وَالتَّعَاشِي وَإِمَا²⁷⁰

“Hatırladınız mı, insanların birbirine savaş açtığı ve her oymaktan bir feryat yükseldiği günleri?

Hani biz, Bahreyn hurmalıklarından develerimizi süratle kaldırıp el-Hisa'ya kadar dolu dizgin ilerlemiştik.

Sonra dönüp Temîm kabilesi üzerine hücum etmiş ve elimizde kavmin kızları tutsak olduğu halde haram aylarına girmiştik.

Ne güçlüler oturabiliyorlardı düz yerlerdeki kentlerde, ne de kaçış yarar sağlıyordu güçsüzlere.

Ne dağ başı ne de sarp kayalıklar barındırabiliyordu bizden kaçıp kurtulmak isteyenleri.

Ey Amr'ın katında hakkımızda olmadık iftiralarda bulunan; vazgeçmeyecek misin bu yalanlardan!

²⁷⁰ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti seb`a*, s. 277-283.

O (Amr) ki, yanında hepsinde de üstünlüğümüze hüküm bulunan üç iyi delilimiz vardır.

Şâriku's-şakîka savaşıdır bu delillerden biri; hani Ma'add kabilelerinin her biri kendi sancaklarıyla gelmişti ya.

Zırhlı olarak toplanmışlardı Kays'ın etrafında; kaya gibi koç yiğit bir Yemenlinin komutası altında.

Hür anaların doğurduğu yiğitlerdi ki onlar; yıldırabilirdi onları ancak tepeden tırnağa zırhlı, uzun kılıçlı olanlar.

Biz onları hezimete uğrattık, büyük tulumlardan su boşalıncasına kanlarını akıtan mızraklarımızla.

Onları kovaladık, baldırları kanlar içinde olarak Sehlân Dağı'nın sarp yerlerine sürdük. Suyu bol kuyuya kovaların daldırılması gibi, mızraklarımızı saplayarak karşıladık onları.

Onlara öyle bir iş ettik ki, ancak Allah bilir; yoldan çıkmışların kanları heder olmaya mahkumdur.

(Bu delillerin ikincisine gelince,) Sonra komutasında İranlı yeşil bir birlik bulunan, Ümmü Katâm'ın oğlu Hucr ile yaptığımız savaştır.

(Üçüncüsü ise), Evs Oğulları hanedanından Cevn'in maiyetindeki yalçın kaya misali inatçı birlikleriyle savaşmamızdır.

Ümmü Unâs oğlu Amr'ı biz dünyaya getirdik, yakın akrabalık nedeniyle; annesinin mehri bize ulaştığında (onun dayılarıyız).

Aramızdaki böylesi yakınlık, nasihat etmemizi gerektirir ona; zira ayırımız gayrımız yok onunla.

Bırakın kibirlenmeyi, körü körüne gitmeyi; eğer körü körüne giderseniz, işte bundadır felaket.²⁷¹

Amir b. Tufeyl'e (ö. 11/632) ait bir kasidede şair hamâset temasını yoğun bir şekilde işlemiştir. On üç beyitten oluşan kasidede şair kendi kabilesi Benî Amir b. Sa'saa ile Benî Hâris b. Ka'b ve müttetikleri arasında gerçekleşen Feyf-i Rîh Savaşı'nı konu edinmektedir. Savaşta hiçbir tarafın zaferle ayrılmadığı ancak Benî Amir b. Sa'saa'nın onurlu bir şekilde mücadele ettiği rivayet edilir. Eyyamu'l-Arab'a dair olan şiir şu şekildedir:

(وَأَنْتَ حِصَانٌ مَاجِدُ الْعِرْقِ فَاصْبِرْ... أَلَسْتَ تَرَى أَرْمَاحَهُمْ فِي شُرْعَا)

²⁷¹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 224-227.

(صبرت وأحشى مثلَ يومِ المُشَقَّرِ... أَرَدْتُ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ اللهُ أَنَّنِي
(لَقَدْ شَانَ حُرَّ الْوَجْهِ طَعْنَةً مُسْهِرٍ... لَعَمْرِي وَمَا عَمْرِي عَلَيَّ بِهِيْنِ
(جَبَانًا فَمَا عُدْرِي لَدَى كُلِّ مَحْضَرٍ... فَبَيْسَ الْفَتَى إِنْ كُنْتُ أَعُورَ عَاقِرَا
(عَشِيَّةَ فَيْفِ الرِّيحِ كَرَّ الْمُدُورِ... وَقَدْ عَلِمُوا أَنِّي أَكْرُ عَلَيْهِمُ
(نَجِيعُ كَهْدَابِ الدَّمَقْسِ الْمُسِيرِ... وَمَا رِمْتُ حَتَّى بَلَ نَحْرِي وَصَدْرُهُ
(أَقْلِي الْمِرَاحَ إِنَّنِي غَيْرُ مُقْصِرٍ... أَقُولُ لِنَفْسٍ لَا يُجَادُ بِمِثْلِهَا
(وَلَكِنْ أَتُنَا أُسْرَةً ذَاتُ مَفْخَرٍ... فَلَوْ كَانَ جَمْعٌ مِثْلُنَا لَمْ نُبَالِهِمْ
وَأَكْلَبَ طُرًّا فِي لِبَاسِ السُّنُورِ... فَجَاؤُوا بِفُرْسَانِ الْعَرِيضَةِ كُلِّهَا²⁷²

“Görmez misin mızrakların bana doğrultulduğunu? Sen asil bir atsin, sabret!”

Allah’ın sabrettiğimi bilmesini istedim. Doğrusu ben Muşakkar savaşı gibi bir günden korkarım.

Hayatım üzerine yemin ederim ki - zira hayatım benim için basit bir şey değildir- Müshir’in darbesi yüzümün güzelliğini bozdu.

Ne zavallı bir adam olurum eğer kısırlığıma ve tek gözlülüğüme korkaklığı da eklersem. Bütün meclislerde bahanem ne olur?

İyi biliyorlar ki Feyf-i Rîh akşamı onlara putun etrafında tavaf eder gibi saldırdıkça saldırdım.

Boğazım ve göğsüm çizgili ipekli bir kumaşın püskülü gibi akan kanla kaplanana kadar durmadım.

Kendisi gibisiyle aşık atılmayacağını (sanan) birisine derim ki: ‘Fazla sevinme, henüz pes etmedim.’

Evet, sayıca bizim kadar olsalardı onlara aldırış etmezdik ancak övülesi bir kalabalıkla geldiler.

Yemen’in bütün süvarileri ve deri zırhlara bürünmüş Benî Ekleb’in tamamıyla geldiler.”²⁷³

Son iki beyitte ise şair savaşta neden galip gelemediklerini açıklamakta ve bunu düşmanlarının sayıca çokluğuna bağlamaktadır. Ancak şairin kabilesi sayıca çok az olmalarına rağmen daha önce de belirtildiği üzere savaşı beraberlikle

²⁷² Ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, s. 362.

²⁷³ Durmuş, *Arap Şiiri Antolojisi*, s. 174-176.

sonuçlandırmışlar ve bu sayede kabileler arasındaki saygınlıklarını oldukça arttırmışlardır.

Uhud Gazvesi sonunda Ebû Süfyân savaş meydanından ayrılmadan önce Müslümanlarla bir yıl sonra Bedir’de tekrar karşılaşmak istediklerini tehditkâr bir ifade ile söylemiş, Hz. Peygamber de bu teklifi kabul ettiğini Ömer’in gür sesiyle Ebû Süfyân’a duyurmuştu. Ancak bu söz müşrikler tarafından yerine getirilmemiştir. Bununla ilgili *Abdullah b. Revaha* şöyle demektedir:

لَمِيعَادِهِ صِدْقًا وَمَا كَانَ وَاقِيَا ... وَعَدْنَا أَبَا سُفْيَانَ بَدْرًا فَلَمْ نَجِدْ
لَأُبَيْتٍ دَمِيمًا وَافْتَقَدْتُ الْمَوَالِيَا ... فَأُقْسِمُ لَوْ وَافَقْتَنَا فَلَقَيْنَا
وَعَمْرًا أَبَا جَهْلٍ تَرَكَنَاهُ ثَاوِيَا ... تَرَكَنَا بِهِ أَوْصَالَ عَثْبَةٍ وَابْنَهُ
وَأَمْرُكُمُ السَّيِّئُ الَّذِي كَانَ غَاوِيَا ... عَصَيْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ أَفْ لِدِينِكُمْ
فِدَى لِرَسُولِ اللَّهِ أَهْلِي وَمَالِيَا ... فَإِنِّي وَإِنْ عَنَقْتُمُونِي لِقَائِلُ
شِهَابًا لَنَا فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ هَادِيَا ... أَطْعَمَاهُ لَمْ نَعْدِلْهُ فِينَا بَعْغِيرِهِ

“Ebû Süfyan ile Bedir’de buluşmak üzere vadeleştik, onu vadeleşmesinde doğru sözlü bulmadık ve o vaadini yerine getiren olmadı.

Kasem ederim ki şayet bizimle ahdini yerine getirseydin ve bizimle karşılaşısaydın elbette mezmum olarak ve akrabalarını kaybetmiş olarak dönerdin.

Orada Utbe’nin ve onun oğlunun uzuvlarını tek tek olarak bıraktık ve Amr’ı yani Ebû Cehil’i orada ikamet eder olarak bıraktık.

Allah Resulüne isyan ettiniz, yazıklar olsun sizin adetinize ve azgın olan kötü işinize, yazıklar olsun.

Eğer beni levm eder kınarsanız: ‘Resulullah’a ben ve ehlim ve akrabalarım feda olsun’ diyorum.

Ona itaat ettik, içimizde onun gayrını görmedik, bizim için gecenin karanlığında hidayet edici, yolu gösterici bir meşale olarak.”²⁷⁴

Tarihî bir vakıa olarak Mekke fethedildiği gün Hz. Peygamber, öğle namazını kıldığı zaman, bütün putların toplanarak bir araya getirilmelerini ve kırılıp yakılmalarını emretti. Emir gereğince bütün putlar bir araya getirildikten sonra

²⁷⁴ İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, (2006), C. 3, s. 295-296.

kırılarak ateşte yakıldılar. *Faddale b. Ümeyr el-Leysî* bu hususta şöyle bir şiir söylemiştir:

بالفتح يوم تكسر الأصنام ...أوما رأيت محمدا وجنوده

والشرك يغشى وجهه الإظلام ...لرأيت نور الله أصبح بينا²⁷⁵

“Mekke fethedildiği zaman Muhammed ve ordusunu, putları kırarken bir görseydin.

İlahi nurun aramızda ışık verdiğini ve şirkin yüzünü karanlığın bürüdüğünü göürdün.”²⁷⁶

Hiz. Ömer döneminde Sasaniler’in başkenti Medain’in fethine dair de *Ebû Necid* künyeli bir şair şöyle bir şiir serdetmiştir:

بحرها مثل برهن أريضا ...وأملنا على المدائن خيلا

يوم ولوا وحاص منا جريضا ...فانتشلنا خزائن المرء كسرى²⁷⁷

“Medain’e su gibi süvari akıttık. Oranın nehri de karası gibi boyun eğdi.

Kisra denen adamın hazinelerini zaptettik. Onlar geri kaçıp ölmek üzereydiler.”²⁷⁸

Emevîler döneminde de kabile ayrışmaları, çatışmalar, savaşlar gibi pek çok konuyla ilgili ayrıntılara şiirler vasıtasıyla ulaşılabilir. Örneğin bir savaş şairi olan *Ka`b b. Ma`dan*’ın (ö. 102/720) pek çok şiirinin konusunu Haricîlere karşı mücadelesiyle bilinen Muhelleb b. Ebî Sufre (ö. 82/702) ve yaptığı savaşlar oluşturmaktadır. Aşağıda bir örneğine yer verilmiştir:

قُلْ لِلْأَرْقَةِ الَّذِينَ تَمَرَّقُوا ... بِسَلَى وَسَلْبَرَى لَقِيَتْ نُحُوسًا

قَتَلَ الْمَهْلَبُ جَمْعَكُمْ وَأَخَذْتُمْ ... مِنْ رُسُلِهِ بِالزَّائِدَانِ رُؤُوسًا

قَدْ تَكْتُمُوهَا فَاسْتُرُوهَا وَاقْبَلُوا ... جَهْدًا عَلَى تِلْكَ النُّفُوسِ نُفُوسًا

وَأَبْكُوا عَلَيْهَا كُلَّ ذَرٍّ شَارِقٍ ... وَأَسَوْا وَظَلُّوا عَاكِفِينَ عَبُوسًا²⁷⁹

“Silla ve Sillibra’da dökülen Ezârika ile karşılaşsan onlara kötü yazgıyı söyle,

Muhelleb sizleri öldürdü ve siz de Zâidân’da onun elçilerinden aldınız kellelerinizi.

Bu olayı saklayın, gizleyin ve kabul edin ki bu canlardan daha başka canlar da tükenecek,

²⁷⁵ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, (1983), C. 1, s. 121.

²⁷⁶ Ezrakî, *Ahbaru Mekke*, (2017), s. 126.

²⁷⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ven’nihâye*, (1358), C. 7, s. 78-79.

²⁷⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ven’nihâye*, (1994), C. 7, s. 115.

²⁷⁹ *Şi`ru Ka`b b. Ma`dan el-Eşkurî*, s. 85.

Ve güneş ışığını her saçtığında kayıplarınıza ağlayın, daha fena olun ve suratlarınız asık kalın.”

Araplarda en küçük tartışmalara dahi asabiyet ve hamaset ekseninden bakıldığı ve öç alma makbul yöntem olarak görüldüğünden, Arap tarihinde yukarıda zikredilenlere benzer daha pek çok savaş ve çatışma gerçekleşmiştir. Bu hadiseler şiirlerle kayıt altına alınmış ve nesillere bu beyitler ve kasideler vasıtasıyla ulaşmıştır. Araplar, atalarına dair durum ve hadiseleri onlardan miras kalan şiirlerden okumuşlardır. Ancak Araplar arasındaki kıymetine ve yaygınlığına rağmen çoğu şiir günümüze ulaşamamıştır. Çünkü şiirleri aktaran râvilerden pek çoğu İslâm fetihleri sırasında şehit olmuşlardır. Bu yüzden bunların hafızalarında yer alan şiir de maalesef onların ölümleriyle birlikte zeval bulup yitmiştir. Konuyla alakalı Ebû Amr b. el-Alâ (ö. 154/771); “Arap şiirlerinden size az bir şey kaldı. O şiirlerin hepsi size ulaşmış olsaydı daha pek çok bilgi ve şiir görürdünüz”²⁸⁰ demektedir. Buna rağmen sadece haberdar olduğumuz kadarıyla bile şiir Arap tarihinin her safhasına ışık tutmaktadır.²⁸¹

2. TEFSİR

Kutsal kitabımız Kur`ân-ı Kerim’in indiriliş amacı toplumu ve insanı yeniden inşa etmektir. Dolayısıyla öncelikli olarak anlaşılacak istemektedir. Kur`ân’ın peygamber sonrası devirlerde doğru anlaşılıp yorumlanması ise esas olarak indirildiği ortamın hususiyetlerine, güncel dil ve hâkim kültüre vakıf olmaya bağlıdır. Bu nedenle Müslüman ilim adamları, Kur`ân’a dair bilgileri, bizzat müracaat vasıtası Peygamberin artık aralarında bulunmayışı sebebiyle nüzul döneminin konjonktür, dil ve kültür yapısını araştırıp tespit etmeye büyük ehemmiyet göstermişlerdir. Bu Müslüman bilginler birçok şehir gezmişler, çölleri dolaşmışlar ve Arapların hafızası ve divanı olan şiirleri de toplayıp pek çok kaynak tedvin etmişlerdir. Tedvin edilen bu ilk kaynaklar temel alınarak daha pek çok araştırma, çalışma ortaya konmuştur. Bu kaynak ve çalışmalarda işlenen konu ve hipotezlere referans olarak pek çok şiir kullanılmıştır. Özellikle Meani’l Kur`ân, İrabu’l Kur`ân, Garibu’l Kur`ân, Lügatü’l Kur`ân gibi Kur`ân-ı Kerim’in anlaşılmasına ve maksadı olduğu gibi ortaya koymaya dair ilimlerde, şiirler şifahî dönemin bakiyeleri olarak önemli müracaat kaynakları

²⁸⁰ Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdî Gök, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, C. 1, s. 586-589.

²⁸¹ Duman, *Arap Folkloru ve Kur`ân*, s. 86.

olagelmıştır. Ayrıca nüzul ortamının izahına yardımcı veriler olarak şiirler, esbab-ı nüzul ilmini de destekleyici ve açıklayıcı bir olgu olmuştur. Bir ayetin hangi olay üzere indirildiği veya Kur`ân'da getirilen bir eleştirinin toplumdaki hangi unsurları muhatap aldığı, bir emir veya yasaklamanın nasıl bir mantaliteyi dönüştürmeye yönelik olduğu gibi konular şiir yardımıyla anlaşılma çalışılmaktadır. Vazedilen fikhî hükümlerin halihazırda işlek olan sosyal-kültürel-hukuki-ekonomik yaşantının, toplumsal maslahat açısından hangi eksikliklerini kapattığı veya onardığı yönünden Arap gelenek ve zihniyeti açısından ayrıntılı ve kapsamlı bir tablo arz etmesinden dolayı da şiir öncelikli öneme sahiptir.

Konuyu destekleyici bağlamda bir rivayette; Hz. Ömer, bir cuma günü minberdeyken “او ياخذهم على تخوف (O tuzak kuranlar, Allah'ın) kendilerini azar azar yakalayıp helak etmesinden emin mi oldular?”²⁸² ayetinde geçen **تخوف** kelimesinin anlamını merak ederek şiirlerde bu kelimenin kullanılıp kullanılmadığını sormuştur. Hüzeyl kabilesinden bir ihtiyar da kalkıp kelimenin “eksiltmek” manasında olduğunu söyledikten sonra aşağıdaki beyiti örnek vermiştir:

تخوف الرجل منها تامكا قردا كما تخوف عود النبعة السفن

“Taşıdığı yük, devenin hörgücünü ve yağlarını eğenin neb'a ağacını eksilttiği gibi eksiltti.”²⁸³

Görüldüğü üzere Kur`ân'ın daha iyi anlaşılabilmesi ve kelimelerin manalarının tespiti için bir müracaat kaynağı olarak akla ilk gelen yolun şiirler olduğu gözlenmektedir. Hz. Ömer'in “Şiir Arapların divanıdır” şeklindeki sözünü bu olay üzerine söylediği zikredilmektedir.²⁸⁴

Kaynakların aktardığına göre sahabeler, Kur`ân'ın garîb kelimelerini anlamak için Arap şiirine başvurmaktaydılar. Hatta Arap şiirinde geniş vukufiyete sahip olan Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-688), garîbu'l-Kur`ân'ı, şiirden şahid getirerek tefsir etme metodunu kullanan ilk kişi olmuştur. Yine İbn Abbâs “غسلي ve أوامه الرقيم حنان”

²⁸² *Kur`an-ı Kerim ve Türkçesi*, çev. Mehmet Çakır, Özkan Matbaacılık, Samsun, 2003, en-Nahl 16/47.

²⁸³ Harun Ögmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 19.

²⁸⁴ Mehmed Fehmî, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, C. 2, s. 324.

kelimeleri dışında Kur`ân'daki bütün kelimeleri bildiğini söylemiştir.<sup>285</sup> İbn Abbâs'a Kur`ân'dan bir şey sorulduğunda o da "O konu şöyle şöyledir. Sen şairin şöyle dediğini işitmedin mi?" diye cevap verirdi.²⁸⁶

Tefsir ve şiirdeki yetkinliğinden dolayı İbn Abbâs, bir gün Kabe'nin avlusunda otururken Hâricî liderlerden Nafi b. Ezrak (ö. 65/685) kendisine Kur`ân ile ilgili bazı şeyler sormak istediğini ve Kur`ân'ın Arapça indirilmiş olmasından dolayı bunları Arap sözleriyle destekleyerek tefsir etmesini istedi. Nafi b. Ezrak, Kur`ân'da geçen anlaşılması güç 200 kadar kelime sordu ve İbn Abbâs bunların hepsine şiirlerden referans göstererek cevaplar verdi. Mesail-u Nafi b. Ezrak adıyla bunlar kaynaklarda mevcuttur.²⁸⁷ Bu bağlamda İbn Abbâs'a Kur'an'ın Arapçasından sorulduğu zaman, "Arap şiirine bak, bunu sana açıklar" şeklinde cevap vermektedir.²⁸⁸

İbn Abbâs'ın haricinde sahabe ve tabiînden pek çoğu Kur`ân'ın anlaşılmasında ve garibu'l- Kur`ân alanında şiirlerden istifade etmişler, delil getirmişlerdir. Kur`ân'ın aslının şiir olmadığını söyleyip Kur`ân tefsirinde bu tarz bir metodun benimsenmesine sıcak bakmayanlar da olmuştur. Ancak şiiri kullanmanın mantıklı ve doğru olduğu fikrine sahip olanlar, şiirin Kur`ân'ın aslı olduğu şeklinde bir iddiaya sahip olmadıklarını, amaçlarının Kur`ân'da geçen garib kelimelerin şiirden ihticac edilerek anlaşılmasını sağlamak olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs bu konudaki tereddütlere cevaben; "Şiir Arapların divanıdır. Bu sebeple Arapça olarak indirilen Kur`ân'ın bize gizli kalan taraflarını, bu divana yönelerek bilgi edinip izah ediyoruz" demektedir.<sup>289</sup> Çünkü Kur`ân kendisinin de ifadesiyle Arapça indirilmiş bir kitaptır. Dolayısıyla bu dilin en kâmil ve orijinal örnekleri olan şiirleri göz önüne alarak izah ve değerlendirmeler yapmak gayet makul bir iştir.

Klasik Arap şiirinin haiz olduğu bu önem, şiirin zirvede olduğu bir dönemde nazil olan Kur`ân-ı Kerim'in beyanının anlaşılmasında ve idrak edilmesinde temel bir işleve sahip olmasından ileri gelir. Johannes Pedersen'in de ifade ettiği üzere Arap

²⁸⁵ Celaluddin Suyutî, *el- İtkan fi ulumi'l-Kur`an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Evkafî'l-İrşad, Suudi Arabistan, C. 2, s. 4.

²⁸⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 6, s. 372.

²⁸⁷ Suyutî, *el-İtkan*, C. 2, s. 56-88.

²⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, (ts.), C. 6, s. 371.

²⁸⁹ Suyutî, *el-İtkan*, C. 2, s. 55.

edebiyatı, Kur`ân-ı Kerim`in nazil olmasıyla beraber çok geçmeden Arapçanın en ulvî meselelerini ele almak için mükemmel bir vasıta kabul edilmiştir.²⁹⁰

Arap toplumunun örf ve adetlerini yani sosyokültürel yapısını bilmek de Kur`ân`ın doğru anlaşılmasında önemlidir. Nüzul ortamını bilmek nazil olanı anlamak için gereklidir. Şiirlerin sosyal hayatın aynası durumunda olduğu aktarıldığına göre şiir, nüzul ortamının dolayısıyla da Kur`ân`ın anlaşılmasında belirleyici rol oynar.

3. HADİS

Arap şiiri, İslam öncesi dönemde başlayan güçlü edebî geleneğiyle, dil ve kültürün taşıyıcısı olarak hadis ilmi üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Hadis, Hz. Peygamber`in sözleri, fiilleri ve onaylarını kapsayan İslam`ın temel kaynaklarından biridir. Hadislerin doğru anlaşılması, aktarılması ve yorumlanmasında Arap şiirinin oynadığı rol hem dilsel hem de anlam bağlamında çok değerlidir. Hadislerde kullanılan ifadelerin bağlamını anlamak, bazen o dönemin edebî tarzına hâkim olmayı gerektirir. Arap şiiri, dönemin kültürel kodlarını, sosyal yapısını ve ifade biçimlerini yansıttığı için, hadislerin doğru anlaşılmasında önemli bir referans kaynağı olmuştur. Şairlerin kullandığı metaforlar, mecazlar ve benzetmeler, hadislerdeki benzer ifadelerin açıklığa kavuşmasına yardımcı olmuştur.

Arap şiiri, Arap dilinin gramer ve kelime bilgisini şekillendiren temel kaynaklardan biri olarak kabul edilir. Hadislerin anlamını doğru bir şekilde kavrayabilmek için, Arapçanın inceliklerine hâkim olmak gerekir. Şairlerin kelime kullanımları, deyimleri ve ifadeleri, hadislerde geçen bazı kelimelerin ve cümlelerin anlamlarının açıklığa kavuşturulmasında rehberlik etmiştir. Örneğin, hadislerde geçen ve anlamı zamanla unutulmuş veya değişmiş kelimeler, eski Arap şiirlerinden örneklerle açıklanmış ve bağlama uygun anlamlar verilmiştir. İmam Şafî ve diğer büyük alimler, hadis yorumlarında sık sık Arap şiirine atıfta bulunmuş, bu şiirlerden delil getirerek hadislerdeki ifadelerin anlamını açıklamışlardır.

Ayrıca güvenilir bir şekilde hadisleri aktarmak için uygulanan bir yöntem olan rivayet geleneği aslında şiirleri korumak ve aktarmak için geliştirilmiş bir yöntemdir.

---

²⁹⁰ Johannes Pedersen, *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi*, çev. M. Macit Karagözoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul, 2018, s. 32.

Arap şiiri, şifahî gelenekle nesilden nesile aktarıldığı için eski şairlerin hususî râvileri vardı. Bu râviler, tâbi oldukları şairlerin şiirlerini ezberler ve gerektiği zaman inşâ ederdi. Râvilik şiir sanatının gelenek halindeki mektebi sayılıyordu.²⁹¹ Arap şiiri, güçlü bir sözlü gelenek üzerine inşâ edilmiştir. Bu sözlü gelenek içerisinde şiirlerin korunup aktarılabilmesi için râvilik sistemi tesis edilmiştir. Bu şiirleri koruma ve şair yetiştirme sistemi İslâm'dan sonra hadislerin korunup aktarılabilmesi için tercih edilmiştir. Bu gelenek hadisleri taşıyan en büyük temel olmuştur. Şairler, uzun kasideleri ve şiirleri ezberleyip aktarma yeteneğine sahipti. Bu hafıza gücü de hadis rivayet sisteminin gelişmesinde önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Tıpkı şiirlerin güvenilir bir şekilde aktarılmasında kullanılan yöntemler gibi, hadislerin de rivayet zinciri yoluyla güvenilir bir şekilde nakledilmesi sağlanmıştır.

Hadislerin metin tenkidinde de şiirlere başvurulmuştur. Hadis ilimlerinde, sahih ve zayıf hadislerin ayrımında dilsel ve edebî unsurlar önem taşır. Bir hadisin dil yapısının, Arapçanın kurallarına uygun olup olmadığını anlamak için Arap şiirine başvurulmuştur. Hadis alimleri, eğer bir hadis Arap dilinin edebî kurallarına aykırı bir yapıya sahipse, o hadisin doğruluğunu sorgulamışlardır.

Peygamber Efendimiz'in hadislerini açıklayan bazı şairler, bu hadisleri şiirleştirerek yaygınlaştırmışlardır. Bu durum, hadislerin hafızalarda kalıcılığını artırmış ve halk arasında daha kolay benimsenmesini sağlamıştır. Örneğin bazı hadislerde: “اطلبوا الحوائج إلى حسان الوجوه”²⁹² “Güzel yüzlü insanların yanında ihtiyaçlarınızın giderilmesini talep edin” buyrulmuştur. *Habib et-Taî* bu hadisten iktibasta bulunarak şöyle bir şiir nazmetmiştir:

إِذْ قَالَ مَفْصَحًا إِفْصَاحًا... قَدْ تَأَوَّلْتُ فِيكَ قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ

فَتَنَقَّوْا لَهَا الْوُجُوهُ الصَّبَاحَا... إِنْ طَلَبْتُمْ حَوَائِجًا عِنْدَ قَوْمِ

مَا بِهِ خَابٌ مَنْ أَرَادَ النَّجَاحَا... فَلَعَمْرِي لَقَدْ تَنَقَّيْتُ وَجَهَا²⁹³

“Tevîl ettim sana, Resulullah'ın sözünü; hani, en fasih ve belîğ şekilde buyurmuş ki:

²⁹¹ Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, s. 193.

²⁹² İbn Ebî Şeybe, “Edeb”, 24 (27960).

²⁹³ İbn Abdîrabbîh, *el-İkdu'l-ferid*, (1404), C. 1, s. 204.

Bir kavmin yanında, ihtiyaçların giderilmesini talep ederseniz, ihtiyaçlarınız için nuranî yüzler seçiniz.

Yemin olsun öyle bir yüz seçtim ki, kazanmak isteyen kimse asla zarar etmez, onu seçtiği zaman.”²⁹⁴

Peygamber Efendimiz bir diğer hadisinde şöyle buyurmaktadır: “كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ²⁹⁵” tercümesi şu şekildedir: “Her biriniz çobansınız ve emriniz altındaki raiyetinizden (halktan) sorumlusunuz.” Bu hadis-i şeriften iktibasta bulunan bir şair de şöyle bir şiir nazmetmiştir:

وكلّ يلاقي ربّه فيحاسبه... فكلكم راع ونحن رعيّة²⁹⁶

“Her biriniz çobansınız, bizler de raiyetiz;

Herkes Rabbine kavuşur, Rabbi de onu hesaba çeker.”²⁹⁷

Hadislerde kullanılan üslup ve ifade biçimleri, etkileyici ve öğretici bir mahiyet taşır. Bu yönüyle hadis, Arap şiirinden etkilenen bir edebî derinliğe sahiptir. Peygamber Efendimiz’in veciz sözleri, Arap dilinin en güzel ve akıcı biçimlerini içermektedir. Bu edebî güzellik, halkın hadisleri daha kolay öğrenmesini ve ezberlemesini sağlamıştır.

Müslüman olan şairler, Hz. Peygamber’in sahabesi olarak ondan hadis rivayetinde de bulunabilmişlerdir. Aşağıda daha önce farklı özellikleriyle bahsi geçen iki râvi sahabiye yer verilecektir. Bunlardan biri şair sahabilerden olan *Dırar b. el-Ezver*’dir (ö. 13/634). Resulullah’tan sağılacak hayvanlarla ilgili “Sütün memede kalan az miktarını sağlamak için uğraşma, bırak!” hadisini rivayet etmiştir.²⁹⁸

Muhadram şairlerden *Furat b. Hayyan b. Sa’lebe* de Hz. Peygamber’den hadis rivayetinde bulunmuştur. Hadis şu şekildedir: «إِنَّ فِيكُمْ رَجُلًا نَكَلَهُمْ إِلَى إِيْمَانِهِمْ، مِنْهُمْ»²⁹⁹ Tercümesi de şöyledir: “Bazı kimseler vardır ki biz onların iman ettiklerine dair beyanlarına inanırız. Furât b. Hayyân da onlardan biridir.”

²⁹⁴ İbn Abdirabbih, *el-İkdu l-ferid*, (2021), C. I, s. 220.

²⁹⁵ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Edebu l-müfred*, thk. Muhammed Fuad Abdülhakî, el-Matbaatu’s-Selefiyye, Kahire, h. 1379, s. 81, “el-Abdu Râ’in”, (No. 206).

²⁹⁶ İbn Abdirabbih, *el-İkdu l-ferid*, (1404), C. 1, s. 10.

²⁹⁷ İbn Abdirabbih, *el-İkdu l-ferid*, (2021), C. I, s. 24.

²⁹⁸ İbn Sa’d, *Tabakat*, (ts.), C. 6, s. 167-168.

²⁹⁹ İbnu’l-Esir, *Üsdü l-ğabe*, C. 4, s. 335.

Bu örnekler çoğaltılabilir ancak bu çalışmanın İslâm Tarihi alanında yapılan bir çalışma olmasından dolayı ayrıntılı bir tahkik konunun ilgililerine bırakılmıştır. Arap şiiri, hadis ilmi üzerinde dil, anlam ve rivayet bağlamında derin bir etki bırakmıştır. Hem hadislerin anlaşılmasında hem de onların aktarımında önemli bir rol oynamıştır. Hadis ilmi dahil diğer ilimler için Arap şiirinin zengin bir referans kaynağı olması, İslam ilimlerinin gelişiminde şiirin ne denli önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu etki, Arap kültürünün zenginliğini ve edebî geleneğin İslam ilimlerine yaptığı katkıyı gözler önüne sermektedir.

4. MUSİKÎ

Arap şiiri ve müziği arasında çok yakın bir ilişki vardır. Nâğme şiir öğrenimini kolaylaştırdığı gibi şiir de müziği beslemiştir. Konuyla ilgili *Hassan b. Sabit* şöyle bir beyitle dile getirmektedir:

”تَغَنَّ بالشعر إِمَّا كُنْتَ قَائِلَهُ ... إِنَّ الْغِنَاءَ لِهَذَا الشَّعْرِ مَضْمَارُ”

“Şiir söylediğinde onu teğannî ile terennüm et,

Çünkü teğannî şiirin meydanıdır”.

Aynı zamanda güfte olarak kullanılan şiirler müzik repertuarını geliştirmiştir. Şairlerin şiirlerinin müzik metinleri olarak kullanıldığını *Ebû'n-Necm*'in (ö. 125/743'ten önce) şu beyiti örneklendirebilir:

”تَغَنَّى فَإِنَّ الْيَوْمَ يَوْمٌ مِنَ الصَّبَا ... بِبَعْضِ الَّذِي غَنَّى أَمْرُ الْقَيْسِ أَوْ عَمْرُو”

“Eğlen, zira bugün gençliğin günlerinden bir gün,

İmru'l-Kays ya da Amr (b. Kami'e)'ın söyledikleriyle”.

Müziği besleyen ve şekillendiren muğannî şairler de olmuştur. Bunlara *Süleyk b. Süleke*, *Mühelhil* (ö. 525 civarı), *Alkame b. Abede* (ö. 3/625 [?]), ve *el-Âşa* (ö. 7/629 [?]) ve gibi şairler örnek gösterilebilir. Bunlar arasında *el-Âşa*, şiirlerini adı “es-sanc” olarak bilinen müzik aleti eşliğinde söylerdi. Bu sebeple “sannacetü'l-Arab” olarak isimlendirilmiştir. “es-sanc” haricinde çevre devlet ve ülkelerde kullanılan başka müzik aletleri de şiir terennümlerine eşlikçi olmuşlardır.³⁰⁰

³⁰⁰ Dayf, *Tarihu'l-Edeb'l-Arabî*, C. 1, s. 189-191.

Müzik alanında kullanılan şiirler daha çok aşk, kadın, eğlence ve şarap üzerinedir. Örneğin *Mühehlil*'in teğannî ile söylediği aşağıdaki beyit şöyledir:

”طفلة ما ابنة المحلل بيضا ... لعوب لذينة فى العناق“

“O kız çocuğu, helal kılınanın kızı,
Beyaz tenli, kucaklayıp öpmesi lezzetli olan”.

Düğün, dans ve eğlencelerde nağmeli aşk şiirleri okunduğu gibi savaşlarda da söylenmiştir. Savaşlarda söylenen şiirler de nağmelerle okunmuştur. Örneğin Uhud Savaşı'nda *Hind bt. Utbe*'nin müşrikleri teşvik etmek için okuduğu şu şiir def eşliğinde müzikli okunmuştur:

إن تقبلوا نعانق ... ونفرش النمارق

أو تدبروا نفارق ... فراق غير وامق

“Eğer gelirsiniz kucaklarız ve ipek döşekleri sereriz,
Yok eğer kaçırsanız, sevmeyenlerin ayrılığıyla ayrılırız.”³⁰¹

Arap tarihinde şiir ve müzik, birbirini besleyen ve zenginleştiren iki ayrılmaz unsur olmuştur. Şiirin ritmik yapısı ve anlam derinliği, Arap müziğinin melodik ve ritmik çeşitliliğini şekillendirirken, metinler de şarkılara güfte olmuştur. Bu güçlü etkileşim, Arap kültürünün en önemli ifade biçimlerinden biri olan Arap şarkısının gelişmesine olanak sağlamıştır. Günümüzde de bu iki sanat dalı arasındaki bağ, Arap dünyasının kültürel ve sanatsal yaşamında canlılığını korumaktadır.

5. DİL

İslâmî ilimlerin yanı sıra Arap dilinin incelenmesi ve anlaşılmasında Câhiliye şiiri başta olmak üzere klasik Arap edebiyatı önemli bir yere sahiptir. Bu önem, İslâm'ın erken yıllarında fark edilmiş, böylece sahabilerden itibaren âlimler, şiirin öğrenilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Özelde Kur'an'ın genelde ise Arap dilinin daha iyi anlaşılması hususu sonraki yüzyıllarda rivayet ve tedvin faaliyetleriyle beraber artan şiir çalışmalarına ayrı bir boyut kazandırmıştır. Şiirin, Arap dilinin temel kaynaklarından olması, nahiv-sarf gibi dil ilimleri için kayda değer malzeme sunması önemini arttırmıştır.

³⁰¹ Dayf, *Tarihu'-Edeb'l-Arabî*, C. 1, s. 192,

Şiir, İslâm medeniyetinin Arapların yönetiminde bulunduğu yüzyıllarda ilerleme kaydetmişse de Câhiliye dönemi, asr-ı saadet ve ilk dönem İslâm şairlerinin şiirlerinin sahip olduğu fesahat geçilememiştir.³⁰² Dolayısıyla denilebilir ki; Arap dilinin fesahati eski şiirler vasıtasıyla korunmuştur. Neticede şiirler dilin sıhhati, dil ve lügat kurallarının izahı için örnek alınmaya hak sahibidir.

Arap dilinin beyânî yönünü ve ifade gücünü kavrayabilmek adına klasik Arap şiirinin derinlikli bir şekilde mütalaa edilmesinin elzem olduğu izaha ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır. Kur`ân ve Arap kelamının söz dizimi, beyânî incelikleri ve etkili ifade gücü gibi hususların kavranması, şiirin derinlikli bir şekilde çözümlenmesinden geçer. Bu yönüyle klasik Arap şiirinin, barındırdığı etkili ifade gücü dolayısıyla öğrenilmeye ve incelenmeye değer olduğu anlaşılır.³⁰³ Arap dil bilimlerini en iyi şekilde kavramak, bir diğer ifadeyle dilin kaidelerini bütün incelikleriyle bellek, o dilin şahitlerine, yani Arap şiirlerine ve Arapların dili kullanış şekline adanmış vâkıf olmaya bağlıdır.³⁰⁴ Şu hâlde miladî 8. yüzyılda şiir rivayetinin tüm hızıyla devam etmesi ve hemen sonrasında *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* gibi ilk şiir antolojilerinin oluşturulmasında klasik Arap şiirinin ihtiva ettiği beyânî incelikler ve ifade katmanları göz önünde bulundurulmuştur, denilebilir.³⁰⁵

Arapların ilmî yaşantılarından geriye kalan en büyük sanat eserleri şiirleridir. Yazının henüz tedavülde olmadığı basit bir cemiyet görünümü arz eden bu toplum, kitabî bilgi ve kurallara dayanmayan, ancak kaideleri belirlenmiş bir nazım sanatına ve işlek bir şiir diline sahip bulunuyordu. Bu basit topluluğun sert bir tabiata sahip bedevî şairleri daha sonraki devirlerde derecelerine erişilmesi zor başyapıtlar bırakmışlardır. Araplar medeni inkılaplarının en büyüğünü böyle bir dile ulaşmakta göstermişlerdi.³⁰⁶

Miladî 4. yüzyılın ortalarında gramer ve lügat bakımından farklılık gösteren lehçeler ve bunlardan ayrı kabileler arası ortak bir edebî lehçe bulunuyordu. Kelime hazinesi olarak kendi kabilelerinin lehçesinden faydalanmakla beraber şairler, eserlerinde bu ortak lehçeyi yani klasik Arapçayı kullanmışlardır. Nitekim bu ortak

³⁰² Fehmî, *Medrestu'l-Arab*, s. 115.

³⁰³ Mehmed Fehmî, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, C. I, s. 23-24.

³⁰⁴ Fehmî, *Medresetu'l-Arab*, s. 86.

³⁰⁵ Mehmed Fehmî, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, C. I, s. 23-24.

³⁰⁶ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 2.

edebî lehçe, onu yaşatan ve devam ettiren şairler ve onların şiirlerini ezberleyip yayan râviler tarafından kuzeyde Gassânîlerin ve Lahmîlerin saraylarına kadar bütün Arap Yarımadası'na yayılmıştır. Bu şiir dili tüm Arap coğrafyasında kullanılan ortak bir dil haline gelmiştir. Bu şiir dili sayesinde coğrafyada lokal varyantların üzerinde müşterek bir anlaşma dili oluşmuştur. İşte klasik Arapça'nın dayandığı ve şairlerin geliştirip koruduğu bu şiir dili, bilhassa lügat bakımından çok zengindir ve engin bir dil malzemesi sunmaktadır.³⁰⁷

Arap dilinin farklı milletler arasında kıymet bulmasında da şiir etkili olmuştur. Arap dilinin şiir söylemek açısından büyük bir istidata sahip olduğu ortadadır ki Arap olmayıp Arap diline sonradan aşına olan diğer milletler, mesela Türkler, Acemler ve aslen Rum olup da sonradan İslâm'ı kabul edenler; bir de Zenciler, Nûbîler ve Berberîler pek çok Arapça şiir söylemişlerdir.³⁰⁸

6. EDEBİYAT

Edebiyat tarihi, insan ruhunun dış aleme açılan ilk penceresinin şiir olduğunu tespit edip gösterir.³⁰⁹ Arapların da ruh, tasavvur ve zekasının kendini şiirde gösterdiği rahatça gözlenebilir bir olgudur. Eldeki verilere bakılarak Câhiliye döneminden itibaren Arap toplumunun duygu ve düşüncelerini şiirlerle ifade ettiği bilinir. Ancak İslâm öncesi dönem şiirinin biçimsel özelliklerinin gördüğümüz şekilde gelişmiş tarzda olmadığı öngörülebilir bir durumdur. Şiirin gelişmesi bir proses gerektirmiştir. Arap şiirinin en primitif hali, herhangi bir vezin kullanılmayan ve uzunlukları farklılaşabilen ve “Seci” diye adlandırılan kafiyeyle bir düzyazı şeklindeydi. İşte şiirin bu ilkel şeklini disiplinli, sistematik ve ritmik bir tarzda geliştirenler şairler olmuştur. Bir süreç içerisinde düzenli vezinler oluşturmuşlardır. İslâm öncesi devirde Arap şairler tam 16 vezin geliştirmişlerdir. Bu vezinlere “buhûr” (denizler, nehirler) adı verilmekteydi. Câhiliye çağı Arap şiirinin biçimsel şekilleri ancak İslâmî devirde tespit edilmiş ve dilbiliminin özel bir dalı olarak yani vezin tekniği (ilmu’l- arûz) olarak düzenli bir sistem haline getirilmiştir. Başta İranlılar ve Türkler olmak üzere özellikle

³⁰⁷ Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, s. 183-194.

³⁰⁸ Mehmed Fehmî, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, s. 297.

³⁰⁹ Fehmî, *Medresetu’l-Arab*, s. 109.

gayrı Arap Müslümanlar bu vezinleri kendi şiir sanatlarında kullanıp benimsemişlerdir.³¹⁰ Ayrıca Avrupa edebiyatına da kafiye'nin Araplardan geçtiği konusu bugün ıspatlanmıştır.³¹¹

Eski Arapların nazmettiği “Muallakât” adı verilen ünlü şiirler ve benzer tarz eserler en mükemmel ustalık örneklerinden sayılır. Muallakât denilen kasideler, kendilerine özel üslupları, sarf-nahiv ve meanî prensiplerine uygunlukları açısından özgün Arap edebiyatının sanat harikalarıdır.³¹² Bir diğer Arap edebiyatı örnek metinleri Antere'nin anlatılarıdır. Arapların kahraman şairlerinden Antere b. Şeddad garip maceralara atılmış ve serüvenleri çok meşhur olmuştur. Antere'nin maceralarını anlatan hikayeler, onun seyahat ve fetihlerini edebî bir tarzda anlattığı için Arap edebiyatının emsal metinlerinden sayılır.³¹³

Arap şiirinin konularının çoğunu tasvir oluşturmaktadır. Tasvir, kasidenin bir parçası olarak Câhiliye döneminden itibaren mevcut olup tasvirî parçalar arasında sevgilinin bedensel güzelliği, terkedilen diyar, tabiat, savaş ve savaş araçları, şarap, at, yaban öküzü, kartal, doğan, kurt gibi çöle mahsus av hayvanları, çöl, gece, yağmur, bulut, şimşek, bedevi hayatında önemli bir yeri olan deve vs.nin çoğu defa zengin ve güç bir lügat malzemesiyle yapılmış, en ince teferruata kadar inen tasvirleri vardır.³¹⁴ Dolayısıyla şairler nazmettikleri şiirlerle, tedavülden kalkmış ve unutulmuş kelimelerin de korunmasını sağlamıştır. Şairler savaşlarda kaybettikleri kimseler için nazmettikleri mersiyelerde kabilelerinin zaferlerini ve övünülecek başarılarını dile getirmişler, şiirlerinde ok, mızrak, at vb. savaş vasıtalarını tasvir etmişlerdir. Bu savaşlarla ilgili şiir nazmeden şairler şiirlerinde neseplerini, savaşa gece giderken yolda buldukları yıldızların adlarını, rastladıkları vahşi hayvanların isimlerini ve özelliklerini, ya savaşa veya barışa davet ederken bazı atasözleri ile hikmetli sözleri, öğütleri vb. kaydetmişlerdir ki, bu durum bir yandan o dönemde kullanılan çeşitli isimlerin şiir vasıtasıyla muhafaza edilmesi suretiyle dile ve edebiyata bir zenginlik kazandırmıştır.³¹⁵

³¹⁰ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s. 20-23.

³¹¹ Fehmî, *Medresetu'l-Arab*, s. 115.

³¹² Fehmî, *Medresetu'l-Arab*, s. 41.

³¹³ Fehmî, *Medresetu'l-Arab*, s. 126.

³¹⁴ Nihat Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1973, s. 90.

³¹⁵ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi)*, C. 1, s. 83.

Arapların fitrî şairliklerine nazaran İslâmiyet'in zuhurundan önceki devirlere ait olup ele geçen edebiyat eserleri çok azdır. Câhiliye devrine ait edebiyatın böylesine az olmasının sebebi, şairlerin ve şiir râvilerinin İslâm muharebelerinde telef olmaları ve daha sonra meydana gelen bazı olaylarda edebiyat eserlerinin muzmahil olmasıdır.³¹⁶

Arap şiiri, zengin dilsel yapısı ve derin anlam katmanlarıyla, söz sanatları olarak adlandırılan edebî figürlerin en önemli kaynağı ve besleyicisidir. Teşbih, istiare, kinaye, cinas, iştikak, seci` gibi edebî bir zenginlik olan söz sanatları, şiirler vasıtasıyla beslenmiş, geliştirilmiş ve aktarılmıştır. Darb-ı meseller gibi edebî sanatlar da şiirlerle geliştirilmiş ve korunmuştur. Darb-ı mesel, atasözlerine benzer anlamda kullanılan edebî ifadeler olsalar da baze doğrudan bir olay veya hikâyeden türetilmiş özlü sözlerdir. Darb-ı meseller gerek Câhiliye'de gerekse de ahd-i İslâm'da Arapların hikmet hazinelerinden biriydi. Araplar, sözlerini darb-ı mesellerle teyit ederlerdi. Ekseriyetle açıkça ifade edilmek istenilmeyen şeylerde kinayeye başvurmak suretiyle amaçlarına ulaşırlar ve darb-ı mesellerde icaz, hüsnüteşbih gibi çeşitli edebî sanatları kullanırlardı. Araplar şiirlerini, hikmetler barındıran darb-ı meseller ile tezyin ederlerdi. Hatta bazı şairler, darb-ı mesellerden müteşekkil kasideler nazmetmişler. *Ebû'l- Atâhiye'nin Zâtu'l-emsâl* namıyla darb-ı mesellerden ibaret bir urcûzesi vardır. Darb-ı mesel ile ilgili ilk eser veren de Arap dili ve edebiyatı âlimlerinden biridir.³¹⁷

Zaman zaman şiirlerden beyitler de darb-ı mesel haline gelerek edebiyatı besleyebilmekteydi. Örneğin Mervan b. Hakem (ö. 65/685), Mısır'dan Şam'a dönerken oğlu Abdülaziz'i (ö. 86/705) Mısır'a vali tayin etti. Mervan onunla vedalaştığı zaman şöyle dedi: "Hâkim (işin ehli olan) birisini gönder ve ona tavsiyede bulunma" demişler. Bu cümle, *Tarafe b. el-Abd*'ın bir kasidesinde yer alan bir beytin ilk kısmını oluşturmuştur ve bir darb-ı mesel haline gelmiştir. Beyit şu şekildedir: "*Eğer bir ihtiyacını karşılamak için birisini gönderecek olursan hâkim olan [işin ehli olan] birisini gönder ve ona tavsiyede bulunma.*"³¹⁸

Teşbih, kinaye gibi söz sanatlarını ve edebî sanatları barındıran ve edebiyatın ilgi alanlarından olan darb-ı meseller hem şiirlerde kullanılmış hem tamamen şiir

³¹⁶ Mehmed Fehmî, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, s. 306.

³¹⁷ Mehmed Fehmî, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, s. 274.

³¹⁸ İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferid*, (2021), C. 1, s. 56.

formunda aktarılmışlardır. Bazen de şiir beyitleri darb-ı mesellere dönüşmüştür. Böylece Arap edebiyatının söz sanatlarının yanı sıra edebî sanatlar da şiirden beslenebilmiştir. Sonuç olarak, Arap şiiri, Arap dilinin sunduğu zengin imkanları en iyi şekilde değerlendirerek, söz ve edebî sanatların gelişimi ve kullanımı için verimli bir zemin olmuştur. Bu sanatlar, Arap şiirinin ayırt edici özelliklerinden biri haline gelmiş ve Arap edebiyatını etkileyerek edebî üslubun zenginleşmesine katkıda bulunmuştur.

SONUÇ

Arapların kendi icatları sayılan ilimlerin başında şiir, ensâb ilmi ve hitâbet gelir.³¹⁹ Ancak şiir, Arapların “el-âdâbu`r-refia” diye niteledikleri en kıymetli sanattır.³²⁰ Arap yaşantısına bakıldığında Arap toplumunun şiire çok büyük değer verdiği görülmektedir. Bundan dolayıdır ki, şiir Araplarda bir yaşam tarzına dönüşmüş ve yarımadanın tüm kesimlerinde gelişmiştir. Kabilelerin tarihî, siyasî ve sosyokültürel arşivi olması gibi etmenler de şiirin daha önemli görülmesini sağlamıştır. Şiir, Arap hayatının her alanında var olmuştur. Yaşanılmış savaşlar, çatışmalar, kabileler arası çekişmeler, husumetler, kültürel kodlar, dinî kabuller ve ahlakî normlar şairlerin konularını oluşturmuşlardır. Bu şekilde şiirler sosyokültürel hayatın ve tarihin yansıtıcısı olmuştur. Özünü aktif hayattan ve toplumun temel dinamiklerinden alan şiir, savaş ve barış konularında muharrik bir güç olmuştur. Yüzü topluma dönük olan şiir, halkın sorunlarına ve yönetimlere kayıtsız kalmamış, yapılan yanlışların düzeltilmesi adına aracı olabilmışlerdir. Aynı zamanda doğru ve faziletli olanı düstur edinen şairler gerek yönetici gerekse halkı buna yönlendirme amacıyla serdettikleri şiirlerle umumu efkarı da şekillendiren bir unsur olmuşlardır. Arap hayatının her nüvesiyle bağı bulunan ve İslâm öncesi dönemden itibaren önemi kavranan şiiri korumak ve sonraki nesillere aktarmak için bilinçli bir çaba sarfedilmesi ve sonraki devirlerde de tedvin edilmesi şiirin, ilmî pek çok alanın gelişmesine ve bu alanlarda kaynak niteliği açısından da kıymet bulmasına vesile olmuştur.

Savaş meydanlarında da varlığını gösteren şairler, söyledikleri şiirlerle teşvik ve moral unsuru oldukları gibi birer savaşçı olarak savaşın akıbetine yön vermişler ve bu anlamda da siyasî bir önem taşımışlardır. Söylenen şiirlerin ağızdan ağıza yayılarak geniş halk kitlelerine ulaşması şairin, etki ve gücünü arttırmaktadır. Doğru ve haklı bulduğu her konuda şiir söyleyebilen şair, zaman zaman söyledikleri sebebiyle trajik bir son yaşayabilmiştir. Yarattıkları veya güçlendirdikleri memnuniyetsizlik, tahrik, teşvik, nefret vb. duyguların büyümesi ve eyleme dönüşmesini önlenmek için bazı şairler hapsedilmiş, sürgüne gönderilmiş veya öldürülmüşlerdir.

³¹⁹ Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 179.

³²⁰ Mehmed Fehmi, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*, C. 1, s. 280.

Şairler, toplumdaki rolleri sebebiyle adeta lider gibi konumlanabilmekteydi. Ancak liderlik etkisine sahip olmalarına rağmen bizzat kavmine reislik yapmış şairler de vardı. Şair bu şekilde de kabilesine ve savaşımlara yön verebilmiştir. Halihazırda şairlik yüksek bir makam teşkil ettiğinden bu vasıf onların liderlik otoritelerini de güçlendirmekteydi. Arap tarihinde bu kadar geniş yer edinen şairlere karşı iktidarların kayıtsız kalabileceği düşünülemez. Yöneticiler, toplumun nabzını tutan, etkili sözleriyle yönlendirme potansiyeline sahip şairlerle himaye ekseninde yakın ilişkiler kurmuşlardır. Yöneticiler, şairlere lütuf ve ihsanlarda bulunarak iktidarlara lehine en faydalı olanı tercih etmeye çalışmışlardır. Çünkü şair, aleyhtar bir kamuoyunu güçlendirebilir veya oluşturabilirdi. Ayrıca yöneticinin itibarına hanel getirme potansiyeline de sahipti. Dolayısıyla yönetimin yanında durması istenen şairler, siyasî arenaya yön veren birer propagandacı haline de gelebilmişlerdir.

Sadece övgü ve yergi konusunda şiir söylemeyen şairler, bazen toplumun sesi olarak bazen de doğru bildiğinin taraftarı olarak yöneticilere ikaz veya tavsiyelerde bulunabilmişlerdir. Şairler, etkin ve güçlü konumlarından istifadeyle doğrudan veya dolaylı olarak yanlış olduğunu düşündükleri durumları, şiirlerinde ifade etmişlerdir. Ancak zaman zaman olumsuz bir sonuçla karşılaşabilmişlerdir.

Siyasî alanda da aktif olan şiir, Arap hayatının en aslî tezahürlerinden biridir. Geniş bir yelpazede etkili olan şiir, toplumun şekillenmesinde, devlet meşruiyetini sağlamada ve sağlamlaştırmada, yöneticilerin otoritelerini pekiştirmelerinde ve ilmî gelişmelerde büyük rol oynamıştır. Her dönemde şairler toplumun sesi, ilimlerin kaynağı, yöneticilerin destekleyicisi veya aleyhtarı olmuştur. Sözün sultanları olarak görülen şairler, etkileyici şiirlerle kabilesinin kaderini belirlemede rol oynamış ve Arap toplumunun sosyopolitik yapısında derin izler bırakmıştır. Şairin arkada bıraktığı bakiye, tarihin, toplumsal hayatın ve şiirin dönüştürücü gücünün eşsiz bir örneğini sunmaktadır.

Arap toplumunda şiir söylemek doğal bir yetenektir. Şiirden uzak kalan ve söylemeyen yok denecek kadar azdır. Deli ve hırsızların dahi şairlik vasfına sahip olabildiği söylenir. Şiirden müstağni kalmak hem birey hem de kabilesi için alay konusuydu.³²¹ Dolayısıyla şiirin bu kadar yayılım kazanmış olduğu Arap toplumu baz

---

³²¹ Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, C. 1, s. 588.

alınarak daha pek çok farklı ilmî alan ve konuda da şiir ve şairle ilgili geniş boyutlu çalışmalar yapılabilir. Belli tarihî dönemlerin esas alındığı derinlikli çalışmalar yapılabileceği gibi dil ve edebiyat gibi alanlarda da eşsiz bir alan olarak daha ayrıntılı irdelenebilir. Ayrıca şiir, coğrafya, astronomi, hayvan ve bitki bilimi gibi disiplinlere dair de bolca önemli veriler içermektedir ki bu alanlardaki değer ve kaynaklığıyla ilgili araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Fehmî Efendi. (2005). *Medresetu'l-Arab*. sad. Hüseyin Elmalı-Cüneyt Eren. İzmir: Yeni Akademi Yayınları.
- Algül, Hüseyin. (1997). "Has'am". *Diyanet Türkiye Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. XVI. ss. 281-282.
- Alûsî, Mahmud Şükrî el-. (1925). *Bulûğu'l-ereb fî ma`rifeti ahvali'l-Arab*. şrh. Muhammed Behçet el-Eserî. C. 3. Mısır: el-Matbaatu'r-Rahmaniyye.
- Apak, Âdem. (2012). *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. 1. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Arı, M. Salih. (2012). "Tuleyha b. Huveylid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. XLI. ss. 362-363.
- Aşık, Nevzat. (1994). "Dırâr b. Ezver". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. IX. ss. 175-176.
- Ayyıldız, Esat. "Medineli Yahudi Şair Ebû `Afek ve Tahrîd (Kışkırtma) Şiiri". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 11/21 (2012), 137-148.
- Ayyıldız, Esat. (2020). *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*. 1. Baskı. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ el-. (2013). *Fütûhu'l-buldân*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail el-. (h. 1379). *el-Edebu'l-müfred*. thk. Muhammed Fuad Abdülbakî. Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed el-. (2019). *et-Tarihu'l-kebir*. thk. Muhammed b. Salih ed-Debasî. C. 5. Riyad: en-Naşiru'l-mütemeyyiz.
- Cârim, Muhammed Numan el-. (1923). *Edyanu'l-Arab fî'l-Cahiliyye*. Mısır: Matbaatu's-saade.
- Cumahî, Muhammed b. Sellam el-. (ts.). *Tabakâtu fuhuli's-şuâra*. thk. Mahmud Muhammed Şakir. C. 1. Cidde: Daru'l-medenî.
- Çağrıçı, Mustafa (ed.). (2019). *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*. İstanbul: KURAMER Yayınları.
- Çetin, Nihat. (1973). *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Çetin, M. Nihad. (2021). *Eski Arap Şiiri*. 1. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çubukçu, Asri. (1994). “Ebû Kays”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. X. ss. 175.
- Çubukçu, Asri. (1996). “Furat b. Hayyan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. XII. ss. 218.
- Dabbî, el-Mufaddal ed-. (ts.). *el-Mufaddaliyyât*. thk. ve şrh. Ahmed Muhammed Şâkir-Abdusselâm Muhammed Harun. Kahire: Daru'l-ma`arif.
- Dayf, Şevkî. (1995). *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*. C. 1. Mısır: Daru'l-ma`arif.
- Demirayak, Kenan. (2009). *Arap Edebiyatı Tarihi (Cahiliye Dönemi)*. 1. Baskı. C. 1. Ankara: Fenomen Yayınları.
- Divanu Abdillâh b. Revâha ve dirasetu fî siretihi ve şî`rihi*. (1981). thk. Velid Kassâb. Riyad: Daru'l-ulûm.
- Divanu'l-Ahtal*. (1994). şrh. Mehdî Muhammed Nasıreddin. 2. Baskı. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-alemiyye.
- Divanu Cerir*. (ts.). thk. Numan Muhammed Emin Taha. C. 1. 3. Baskı. Kahire: Daru'l-maarif.
- Divanu'l-Ferezdak*. (1987). şrh. Ali Fâ`ur. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-alemiyye.
- Divanu Hassan b. Sabit*. (1994). şrh. Abden Muhenna. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-alemiyye.
- Divanu Lebid b. Rebia el-Âmirî*. (2004). haz. Hamdu Tammas. 1. Baskı. y.y.: Daru'l-ma`rife.
- Divanu Miskin ed-Dârimî*. (1389/1970). thk. Halil İbrahim el-Atiyye-Abdullah el-Cebûrî. 1. Baskı. Bağdat: Matbaatu daru'l-Basrî.
- Divânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*. (1988). şrh. Ali Hasan Fâ`ur. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-alemiyye.
- Duman, Fatih. (2018). *İslamiyet Öncesi Arap Folkloru ve Kur`an*. 1. Baskı. Ankara: Araştırma Yayınları.

- Durmuş, İshak. (2024). *Arap Şiiri Antolojisi; Mufaddaliyyât*. Kayseri: Kimlik Yayınları, Kayseri.
- Ezrakî, Ebû'l-Velid el-. (1983). *Ahbaru Mekke*. thk. Rüşdî es-Salih Mulahhas. C. 1. Beyrut: Daru'l-Endülüs.
- Ezrakî, Ebû'l-Velid el-. (2017). *Ahbaru Mekke*. çev. Yunus Vehbi Yavuz. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Fayda, Mustafa. (2003). "Mâlik b. Nüveyre". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. Ankara. XXVII. ss. 514-515.
- Fayda, Mustafa. (1993). "Cerîr b. Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. VII. ss. 410-411.
- Fehmî, Mehmed. (2023). *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*. thk. İsmail Araz. C. 1-2. Ankara: FCR Yayınları.
- Goldziher, Ignace. (2012). *Klasik Arap Literatürü*. çev. Rahmi Er – Azmi Yüksel. Ankara: Vadi Yayınları.
- Göçemen, Yakup. (2021). *Emevîler Döneminde Şiir ve Siyaset*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Huart, Clement. (1971). *Arap ve İslâm Edebiyatı*. çev. Cemal Sezgin. Ankara: Tisa Matbaacılık.
- İbn Abdirabbih. (2021). *el-İkdu'l -ferid*. çev. Musa Kazım Yılmaz. Cilt: 1-2. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Abdirabbih. (1404). *el-İkdu'l -ferid*. Cilt. 2. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-alemiyye.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir. (2015). *el-Musannef*. thk. Ebû Habîb Sa'd b. Nasır. C. 14. 1. Baskı. Riyad: Daru künüz İşbiliyye.
- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasen İzzuddin. (1994). *Üsdü'l-ğabe fi ma`rifeti's-Sahabe*. thk. Ali Muhammed Muavvid-Adil Ahmed Abdulmevcud. C. 2-3-4. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-alemiyye.
- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasen İzzuddin. (1989). *el-Kâmil fi't-tarih*. çev. Abdullah Köşe. C. 1. İstanbul: Bahar Yayınları.

- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasen İzzuddin. (1997). *el-Kâmil fi't-tarih*. thk. Ömer Abdussalim Tedmürî. C. 1. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l-kütübî'l-Arabî.
- İbn Habib, Muhammed. (1942). *el-Muhabber*. Dairetü'l-maarifi'l-Osmaniyye.
- İbn Habib, Muhammed. (2018). *el-Muhabber*. çev. Âdem Apak-İsmail Güler. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed. (1987). *es-Siretu'n-nebeviyye ve ahbaru'l-hulefa*. thk. el-Hafız Seyyid Aziz Bey. C. 1. 1. Baskı. Beyrut: Müessesetu'l-kütübî's-sekafiyye.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. (2017). *es-Siretu'n- Nebeviyye ve ahbaru'l-hulefa*. çev. Harun Bekiroğlu. 1. Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Hişam, Abdülmelik. (2006). *Siretu İbn Hişam*. çev. Hasan Ege. Cilt: 1-2-3-4. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn Hişam, Abdülmelik. (1955). *es-Siretu'n-nebeviyye*, thk. Mustafa el-Sakâ. vd., C. 1-2. 2. Baskı. Mısır: Şirketü mektebe ve matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evladühü.
- İbn İshak, Muhammed. (2021). *Siretu İbn İshak*. çev. Selahattin Yıldırım. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İbn İshak, Muhammed. (1978). *es-Siretu'n-nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkar, C. 5. 1. Baskı. Beyrut: Daru'l- fikr, Beyrut.
- İbnu'l-Kelbî, Ebû'l-Münzir Hişam. (1431/2010). *Cemheretü'n-neseb*. thk. Ali Ömer. 1. Baskı. Kahire: Mektebetü's-sekafeti'd-diniyye.
- İbn el-Kelbî. (1968). *Putlar Kitabı*. çev. Beyza Düşüngen. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- İbn Kesir, İmaduddin Ebû'l-Fidâ. 1358). *el-Bidâye ven'nihâye*. C. 7. Kahire: Matbaatu's-sa`ade.
- İbn Kesir, İmaduddin Ebû 'l-Fidâ. (1994). *el-Bidâye ven'nihâye*, çev. Mehmet Keskin. C. 7. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdillâh. (1423). *eş-Şi'r ve's-şuarâ*. C. 1-2. Kahire: Daru'l-hadis.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdillâh. (2017). *el-İmâme ve's-siyâse*. çev. Cemalettin Saylık. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

- İbn Reşîk, Ebû Alî el-Hasen el-Kayrevânî. (1981). *el-Umde fî mehâsini`ş-şi`r ve âdâbih ve nakdih*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. C. 1. Suriye: Dâru'l-ceyl.
- İbn Sa`d, Muhammed. (1968). *et-Tabakâtü`l-kübra*. C. 4. 1. Baskı. Dâr Sâdır: Beyrut.
- İbn Sa`d, Muhammed. (2001). *et-Tabakâtu`l-kübra*. thk. Ali Muhammed Ömer. C. 4. 1. Baskı. Kahire: Mektebetü`l-hancı.
- İbn Sa`d, Muhammed. (ts.). *Tabakât*. çev. Abdurrahman Elmalı-Mehmet Akbaş. III-IX. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar. (1994). “Ebû Süfyân el-Hâşimî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. X. s. 232.
- Kandemir, M. Yaşar. (1995). “Enes b. Züneym”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. XI. s. 236.
- Karataş, Mustafa. (2008). “Sâbit b. Kays b. Şemmâs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. XXXV. ss. 352-353.
- Koçkuzu, Ali Osman. (1994). “Ebû`l-Tufeyl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. X. ss. 340.
- Kur`an-ı Kerim ve Yüce Meali*. (2002). çev. Kasım Yayla. İstanbul: Merve Yayınları.
- Kur`an-ı Kerim ve Türkçesi*. (2003). çev. Mehmet Çakır. Samsun: Özkan Matbaacılık.
- Kureşî, Ebû Zeyd el-. (ts.). *Cemheretu eş`ari`l-Arab*. thk. Ali Muhammed Becadî. Mısır: Nahda Mısır.
- Mehmed Fehmî. (2023). *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye*. thk. İsmail Araz. Cilt: 1-2. 2. Baskı. Ankara: FCR Yayınları.
- Makdisî, George. (2019). *İslâm`ın Klasik Çağında ve Hıristiyan Batı`da Beşerî İlimler*. çev. H. Tuncay Başoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Muallakâtı seb`a*. (2018). çev. Şerafeddin Yaltkaya. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Mulakhkhas sharh Diwan al-Khansa*. (1895). Kanada: University of Toronto.
- Öğmüş, Harun. (2013). *Cahiliyye Döneminde Araplar*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Palabıyık, M. Hanefi. (2007). “Câhiliye Dönemi ve İslam’ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 27. ss. 31-68.
- Pedersen, Johannes. (2018). *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi*. çev. M. Macit Karagözoğlu. 3. Baskı. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Sarmış, İbrahim. (1994). “Ebû Hırâş el-Hüzelî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. X. ss. 158-159.
- Sezikli, H. Ahmed. (1991). “Amr b. Ma’dikerib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. III. ss. 88.
- Suyutî, Celaluddin es-. *el-İtkan fî ulumi’l-Kur’an*. thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim. Cilt: 2. Suudi Arabistan: Evkafî’l- İrşad.
- Şi’ru Ka’b b. Ma’dân el-Eşkurî. (1431/2010). thk. Ahmed Muhammed Abid. 1. Baskı. Abu Dabi: Daru’l-kütübi’l-vataniyye.
- Taberanî, Ebû’l-Kâsım et-. (1994). *el-Mu’cemu’l-kebir*. thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Selefi. C. 8. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Tosh, John. (2005). *Tarihin Peşinde*. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tülücü, Süleyman. (1997). “Hâtim et-Tâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. XVI. ss. 472-473.
- Uğur, Mücteba. (1991). “Amr b. Sâlim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. III. s. 91.
- Ünal, Yavuz. (2010). “Sürâka b. Mâlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. XXXVIII. s. 161.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer el-. (1966). *Kitabu’l-meğazî*. thk. Marisden Cevnes. C. 1. London: Camiatu Oxford.
- Vâkıdî. (2014). *Kitabu’l-meğazî*. çev. Musa Kazım Yılmaz. Cilt: 1. İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Yücesoy, Hayrettin. (2001). “Ka’ka b. Amr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul. XXIV. s. 216.
- Zehebî, Şemsuddin ez-. (1985). *A’lamu’n-nubela*. thk. Şuayb el-Arnâvut. C. 1. y.y.: Müessesetü’r-risale.

Zevzenî, Ebû Abdillâh. (2002). *Şerhu'l-Muallakâti seb`a*. 1. Baskı. y.y.y.: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî.

Zeydân, Corcî. (2004). *İslâm Uygarlıkları Tarihi*. çev. Nejdet Gök. C. 1. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zübeyr b. Bekkar. (h. 1381). *Cemheretü nesebi Kureyş ve ahabâruha*. thk. Mahmud Muhammed Şakir. y.y.: Matbaatu'l-medenî.

Zübeyrî, Ebû Abdillâh el-Mus`ab ez-. (ts.). *Nesebu Kureyş*. 3. Baskı. Kahire: Daru'l-maarif.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı: Esranur BENDUR

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi-İslam Tarihi ve Sanatları
(devam ediyor)

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi

1. Arapça B2
2. İngilizce A1

İş Denevimi

1. Ücretli Öğretmenlik

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

1. Esranur BENDUR – Belkıs ÖZSOY DEMİRAY, “Câhiliye Özelinde Tarih Aktarımında Şiirin Rolü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2026.